

**MAREA NEAGRĂ,
ROMÂNIA
ȘI GRECIA**

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ Nr. 3-4 (107-108) 2008

rim

EDIȚIE SPECIALĂ ROMÂNNO-ELENĂ

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare [și Istorie Militară], membru al Consorțiului Academiei de Apărare [și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

• General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare [și Istorie Militară]

• Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare [și Istorie Militară]

• Prof. univ. dr. DENNIS DELENTANT, London University

• Prof. univ. dr. MIHAIL RETEGAN, Universitatea București

• IULIAN FOTA, directorul Colegiului Național de Apărare

• Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. [t., Institutul pentru Studii Politice de Apărare [și Istorie Militară]

• Prof. univ. dr. ALEXANDRU DUȘU, Universitatea „Spiru Haret”

• Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești

• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC, cc. [t., Institutul pentru Studii Politice de Apărare [și Istorie Militară]

SUMAR

- Prefață – General-maior (ret) dr. MIHAIL E. IONESCU, Director al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară 1
- Prefață – General-locotenent NICHOLAS MASTRANDONIS, Președintele Comisiei Elene de Istorie Militară 3
- Marea Neagră și începuturile geopoliticii elene – Dr. PANAGIOTIS FOURAKIS, Istoric și colaborator al Comisiei Elene de Istorie Militară 4
- Cetățile grecești din Pontul nord-vestic – Dr. SERGIU IOSIPESCU, Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară; RALUCA IOSIPESCU, Cercetător științific, Institutul Național al Monumentelor Istorice 7
- Grecii din Euxin (Marea Neagră) în antichitate și evul mediu – Dr. NICHOLAOS SOL. DEPASTAS, Istoric-Arheolog, Colaborator științific și ex-membru al CEIM/HNDGS, Director al Biroului al 3-lea AHD/HAGS 17
- Expansiunea bizantină în aria Mării Negre – Dr. ALEXANDRU MADGEARU, Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară 23
- Români și greci în secolul al XVII-lea – Dr. MIRCEA SOREANU, Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară 34
- Antagonismul franco-german în Balcani înaintea Primului Război Mondial. Finanțe și armamente. Cazul României și al Greciei – Profesor dr. IOANNIS ANTONOPOULOS, Membru asociat al Comisiei Elene de Istorie Militară ... 40
- Tratatul de la București. Rolul României în încheierea celui de-al Doilea Război Balcanic – dr. EFPRAXIA S. PASCHALIDOU, Istoric, Comisia Elenă de Istorie Militară 49
- Escadrila 534 elenă în sudul Rusiei (1919) – TRIANTAFYLIA KAISAROU-PANTAZOPOULOU Istoric, Muzeul de Istorie al Forțelor Aeriene Elene, membru al Comisiei Elene de Istorie Militară 56
- România, Grecia și problemele Mării Negre (1919-1939) – Dr. PETRE OTU, Președintele Comisiei Române de Istorie Militară 60
- Evoluția istorică a regimului legal al Strămtorilor și accesului în Marea Neagră (Euxeinos Pontos) – Contraamiral dr. STYLIANOS POLITIS, Vicepreședinte al Comisiei Elene de Istorie Militară 69
- Participarea României și a Greciei la OCEMN. Teoria și practica cooperării în Balcani – ȘERBAN FILIP CIOCULESCU, Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară 79

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetărilor științifice în domeniul Superior, fiind evaluată la categoria „B”.

• Abonamentele se fac prin unitățile militare, pentru cititorii din armată (3,5 lei x 6 = 21 lei/an), precum și prin oficiile poștale [și factorii poștali] (6 lei x 6 = 36 lei/an). Sumele se depun în contul nr. RO46TREZ7015005XXX000147 deschis la Trezoreria Statului, sector 1, București pentru U.M.02526 București, cod fiscal 4221098.

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017
ISSN 1220-5710

CONTENTS

Preface – Major-General (Ret) Dr. MIHAIL E. IONESCU, Director of the Institute for Political Studies of Defense and Military History	1
Preface – Lieutenant-General NICHOLAS MASTRANDONIS, President of the Hellenic Commission on Military History	3
The Black Sea and the Beginnings of Hellenic Geopolitics – Dr. PANAGIOTIS FOURAKIS, Historian and Collaborator of the Hellenic Commission on Military History	4
Greek Cities in the North-Western Pontus – Dr. SERGIU IOSIPESCU, Senior Researcher of the Institute for Political Studies of Defense and Military History; RALUCA IOSIPESCU, Scientific Researcher of the National Institute of Historical Monuments	7
The Greeks of the Euxine (Black Sea) in the Ancient and the Middle Ages – Dr. NICHOLAOS SOL. DEPASTAS, Historian-Archaeologist, Scientific Collaborator and Ex Member of the HCMH/HNDGS, Director of the 3 rd Office AHD/HAGS	17
The Byzantine Expansion in the Black Sea Area – Dr. ALEXANDRU MADGEARU, Senior Researcher of the Institute for Political Studies of Defense and Military History	23
Romanians and Greeks in the XVII th Century – Dr. MIRCEA SOREANU, Senior Researcher of the Institute for Political Studies of Defense and Military History	34
The French-German Antagonism in the Balkans before World War I. Finance and Armaments. The Case of Romania and Greece – Professor Dr. IOANNIS ANTONOPOULOS, Associate Member of the Hellenic Commission on Military History	40
Treaty of Bucharest. The Role of Romania in the End of Balkan War II – Dr. EFPRAXIA S. PASCHALIDOU, Historian, Hellenic Commission on Military History	49
The 534 Hellenic Air Squadron in Southern Russia (1919) – KAISAROU-PANTAZOPOULOU TRIANTA-FYLLIA, Historian of the Hellenic Air Force History Museum, Member of the Hellenic Commission on Military History	56
Romania, Greece and the issues of the Black Sea (1919-1939) – Dr. PETRE OTU, President of the Romanian Commission of Military History	60
Historical Development of the Legal Regime of the Straits and Access to the Black Sea (Euxeinos Pontos) – Rear Admiral Dr. STYLIANOS POLITIS, Vice President of the Hellenic Commission on Military History ...	69
The Participation of Romania and Greece at BSEC. Cooperation Theory and Practice in the Balkans – ȘERBAN CIOCULESCU, Scientific Researcher of the Institute for Political Studies of Defense and Military History	79

COPERTA I> Nava-["coal\ „Mircea”, simbolul Marinei Militare Rom=ne, a legat deseori]\rmurile rom=ne[ti cu cele elene
COPERTA IV> Transferurile [i bazele de opera]ii ale Escadrilei 534 elene ;n campania alia]ilor din sudul Rusiei (1919), ;n campania din Asia Mic\ (iulie 1919-august 1922) [i pe frontul de pe r=ul Evros. S]geata ro[ie indic\ traiectul de zbor al aparatului Spad XIII ;n prima misiune a Escadrilei 534 pentru transportarea avionului francez de la Odessa la Br\ila

• GHEORGHE VARTIC, redactor-[ef
 • dr. MIRCEA SOREANU, MONA-ELENA SIMINIUC, redactori
 • LIVIA MANOLE, corector
 • ADRIAN PANDEA, coperta, ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizat`
 • Responsabil de num`r: dr. MIRCEA SOREANU

Adresa redac]iei> strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, Bucure[ti, sector 1,
 telefon> 004021-3157827, telefax> 004021-3137955
 www.ispaim.ro

Tiparul executat la Tipografia Filaret

B 77/13.08.2008

PREFA } ~

General-maior (ret) dr. MIHAIL E. IONESCU
Director al Institutului pentru Studii Politice de Apărare
[i Istorie Militară]

Comisiile elenă și română de istorie militară, împreună cu Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară dedică, după șapte ani, o nouă apariție a „Revistei de Istorie Militară” istoriei relațiilor politico-militare între țările noastre, de această dată cu o conotație pontică.

Popor de navigatori și negustori, vechii greci au descoperit Marea Neagră prin expediția argonauților în căutarea Lânei de Aur (sec. XIII î.Hr.), au anexat-o istoriei scrise, mai întâi prin Homer și Hesiod, iar apoi într-o mult mai circumstanțiată formă, împreună cu întregul bazin al Dunării, grație operei lui Herodot. Dar, prin influența elenică la dezvoltarea civilizației autohtone, relațiile istorice între vechii greci și regiunile carpato-dunăreano-pontice și locuitorii lor, geto-dacii, datează de mai bine de trei milenii.

Deși Marea Neagră este o parte a bazinului Mediteranei Orientale, fiind considerată o prelungire a acesteia, posesiunea Strâmtorilor este cheia înțelegerii istoriei Pontului, a legăturilor politice dintre locuitorii ținuturilor ei și Grecia.

Posesiunea Strâmtorilor este esențială nu numai pentru evoluțiile din Marea Egee, dar și din Marea Neagră. Stăpânirea greacă a Dardanelelor și Bosforului în Lumea Veche explică deopotrivă colonizarea elenică a țărmurilor pontice și competiția cu persanii.

În zorii erei creștine, expansiunea romană în bazinul pontic, dezvoltarea Imperiului Roman și transformarea Mării Negre într-un „lac roman” au fost posibile printr-un control strict al Strâmtorilor. Excepționala lor însemnătate geopolitică este dovedită de mutarea la Constantinopol a capitalei Imperiului Roman și supraviețuirea acestuia ca împărăție bizantină. Prin funcționarea „lacului-bizantin” al Mării Negre și a „Dunării imperiale” până la Cruciada a IV-a (1204) a fost posibilă răspândirea civilizației grecești medievale și introducerea formelor politice, esențiale pentru organizarea de început a statalității românești.

În vremea „Turkocrației” și închiderii „lacului otoman” – chiar dacă navigația în Marea Neagră și comerțul cu Principatele Române au rămas importante, marinarii și negustorii greci fiind principalul instrument al legăturilor navale –, controlul otoman asupra Strâmtorilor a mediat sau a interzis orice relație politică. Dar chiar și în aceste condiții, în secolele XVI-XVIII influența și înflorirea culturii grecești au fost importante pentru făurirea civilizației moderne în Principatele Române.

Pacea de la Adrianopol (1829) a fost începutul unei noi etape pentru relațiile româno-grecești, prin deschiderea Mării Negre marelui comerț mondial și, de asemenea, prin apariția statului grec. Parteneriatul comercial între România și Grecia, prezența coloniilor de negustori greci în porturile dunărene și pontice au influențat dezvoltarea urbană modernă românească.

Grecia și România au fost implicate în criza balcanică de la 1912-1913, sfârșită prin pacea de la București (1913). Cele două țări s-au aflat, în final, de aceeași parte în Primul

Război Mondial și unități grecești au participat la a doua misiune franceză a generalului Berthelot în România și în nord-vestul Mării Negre (1919).

Dacă, după 1923, interesul politic grecesc s-a îndreptat spre Mediterana Orientală, relațiile dintre România și Grecia au căpătat o puternică dimensiune balcanică, ținând la păstrarea aici, și cu ajutorul alianței iugoslave, a sistemului versaillez și cu Turcia a statutului Mării Negre. Dar, predominant, atenția Greciei a fost monopolizată de Mediterana Orientală și Centrală, în temeiul legii geopoliticii prin care stăpânitorul Strămtorilor are posibilitatea conexiunii mărilor Neagră și Mediterană.

După cel de-al Doilea Război Mondial, convenția de la Montreux (1936) și predominanța navală sovietică în Marea Neagră au fost temeiurile codificării conexiunii cu Marea Mediterană.

După prăbușirea Uniunii Sovietice și a dominației ei asupra Mării Negre și a Europei de Est, țările noastre au fost implicate într-un nou model de cooperare, BSEC fiind un exemplu semnificativ. Desigur, în actuala situație geopolitică a Mării Negre putem afirma existența unei axe vest-est, o comunicație strategică a Europei cu Caucazul, Marea Caspică și Golful Persic, dar pentru România și Grecia, în noul lor cadru de evoluție, ca membre ale UE și țări aliate în NATO, există o complementaritate de interese comune în Marea Neagră și bazinul Mediteranei Orientale.

Prezentul număr al „Revistei de Istorie Militară” a fost elaborat printr-un efort comun româno-elen. Dr. Panagiotis Fourakis a pus începuturile geopoliticii grecești în legătură cu expediția argonauților în Marea Neagră în căutarea Lânei de Aur. Izvoarele arheologice și istorice referitoare la colonizarea greacă în Marea Neagră și în special în bazinul de nord-vest sunt prezentate de dr. Nicholaos Sol. Depastas, dr. Sergiu Iosipescu și Raluca Iosipescu. Etapele expansiunii Imperiului Roman târziu și a celui Bizantin în Marea Neagră (secolele IV-XII) sunt reconstituite de dr. Alexandru Madgearu.

Contribuțiile dr. Mircea Soreanu, dr. Ioannis Antonopoulos și dr. Efpraxia S. Paschalidou sunt consacrate epocii moderne, referindu-se la influențele culturii grecești în Principatele Române în secolul al XVII-lea, la aspectele financiare și cele legate de exporturile de armament în cadrul competiției pentru Balcani dintre Franța și Germania la cumpăna secolelor XIX/XX, la Tratatul de pace de la București din 1913, cu importante contribuții documentare din arhivele grecești. Evenimentele lungii conflagrații sud-est europene din anii 1912-1920 sunt analizate și de către Triantafyllia Kaisarou-Pantazopoulou. Contra-amiralul dr. Stylianos Politis prezintă problema Strămtorilor de la Tratatul de pace de la Adrianopol (1829) până în prezent.

În fine, epocii contemporane îi sunt dedicate amplele studii ale colegilor dr. Petre Otu (*România, Grecia și problemele Mării Negre. 1919-1939*) și Șerban Filip Cioculescu, ultimul tratând rolul actual al Greciei și al României în BSEC.

Interesul subiectelor și acuratețea analizei lor ne dă bune speranțe pentru viitorul colaborării noastre. Într-o Europă unită, în care statele noastre s-au redescoperit unul pe altul, aceste studii românești și elene reprezintă o contribuție la cercetarea unui trecut militar comun al continentului nostru, visat de Jacques LeGoff ca o temelie pentru construirea viitorului.

PREFA } ~

General-locotenent NICHOLAS MASTRANDONIS Președintele Comisiei Elene de Istorie Militară

Este o mare plăcere și un privilegiu pentru mine să prefătez această a doua ediție comună eleno-română a „Revistei de Istorie Militară” cu tema generală „Marea Neagră, Grecia și România”.

În cadrul „Programelor de cooperare militară” între Grecia și România, care au funcționat din anul 2000, Comisia Elenă de Istorie Militară și Comisia Română de Istorie Militară, precum și Institutul pentru Studii Politice de Apărare și de Istorie Militară au stabilit să coopereze la studierea problemelor de istorie militară. Prima încercare de cooperare a reprezentat un succes prin apariția ediției speciale româno-elenă a „Revistei de Istorie Militară”, în anul 2001.

Anul trecut, continuând cooperarea noastră fructuoasă, am decis editarea unui nou număr comun. Marea Neagră, o zonă importantă, atât pentru Grecia cât și pentru România, a fost selectată ca subiect general în jurul căruia vor fi dezvoltate studiile.

Marea Neagră, sau *Euxinus Pontus* este o regiune de importanță vitală pentru sud-estul Europei și pentru țările înconjurătoare. Este conectată la Marea Mediterană prin Strâmtoarea Bosfor și Dardanele, Marea Marmara și Marea Egee. Pentru greci, Marea Neagră este o regiune bine cunoscută încă din antichitate. A constituit centrul de gravitație pentru mitologia greacă antică și piesa centrală a colonizării grecești și a comerțului maritim. Constantin cel Mare, în anul 330 î.Hr. a ales *Nova Roma*, sau *Constantinopol* drept noua capitală a imperiului său, într-un loc care domina intrarea către *Euxinus Pontus*. Războaiele Rusiei împotriva Imperiului Otoman, în cadrul Chestiunii Orientale, au avut întotdeauna ca scop principal dorința Rusiei de a avea o ieșire către Marea Mediterană prin, sau în jurul Mării Negre.

Strâmtoarea Dardanele care domină și controlează intrarea în Marea Marmara a constituit și continuă să fie cauza conflictelor și a aranjamentelor în continuă schimbare dintre marile puteri – Rusia și Turcia – și restul țărilor riverane Mării Negre. La începutul secolului al XXI-lea, conductele de petrol prin și în jurul Mării Negre au conferit o nouă dimensiune disputei economice din întreaga zonă.

Studiile științifice ale distinșilor cercetători români și greci, care au colaborat și au lucrat la această ediție comună, fac o analiză multilaterală a rolului jucat de Marea Neagră în raporturile dintre țările noastre. Cred că această formă de colaborare contribuie la o mai bună înțelegere și la amplificarea relațiilor noastre. Din acest motiv, doresc să exprim aprecierea mea pentru toți cei care și-au adus contribuția la realizarea acestei ediții.

La final, dar nu în ultimul rând, aș dori să-mi exprim recunoștința față de directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din România, precum și față de președintele Comisiei Române de Istorie Militară pentru interesul și grija manifestate, astfel încât astăzi să putem avea cea de-a doua ediție comună a „Revistei de Istorie Militară”.

MAREA NEAGRĂ ÎN ÎNCEPUTURILE GEOPOLITICII ELENE

Dr. PANAGIOTIS FOURAKIS

Istoric [i colaborator al Comisiei Elene de Istorie Militară

Rădăcinile geopoliticii elene se găsesc în antichitate, atât istoria cât și mitologia demonstrând semnificația mării în eforturile continue ale grecilor de a conduce lumea cunoscută la acea vreme.

La începutul mileniului al II-lea î.Hr., în spațiul larg al Mării Egee erau stabilite două sisteme geopolitice: civilizația insulelor Cyclade și civilizația de la nordul Mării Egee. Cu privire la prima, trebuie arătat că a dezvoltat comerțul maritim ca factor important al viitoarei prosperități. Insula Milos a fost o pionieră a acestui mod de dezvoltare și a deschis calea pentru tot felul de schimburi comerciale între insulele Cyclade și coasta sudică a Greciei continentale. Oricum, această activitate a contribuit cel mai mult la dezvoltarea civilizației de la nord-estul Mării Egee, unde au înflorit numeroase centre comerciale și maritime precum Heraion din Samos, Emporion din Chios, Thermi din Lesbos, Poliochni din Lemnos și Troia pe coasta nord-vestică a Asiei Mici. În special Poliochni și-a exploatat poziția strategică semnificativă pe insula Lemnos, chiar la ieșirea din strâmtorile Hellespont și, de aceea, a reușit să exercite controlul asupra navigației în spațiul maritim din nordul Mării Egee. Mai sus menționatele insule și-au dezvoltat schimburile maritime la un așa nivel încât diferențele sociale, politice și financiare dintre ele și zonele de coastă erau enorme¹. Simțul puterii pe care aceste insule l-au stabilit a condus foarte curând la înțelegerea faptului că deținerea controlului asupra nordului Mării Egee și a Strâmtorilor era o înaltă prioritate pentru continuarea prosperității lor. Cel mai evi-

dent exemplu este cazul dintre Poliochni și Troia, care, conform excavărilor arheologice, împărtășeau o puternică relație culturală². Totuși, inegalitatea la care cele două orașe apăreau la toate nivelurile conduce la concluzia că Troia controla navigația în Strâmtori, dar numai pentru a servi interesele orașului Poliochni.

Momentul în care grecii și-au demonstrat interesul pentru Marea Neagră a fost expediția Argonauților (secolul al XIII-lea î.Hr.). Epoca Argonauților este o fază a elenismului în care managementul spațiului egean și al celui mai larg al Mării Mediterane a început să capete noi dimensiuni, datorită faptului că micenienii și-au extins dominația din Creta spre Marea Neagră. Oricum, Argonauții au fost cei care au condus lumea miceniană pe coastele nordice ale Mării Egee, spre Marea Neagră. Argonauții au fost primul grup social elen care, conform tradiției, s-a zbatut pentru realizarea anumitor scopuri geopolitice de importanță majoră pentru începutul istoriei elene.

Thucydides nu a menționat nimic în Istoria sa (în special în prima carte cunoscută ca „Arheologia”), referitor la expediția Argonauților, deoarece el o considera ca fiind parte a mitologiei³ elene, pe care nu o putea verifica prin fapte și martori oculari. Totuși, știința contemporană a ajuns la concluzia că expediția Argonauților a fost din punct de vedere istoric rezultatul unei curajoase aventuri a marinarilor greci în efortul lor de a crea colonii în Marea Neagră.

Potrivit lui Herodot, expediția Argonauților a fost numai o parte a conflictului dintre greci și asiatici care a culminat cu

războaiele greco-persane din secolul al V-lea î.Hr. A urmat răpirea Europei de la cretani care a precedat Războiul Troian⁴.

Pentru micenieni, expansiunea către Marea Neagră a fost impusă atât de motive geostrategice, cât și geoeconomice. Prima și a doua jumătate a celui de al II-lea mileniu î.Hr. au fost practic pentru ei rezultatul perioadei de înflorire a Mării Egee, iar Marea Neagră a fost considerată ca o parte geostrategică a acesteia. În spatele legendariei aventuri a Argonauților se ascunde realitatea istorică a dezvoltării geopolitice a micenienilor în spațiul mai larg al Mării Negre, până la coastele caucaziene. Lâna de Aur simbolizează dorința de aventură și pericol, care sunt elemente ce aproape întotdeauna sunt găsite la începuturile fiecărei puternice dominații navale, precum cea miceniană. Însăși descrierea Lânei de Aur nu este nimic mai mult decât cea a grânarului coastelor Mării Negre care a fost considerat chiar vital pentru supraviețuirea micenienilor⁵ și mai târziu a atenienilor. Dar, întreaga structură a legendei Argonauților simbolizează unificarea geopolitică (atât strategică, cât și economică), a spațiului mai larg al Mării Egee și al Mării Negre. Această unificare este consecința culturală a transformării Mării Egee într-o mare „aproape” miceniană, care este bazată pe doi factori: primul este puterea maritimă stabilită prin dezvoltarea comerțului și transportului de produse agricole ca uleiul de măsline, vinul și ceramica. Al doilea factor este clar geopolitic, acesta urmărind controlul complet (economic, politic, militar) al Mării Egee⁶.

Colonizarea Mării Negre și a Mării Mediterane, care a fost sistematică începând din secolul al IX-lea î.Hr. și, ulterior, a contribuit la intensificarea comerțului datorită faptului că din secolul al VII-lea toate zonele de coastă ale lumii antice cunoscute erau pline de orașe grecești, care mențineau relații apropiate cu metropolele⁷. Acest comerț intens a transformat adânc chiar modul în care se desfășura negoțul: de la

schimbul de produse la comerțul pe bani. Această dezvoltare culturală a condus la crearea unei noi clase, clasa mijlocie, care a început să pună la îndoială drepturile tradiționale ale aristocrației de a guverna orașele. Aceasta a condus la izbucnirea războaielor civile în orașele-state ale lumii arhaice (secolele al VIII-lea – al VI-lea î.Hr.) și la apariția tiraniei. Este adevărat că tirania a ajutat clasa de mijloc și a deschis drumul pentru democrație, care a culminat în secolul al V-lea î.Hr.⁸. Thucydides, deși considera tirania ca pe un sistem politic autoritar, a legat-o de construirea primelor trireme⁹, navele de război din antichitate care au asigurat dominația ateniană și puterea maritimă¹⁰.

Cel mai prestigios tiran atenian a fost Peisistratos, care urmărea să transforme orașul său într-un centru al tuturor dezvoltărilor egeniene și, pentru acest motiv, el a construit un templu sacru pe insula Delos în onoarea zeului „Apollo Patroos” („paternitatea”). În același timp, el a căutat dezvoltarea economică și militară a Atenei prin crearea unor colonii controlate de metropolă. Unul dintre pașii strategici a fost (re)colonizarea orașului Sigeio, care era localizat în strâmtorile Hellespont. Astfel, Atena și-a asigurat aprovizionarea cu lemn de construcție pentru trireme și cu argint¹¹ și, în același timp, a controlat navigația în Marea Neagră.

Reformele politice și sociale ale lui Peisistratos au fost urmate de Cleisthenis, care, în principiu, a pus bazele democrației¹². Războaiele greco-persane din primele decade ale secolului al V-lea (490 și 480-479 î.Hr.) au demonstrat superioritatea navală ateniană și au dus la înființarea Ligii Ateniene/Deliene, care urmărea prosperitatea populației din Atena și asumarea rolului conducător al elenismului. Programul naval al lui Temistocle a fost factorul crucial pentru atingerea acestui scop¹³. Structura militară a Ligii, care era divizată în periferii administrative („phoroi”), era foarte strictă și fiecare membru al orașului avea anumite

obligații economice, sau de altă natură. O asemenea periferie administrativă era cea din Hellespont, care controla navigația în Marea Neagră. Astfel, atenienii au reușit nu doar să transforme Marea Egee într-o „mare a noastră”, dar și să prevină orice ostilitate împotriva intereselor lor largi geopolitice în Marea Neagră, care era acum considerată ca făcând parte din Marea Egee.

Pericle, conducătorul Atenei, care a dus pe culmile gloriei orașul său la mijlocul secolului al V-lea î.Hr. a promovat un plan dinamic care, în principiu, urmărea: a) să unifice cele două mări în zone geopolitice ateniene de apărare împotriva oricărei posibile viitoare expansiuni persane la vest și, b) să le transforme într-o bază de dezvoltare a programului lor economic lărgit către Marea Mediterană. Grânarul ce provenea din zona Mării Negre era de mare importanță pentru atenieni și de aceea, controlul Strâmtoarelor era crucial pentru ei. Astfel, transformarea Mării Egee într-un „lac Atenian”, fără controlul simultan al navigației prin Hellespont era inutilă. În ciuda eforturilor lor, atenienii nu au reușit să controleze mările sudice, către Cipru și Egipt, de când persanii cu aliații lor fenicieni dominau estul Mării Mediterane. Așadar, controlul Mării Egee și al Mării Negre era vital. Merită subliniat că atenienii aprovizionau cu grâne din zona Mării Negre pe toți aliații lor și, astfel, și-au asigurat obediența și loialitatea acestora față de Ligă, chiar dacă ea nu a ezitat să utilizeze forța militară pentru a menține ordinea.

Importanța strâmtoarelor Hellespont, conform geostrategiei lui Pericle, a fost dovedită în a treia fază (413-403 î.Hr.) a Războiului Peloponesian (431-403 î.Hr.), când spartanii, asistați de persani, au adus conflictul în Marea Egee și Strâmtoare. Bătălia finală de la Aigos Potamoi din Hellespont, în 405 î.Hr., i-a surprins pe atenieni și a dus la înfrângerea lor.

Concluzionând, Marea Neagră a prezentat totdeauna o importanță deosebită pentru greci în antichitate. Este important să conchidem că geopolitica elenă al început și s-a

realizat la Marea Egee, iar Marea Neagră a fost mereu considerată a fi coasta nordică a acesteia. Pentru greci, marea era o cale nesfârșită spre bogăție și expansiune, care trebuia descoperită și dominată cu orice preț. Dacă Marea Egee era casa lor, Marea Neagră reprezenta curtea lor și de aceea trebuiau păstrate cu grijă.

¹ I. Loucas, *Aegean Sea, History and Geopolitics of Hellenism from Pre-History to the Alexander era*, (*“Aigaio Pelagos, Istoria kai Geopolitiki tou Ellinismou apo tin proistoria os tous Alexandrinous chronous”*), Atena, Papazisis, 1993, p. 32-57.

² L. Bernardo-Brea, *Poliochni. Citta preistorica nell' isola di Lemnos*, Roma, L' Erma, 1964-1976 (Monographie della scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente).

³ Privitor la legenda Argonauților vezi E. Roussos, introducerea *“Argonautiki Ekstrateia”* în *Pagkosmia Mythologia, Ekdotiki Athinon*, Atena, p. 56 și următoarele.

⁴ Vezi Herodot, I, p.1 și următoarele.

⁵ I. Loucas, *Aegean Sea*, ed.cit., p. 65 și următoarele.

⁶ I. Loucas, *Geopolitical Trilogy of Hellenism, Part One: the Brotherhood of Argonauts and the Clash of Civilizations* (*“Geopolitiki Trilogia tou Ellinismou, Logos Protos: I aderfotita ton Argonauton kai I sygkrousi ton politismon”*), Atena, Esoptron 2003, p. 118.

⁷ Vezi H. Bengson, *History of Ancient Greece* (*“Istoria tis Archaia Elladas”*), Atena, Melissa 1979, p. 80 și următoarele. De asemenea, U. Wilcken, *Ancient Greek History* (*“Archaia Elliniki Istoria”*), Atena, Papazisis 1976, p. 118 și următoarele.

⁸ I. Loucas, *Geopolitical Trilogy of Hellenism*, ed.cit., p. 144.

⁹ *Ibid*, p. 153-4.

¹⁰ Thucydides, I, p.13.

¹¹ U. Wilcken, *Ancient Greek History*, ed.cit., p. 153 și următoarele.

¹² Vezi H. Bengson, *History of Ancient Greece*, ed.cit., p. 126 și următoarele. De asemenea, U. Wilcken, *Ancient Greek History*, ed.cit., p. 154 și următoarele.

¹³ Pentru programul naval al lui Temistocle vezi G.S. Maridakis, *The Law of Themistocles on naval armament* (*“O nomos tou Themistokleous peri thalassiou exoplismou”*), Atena, 1963.

CETĂȚILE GRECEȘTI DIN PONTUL NORD-VESTIC¹

**Dr. SERGIU IOSIPESCU, Cercetător [tiințific]
la Institutul pentru Studii Politice
de Apărare [și Istorie Militară]
RALUCA IOSIPESCU, Cercetător [tiințific]
la Institutul Național al Monumentelor Istorice**

Când primul „cetățean al lumii – după Proclus – fiul zeului fluvial Meles și al nimfei Cretheis, marele Homer povestea războiul Troiei și peregrinările lui Odysseus, navigatorii greci pătrunseseră deja în Pont. Poetul știa de ținuturile euxinice, de Istru și popoarele învecinate lui, ba poate din cauza „prejudecăților” „a mutat (...) către Ocean întâmplările din Pont, socotind că lumea (...) va primi mai ușor aceasta”². Oricum, în largul gurilor Istrului se afla stâncoasa insulă Leuce (Albă) supranumită a lui Ahile³ și unde, mai târziu, corăbierii din Milet aveau să ridice un templu dedicat pontarhului Ahile, sub auspiciile căruia era pusă navigația și negoțul Pontului⁴.

Printr-o șansă extraordinară, cea mai valoroasă operă geografică a antichității clasice se datorează unui învățat de pe țărmurile Mării Negre, Strabon (69 î.Hr. – 19 d.Hr.) din Amaseia pontică. Astfel, informația ilustrului geograf stoic despre ținuturile de la Dunărea de Jos și din Pont sunt de prim ordin, concepția sa îmbinând datele cartografice cu acelea antropogeografice.

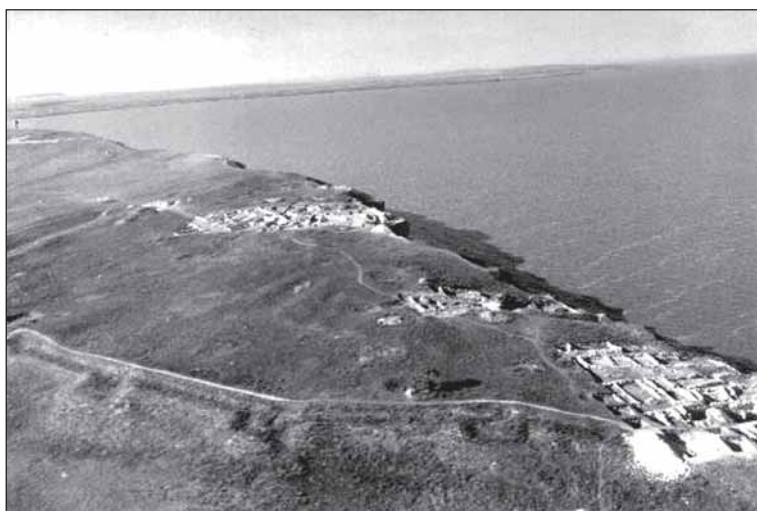
Strabon își axează descrierea Pontului nord-vestic pe Istru, care avea atunci șapte guri. Navigând de-a lungul țărmului „stâng” (vestic) al mării, prima gură întâlnită era aceea Sacră, pe care intrând ajungeai, după o plutire de 120 de stadii, la insula Peuce. De la a șaptea gură a Istrului până la Tyras erau 300 de stadii, pe acest țărm existând două lacuri, unul dintre ele fiind deschis, oferind un port, apoi însuși fluviul Tyras (Nistru) fiind navigabil. Între Istru și Tyras

se afla „pustiul geților”, slab locuit, căci în preajma ultimului fluviu trăiau tirageții⁵.

Lui Eratostene, țărmul stâng al Istrului, în preajma vărsării marelui fluviu îi apărea ca o mlaștină, de unde și denumirea Salmydessos și acele bancuri formate în mare de aluviunile aduse de ape și numite de marinari „piepturi”⁶. De la gura Sacră, Strabon enumeră așezările: orașelul Istros, colonie a milesienilor, Tomi, orașul Callatis, colonie a Heracleiei, apoi Bizone „din care o mare parte s-a scufundat în urma cutremurelor”, Crunoi, Odessos, colonie a milesienilor, Naulochus, întemeiat de mesembrienii și dincolo de munții Haemus, Mesembria, colonie megariană și Apollonia, creație milesiană⁷.

Enumerării lui Strabon trebuie să i se adauge, pe chiar brațul Peuce, în amonte de Histria, cetatea Orgame/Argamum, prima pomenită într-o sursă narativă – *Europa* lui Hecateu din Milet (sec. VI-V î.Hr.)⁸. I se mai adaugă în era creștină, între Tomis și Callatis, Stratonis pyrgos (Turnul lui Straton), Amlaidina, Parthenopolis, și dincolo de Callatis, Gerania⁹.

Dacă Strabon se mărginește la descrierea țărmurilor pontice, un alt mare geograf al antichității clasice se preocupă și de cursul Dunării. Vestit la vremea sa, *Îndreptarul geografic* al marelui alexandrin Claudiu Ptolemeu din al II-lea secol de după Hristos, întemeiat pe nu mai puțin valoroasele calcule de longitudini și latitudini ale lui Marinus din Tyr, cuprinde și succinta descriere a litoralului nord-vest pontic și al celei din urmă părți a Dunării. Pe parcursul

• Vedere aerian` a
a[ez`rii antice Capul
Dolojmar (Orgame/
Argamum)

acesteia Ptolemeu însemna: Durostorum, Transmarisca, Sucidava, Axiopolis – în aval de care marele fluviu purta numele de Istros – Carsium, Troesmis, Dinogetia, Noviodunum, Sitioenta/Aigypsoenta, în fapt Aegyssus. Încă de la cetatea Noviodunum Istrul își despărțea apele, vărsându-se în Pontul Euxin prin mai multe guri numite de la nord spre sud: Thiagola sau Psilon, Boreion, Naracion, Pseudostomos, Kalon, Peuce sau Sacră. După această gură urma un promontoriu, Pteron, apoi cetățile Istros, Tomi, Callatis, Dionysopolis, promontoriul Tiristis, Odessos și, dincolo de gurile fluviului Panysos, Mesembria. La nord de delta Istrului *Îndreptarul geografic* enumeră orașul Harpis/Carpis, satul lui Hermonact, orașul Tyras de la gurile fluviului omonim, Ophiussa și Niconium¹⁰, ultimul, probabil o colonie a Istrosului, după multitudinea de monede istriene și tipul de rămășițe de ceramică descoperite.

Dar dincolo de navigație și negoț, întemeierea unor așezări elenice în bazinul mediteraneeen pare să se fi datorat unor cauze interne, unei crize congenitale a cetăților grecești, „stenahoriei” – cuvânt pătruns și în limba română a secolului al XVIII-lea – strămtorării, căreia îi era supusă populația în creștere a primelor nuclee urbane. Favo-

rizată s-ar crede de o îndulcire a climei, îmblânzind iernile mai ales în zona pontică, impusă de criza (*stasis*) lăuntrică, de lupta între „grupuri de interese”, colonizarea a urmat firește căile navigației și comerțului, iar întemeierea a ținut seamă, cu precădere de accesibilitatea maritimă, posibilitățile de apărare și atitudinea localnicilor, resursele de apă și, eventual, calitatea solului.

Cercetările arheologice mai noi înclină spre a considera fortificația de la capul Dolojman drept cea mai veche așezare grecească din bazinul nord-vestic al Pontului, identificată cu Orgame. Deși cea dintâi cetate menționată în sursele grecești la cumpăna sec. VI/V î.Hr.¹¹ aceasta nu mai apare decât în monumentele epigrafice din epoca romană. Cum însă atunci hotărnicia oficială a Histriei din anul 100 d.Hr. indică teritoriul învecinat al argamensilor, rezultatul săpăturilor arheologice pare să afle astfel o susținere, întrucât doar existența unor hotare anterioare întemeierii cetății milesienilor ar fi putut cu probabilitate impune. În tăcerea surselor scrise, descoperirile arheologice, începând cu acelea ale lui Paul Nicorescu (1926-1932)¹² și mai ales acelea de după 1965 au dezvăluit viața cetății din secolul al VII-lea î.Hr. până la începutul celui de-al doilea mileniu creștin. Așa cum a

făcut-o de altfel și primul cercetător al sitului, Paul Nicorescu, evoluția polisului grec trebuie pusă în legătură și cu fortificația de la Bisericuța, de pe insula litorală din fața capului Dolojman. Chiar dacă în absența unor determinări stratigrafice circumstanțiate nu se poate face o corelare între cele două situri, sugestia fostului profesor al Universității din Iași este importantă pentru că atrage atenția asupra vechii configurații hidrografice favorabile implantării tocmai la capul Dolojman a primei colonii grecești de pe Istru. Poziția domina lacul Halmyris și desigur tentația de a avea un corespondent fortificat pe țărmul opus la Bisericuța trebuie să se fi ivit de timpuriu.

Dacă ultima mențiune a cetății se regăsește la Procopius din Caesarea în *Despre zidiri*, unde „Argamo” apare între fortărețele „de-a lungul Pontului Euxin, și ale fluviului Istru” „ridicate” de Justinian (527-565), cercetările arheologice din ultimii ani au relevat atât locuirea Hallstattiană (sec.

X-VIII î.Hr.), ce a precedat implantarea grecească, cât și sporadice prezențe medievale până în secolul al XI-lea și mai târziu; prin descoperirea unei cruci engolpion într-un mormânt la Bisericuța¹³ este atestată prezența bizantină în aceste paragini. Dar viața urbană la Argamum, asemeni altor polisuri grecești din Scythia Minor, a încetat în prima jumătate a secolului al VII-lea, în împrejurări încă neelucidate.

O importanță excepțională pentru reconstituirea vieții grecești în Pontul nord-vestic au avut-o săpăturile începute în 1914 la Histria de către întemeietorul arheologiei științifice românești, Vasile Pârvan (1882-1927).

Istros sau *Istropolis* – cetatea fluviului Istru prin excelență – *Histria* sau *Histros* pentru romani a fost, după o tradiție îmbrățișată de toți, o colonie a Miletului întemeiată, după Eusebiu – Hieronym, în anul 657 înainte de Hristos. Mai puțin precis Pseudo-Scymnos datează momentul în a

• O parte din incinta nordică a cetății Callatis

• O nav` antic` de pe o inscrip]ie
de la Histria (Istros)

două jumătate a secolului VII î.Hr. ceea ce își află și susținerea arheologică, prin fragmente ceramice ale unor vase ionice de import¹⁴.

Pentru impactul implantării milesiene pe aceste meleaguri este foarte semnificativă înmormântarea, încă din secolul VI î.Hr. în necropolele tumulare din preajma Histriei a unor cărmuitori geți¹⁵. Este dovada unor relații normale cu populația getică vecină, a aspirației diriguitorilor ei spre civilizația elenică, vizibilă și sub alte orizonturi pontice. Dealtfel, prosperitatea grabnică a coloniei milesiene în următoarele două veacuri după fondare se explică prin negoțul activ cu indigenii, ca și în posibilitatea desfășurării relativ pașnice a exploatarei domeniului rural (*chora*), pe care, treptat cetatea a reușit să-l ia în stăpânire. Untdelemnul, vinurile, produsele meșteșugărești desfăcute de colonia Istros au pătruns până departe pe marele fluviu, fiind avantajos schimbate

cu grâne, miere, blănuri și piei, sclavi și mai ales pește, articole atât de necesare Greciei și Ioniei.

Această primă etapă de dezvoltare a fost marcată de marea expediție persană a regelui Darius, împotriva sciților (513 î.Hr.), căreia i-au fost asociate urmele de pustiire din sectorul arheologic al Zonei Sacre de la Histria. Presupunerea este susținută și de unele înmormântări din necropolele histriene ca și de însăși relatarea expediției iraniene, construirea podului de vase transdanubian făcându-se, după Herodot, la gurile Dunării, iar armia lui Darius străbătând insula Peuce în drumul spre stepele nord-pontice.

Reconstrucția nu va fi întârziată, către anul 480 î.Hr., cetatea emițând primele sale monede, semn evident al unei vieți economice așezate. Ea nu a fost scutită de zguduiri interne provocate de acumularea unor notabile bogății în mâinile câtorva familii

de negustori, armatori, bancheri și proprietari funciari, o oligarhie care înțelegea să-și rezerve și conducerea politică. Instaurarea democrației s-a petrecut în aceste condiții cu mijloace violente și, probabil, susținută de Athena, organizatoarea în cursul războiului peloponeziac a cunoscutului periplu naval al lui Pericles în Pont (436 î.Hr.).

Secolul IV avea să fie perturbat după mijlocul său atât de pătrunderea în Dobrogea a unor triburi scitice reunite sub Ataias, cât și de reacția regilor Macedoniei, dornici în aceeași măsură să oprească invazia cât și să-și impună autoritatea asupra cetăților grecești ale Pontului Stâng. În aceste împrejurări *Istoria lui Filip* include episodul rezistenței opusă sciților de „istrieni”, conduși de pe un „Histrianorum rex”¹⁶. Absența unei astfel de demnități la Histria exclude posibilitatea unui „rege” al histrienilor, dar întărește convingerea prezenței getice pe malul drept al Istrului și a contactelor cu civilizația elenă din coloniile pontice.

Expediția regelui Filip al II-lea al Macedoniei împotriva sciților lui Ataias din 339 î.Hr. a izbutit nu numai să-i alunge din Dobrogea, dar să și ia sub protecție ținuturile de până la gurile Dunării, etapa finală de cucerire a orientului peninsulei Balcanice, după anexarea cu doi ani mai înainte a regatului trac al Odrysilor.

Sub Lysimachos, diadoc (moștenitor) al lui Alexandru cel Mare și cărmuitor apoi rege al satrapiei Thracia (323-281 î.Hr.), protectoratul s-a transformat într-o stăpânire apăsătoare împotriva căreia coloniile grecești aveau să se răscoale în anul 313. Războiul s-a încheiat printr-o victorie a diadocului, Histria fiind printre primele cuceriri ale acestuia.

Deși regele macedonean a fost înfrânt de cărmuitorul get Dromichaites (cca. 292 î.Hr.), totuși încercarea acestuia de a influența în vreun chip statutul coloniilor grecești de pe litoralul nord-vest-pontic a dat greș, stăpânirea efectivă a lui Lysimach continuând să se exercite până la moartea sa.

La o dată neprecizată din prima jumătate a secolului al III-lea î.Hr., colegiul de Synedroi de la Histria a propus angajarea unui arhitect, astfel că un sol al cetății trimis la Bizanț a adus pe Epicrates. Arhitectul, fiul lui Nikoboulos din Bizanț, nu numai că a luat cuvenitele măsuri de concesionare a lucrărilor dar, în vremea războiului cu „olatii” – popor altminteri necunoscut – a pregătit cu râvnă cetatea pentru apărare, apoi a condus lucrările la zidurile orașului în vreme de doi ani, zăbovind mai mulți ani la Histria și dovedind purtări fără reproș și o deosebită strădanie. Deosebitele-i merite erau răsplătite prin încununarea în teatru cu cununa

• Callatis – partea de nord a orașului romano-bizantin

de aur la vremea sărbătorii Thargeliilor, acordarea unei răsplăte ca și plata lefii cuvenite, conferirea calității de proxen, cetățenia, cooptarea între fideliu sanctuarului lui Apollo, ca și dreptul de a ieși și pătrunde în port în timp de pace și război, accesul la Sfat și la Popor îndată după discutarea treburilor sfinte. Stela cu inscripția arhitecturală, pusă în sanctuarul lui Apollo, a ajuns în condiții necunoscute la mănăstirea Dragomirna, datarea și proveniența ei fiind lămurite de profesorul Dionisie M. Pippidi¹⁷.

Activitatea lui Epicrates la Histria a fost pusă în legătură cu refacerea unei porțiuni a zidului elenistic – constatată arheologic¹⁸ – avariat în urma primei răscoale a cetăților pontice împotriva lui Lysimach.

Către anul 260 î.Hr., Histria s-a alăturat Callatis-ului în încercarea de a disputa Byzantionului portul Tomis. Callatienii par să fi voit să-și asigure controlul exclusiv asupra emporiului tomitan în vreme ce byzantinii susțineau deschiderea sa. Deși ambele părți au solicitat sprijinul Heracleei Pontice, metropola Callatisului nu a intervenit altfel decât cu sfaturi de împăcare, iar în final victoria Byzanțului a fost decisivă¹⁹. Histria nu va fi avut de suferit cât aliata sa care, potrivit lui Memnon – nu ar mai fi putut să se refacă după această înfrângere²⁰.

De altfel și răgazul pentru refacere a fost scurt întrucât, de la sfârșitul secolului al III-lea î.Hr. teritoriile est-carpătice și istro-pontice au fost invadate de bastarni – un neam germanic, adăpostit ulterior în insula Peuce, în imediata vecinătate a Histriei. Situația avea să se complice odată cu invazia celtică în Balcani, întemeierea în estul peninsulei a regatului de la Tylis, monedele regilor acestuia – imitații ale tetradrahmelor lui Alexandru Macedon descoperindu-se la vadurile dunărene de la Giurgiu și Oltenița. În aceste împrejurări, cârmuirea istro-politană a trebuit să-și îndrepte strădaniile către regele get Zalmodegikos pentru obținerea unei protecții. Stela ce consemnează

momentul memorabil al misiunii unei solii la aceasta a fost descoperită tocmai lângă altarul templului lui Zeus Polieus, printre puținele inscripții căzute și rămase nu departe de locul unde fuseseră puse. Inscripția răsplătește excepționalele merite ale solilor Diodoros al lui Thrasykles, Procritos al lui Pherecles și Clearchos al lui Aristomachos care obținuseră de la regele Zalmodegikos atât înapoierea ostaticilor (peste șazeci), cât și încuviințarea acestuia pentru ca veniturile cetății să fie restituite. Este de apăsător asupra faptului că pentru a ajunge la cârmuitorul get solia călătorise „prin țara dușmană” și că, atât luarea de ostatici, cât și restaurarea surselor de venituri ale Histriei de către regele Zalmodegikos, nu însemnau altceva decât preexistența unui acord între histrieni și geți a cărui urmare avea să redea cetății elenice mijloacele prosperității sale. Era, desigur, asigurarea unei protecții eficiente pentru exploatarea teritoriului rural și continuarea navigației și negoțului pe Istru²¹.

Situația se va fi păstrat și mai târziu, după cum lămurește o inscripție histriană, decretul sfatului și poporului în cinstea lui Agathocles al lui Antiphilos; de la cumpăna secolelor III/II î.Hr. Agathocles, descendent al unui neam de binefăcători ai cetății, își dovedise iscusința mai întâi în fruntea arcașilor și a altor oșteni, cu plată, în vremuri tulburi, când alături de discordii interne, tracii atacau și orașul și teritoriul „chora”, tocmai la vremea recoltei. Cu trupele lui Agathocles a păzit teritoriul „dând puțința fiștecăruia să-și strângă grânele fără vătămare”. Apoi, în vremea asediului de către tracii Bizone, a negociat în două rânduri cu ei și cu regele lor, Zoltes, răscumpărarea orașului și a recoltelor în fața invaziei acestora în Scythia Minor împotriva „orașelor grecești de sub oblăduirea regelui Rhemaxos”. În sfârșit, când tracii au rupt învoielile, atacând din nou, Agathocles a format un corp de voluntari „dintre cetățeni și barbarii adăpostiți în cetate”, păzind ogoa-

rele, grânele și turmele până la trecerea peste Istru a regelui Rhemaxos. În soliile sale la rege și la fiul său „Phradmon”, Agathocles a obținut mai întâi un ajutor de 100 călăreți și apoi, după fuga acestora, 600 de călăreți cu care, în cele din urmă forțele lui Zoltes au fost înfrânți²².

Inscripția dezvăluie conjunctura dificilă a cetăților grecești din Scythia Minor, pe care protectoratul transdanubian prea depărtat al regelui Rhemaxos nu putea să le asigure securitatea în fața incursiunilor tracilor, în pofida tributului plătit. După cum a susținut Scarlat Lambrino, descoperitorul și primul editor al stelei de marmură cu inscripția pentru Agathocles și cum a demonstrat D.M. Pippidi, Rhemaxos trebuie să fi fost unul din regii geți, a cărui stăpânire se va fi întins, pe temeiul descoperirilor monetare, în părțile Buzăului și Putnei²³.

Demonstrația era susținută și de pomenirea contemporană de către Trogus Pompeius/Iustin a altui rege get – Oroles²⁴ – a cărui stăpânire se afla în calea bastarnilor. Într-o privire cuprinzătoare a secolelor III-I, profesorul nu se sfia să afirme existența unei „politici pontice” a regilor geți²⁵.

Dacă în marea politică histropolitană căutau sprijinul regilor geți de dincolo de Istru, așa cum arată inscripția, punerea în valoare a teritoriului rural se întemeia pe conviețuirea cu „barbarii”, de bună seamă geți localnici, adăpostiți în cetate la vremuri de restriște și gata de a se înrola voluntari pentru apărarea comună²⁶. Menționarea îndreptăței pe profesorul D.M. Pippidi să combată opinia, de sorginte marxist-leninistă, a exploatării teritoriului rural al cetăților grecești cu numeroși sclavi agricoli²⁷.

Amenințarea tracă virulentă la cumpăna secolelor III/II nu a fost urmată de o acalmie, Scythia Minor fiind cu probabilitate calea de legătură a unor cete bastarne cu regatul Macedoniei, spre a se pune în slujba regilor de pe urmă ai acestuia, Filip V, Demetrios II și Perseu.

Aceeași presiune bastarnă de la Istru va fi împins spre sud triburi scitice, ai căror „regi” sunt cunoscuți după emisiunile lor monetare: Ailios, Kanites, Sariakes, Tanusa, Akrosas, Charaspes. Poate mai important să fi fost cel de-al doilea, Kanites, menționat într-un decret de la Odessos din secolul al II-lea în legătură cu negoțul grecesc în ținuturile controlate de acesta²⁸. Nu este exclus ca vremurilor dominației acestor căpetenii scitice în sud-estul Dobrogei să i se atribuie unele nivele ale importanței așezării de la Albești, în chora callatiană.

Interdependența cetăților grecești pontice, provenită din însăși unitatea economică a Mării Negre, tot mai accentuată în epoca elenistică, apare și cu prilejul gravului conflict izbucnit în prima jumătate a secolului al II-lea î.Hr. între Apollonia și Mesembria pentru portul Anchialos. În virtutea alianței încheiate cu un secol mai înainte între Apollonia și Histria, colonia milesiană a fost chemată în ajutor atunci când mesembrienii, fără declarație de război, au ocupat teritoriul, și cetățuia Anchialos. Ridicată de apolloniați fortăreața și orașelul erau menite să le asigure controlul golfului Burgas, debușeu firesc al unor drumuri de negoț din Balcani. Intervenția istropolitană nu s-a lăsat așteptată. Corăbii lungi puse sub comanda amiralului Hegesagoras al lui Monimos, cooperând cu apolloniații la apărarea teritoriului, cetății și porturilor acestora. Ulterior, printr-un efort comun și al altor aliați, nenumiți, a fost înfrântă flota dușmană ce apăra Anchialosul – luptă navală unde amiralul histrian s-a remarcat în capturarea unei corăbii, cu întregul echipaj. Urmare a acestei victorii, aliații au debarcat sub cetate pe care au luat-o cu asalt, distrugând-o cu totul, Hegesagoras remarcându-se prin curaj și iscusința conducerii luptătorilor și cu acest prilej. Meritele sale au fost răsplătite nu numai prin încununarea cu cununa de aur la sărbătoarea Dionysiilor, dar și prin înălțarea statuii sale de bronz, înfățișându-l armat la

prova unei corăbii, statuie amplasată în templul lui Apollo Tămăduitorul, decretul veșnicind faptele sale fiind fixat pe soclu. Recunoașterea apolloniaților a fost consemnată și la Histria printr-o inscripție pe o stelă de marmură, descoperită în săpăturile arheologice din 1958²⁹.

Legătura fructuoasă a cetăților grecești din nord-vestul pontic, ilustrată războinic prin decretul mai sus-amintit, este deopotrivă consemnată de alte mărturii epigrafice de la Histria. Aici apar inscripții în onoarea unor tomitani, callatieni, apolloniați, a unui locuitor din Byzanț și Cyzic³⁰. Un decret din Tomis răsplătea meritele unui locuitor al Tyrasului pentru susținerea intereselor tomitanilor în cetatea sa³¹. Și, tot atunci neguțătorii tomitani erau bine primiți la Odessos.

În pofida arătatărilor lui Memnon, preluând probabil o știre contemporană evenimentelor, confruntarea alianței callatiano-histriene cu Byzanțul din prima jumătate a secolului al III-lea î.Hr. nu a provocat definitivă prăbușire a cetății Callatis. Dimpotrivă în secolul al II-lea rolul său economic este precumpănitor, devansând în chip manifest Histria. Dispunând de o incintă impresionantă, de un port nu mai puțin sigur, afacerile neguțătorilor din Callatis propășesc, mărturiile cele mai diverse atestându-le la Tyras, Olbia, Chersonesul Tauric, Dyonisopolis, Apollonia, Byzanț, Parion în Troada, Mytilene, Delos, Delfi, Alexandria. În aceeași măsură sunt edificatoare pentru cunoașterea relațiilor comerciale ale cetăților grecești descoperirile arheologice ale unor produse manufacturate sau meșteșugărești, a căror proveniență poate fi stabilită pe temeiul unor ștampile sau inscripții. Printre cele mai prețioase astfel de mărturii sunt amforele ștampilate, atestând importurile din marile centre de fabricație – Sinope, Thassos, Rhodos, Cnidos, Cos, ale acestor vase utile, mai ales pentru uleiuri, vinuri dar și alte produse astfel transportate pe nave.

La Histria, Tomis și Callatis, unde numeroasele inscripții releva aspectele cele mai variate ale civilizației pontice, nu lipsesc știrile despre viața culturală, legăturile cu marele centru „universitar” al lumii grecești de la Cyzic, spectacolele teatrale și chiar calitatea limbii pe care locuitorii o vorbeau și scriau, sau lapicizii o transpuneau în piatră.

Evenimentul hotărâtor al sfârșitului secolului al II-lea, cu neașteptate urmări a fost, de bună seamă, ocuparea Bosforului Cimmerian de regele Pontului, Mithridate al VI-lea Eupator (132-63 î.Hr.). Pe făgașul unor legături mai vechi, regele Pontului și stăruitorul adversar al Republicii Romane, și-a extins dominația asupra cetăților grecești nord-vest-pontice, Olbia, Tyras, Histria, Tomis, Callatis, Apollonia. Instalarea unor garnizoane ale regelui pontic, atestată de o inscripție din cea din urmă cetate, trebuie să fi fost generalizată și pentru celelalte, de vreme ce și regii învecinați, sciți și traci, fuseseră cuprinși în sistemul de alianțe al lui Mithridate al VI-lea.

Dominația circumpontică a marelui rege avea să se sfârșim însă sub loviturile romane, vulturii Romei ivindu-se în anii 72-71 î.Hr. în Pontul Stâng. Guvernatorul roman al Macedoniei M. Terentius Varro Lucullus a reușit atunci, prin campanii desfășurate în Pontul Stâng, să supună toate cetățile grecești mai înainte aflate sub stăpânirea regelui Mithridate, de la Apollonia la gurile Istrului: Messembria, Odessos, Dyonisopolis, Bizone, Callatis, Parthenopolis, Tomis, Histria³². Este semnificativ că un istoric mai târziu, P. Annaeus Florus (sec. I-II d.Hr.) asociază aceste campanii refulării neamurilor tracice și atingerii fluviului Tanais (Don) și lacului Meotic (marea de Azov)!³³

După un decret callatian între Roma și cetățile grecești din Pontul nord-vestic pare să se fi încheiat tratate de alianță (foedera), care, scoțându-le din sistemul circumpontic al regelui Mithridate, le asocia Republicii³⁴.

Situația nu s-a menținut atât din cauza excesului exploatarei romane cât și, foarte probabil, începutului afirmării unui nou factor de putere.

Sub primul unghi de vedere în anii 62-61 î.Hr. guvernatorul Macedoniei, C. Antonius Hybrida, cunoscut pentru imoralitatea sa, a reușit să provoace o revoltă care s-a încheiat cu înfrângerea forțelor romane sub zidurile Histriei, sub loviturile unei alianțe greco-getice și fuga lui Hybrida până la Dyonisopolis.

Sub al doilea unghi de examinare a surSELor evenimentele din acei ani prefigurează intervenția autoritară a „celui mai mare dintre regii care au domnit peste Tracia”, getul Burebista (cca 70-44 î.Hr.) în Pontul Stâng, începută prin atacarea și ocuparea Olbiei (55 î.Hr.). Rezistența opusă de aceasta, ca și de Histria și Messembria a fost asupra sancționată, urmările fiind constatate și arheologic, la Histria printr-un nivel de incendiere de la mijlocul secolului I î.Hr. Mai mult, un decret pentru Aristagoras al lui Apaturos arată că, practic, fortificațiile nu mai erau capabile să apere pe localnicii rămași, alții fiind captivi sau ostatici, iar „barbarii ocupau teritoriul histrian”. Ocupație care, după însăși litera decretului dura de mai bine de trei ani și a cărei încheiere pare-se să se fi datorat unui acord negociat de același binefăcător Aristagoras.

După o altă inscripție de la cumpăna dintre era păgână și cea creștină printr-un uriaș efort și cu sprijinul unui mare număr de cetățeni, cetatea s-a putut reface, vorbindu-se de „cea de-a doua întemeiere/zidire a orașului”, după primejdia de moarte prin care trecuse³⁵.

Refacerea Histriei și a celorlalte cetăți ce avuseseră de suferit în urma dominației regelui Burebista, s-a putut face mai ales odată cu revenirea romană în Pontul Stâng.

Cu privire la momentul încorporării coloniilor grecești din Scythia Minor în Imperiul Roman, prin aplicarea metodelor computerizate³⁶, au fost avansați anii 29-28

î.Hr., în timpul campaniilor lui Licinius Crassus împotriva geților regelui Dapyx. Dar cercetări atente privind formularea inscripției dobrogene evidențiază doar posibilitatea unui interval între 27 și 8 î.Hr. Semnificația primei date este triumful „ex Thraciae et Geteis” al lui Crassus (după 4 iulie 27), iar ultima, începutul exilului lui Ovidiu la Tomis. Fostele colonii independente grecești din Scythia Minor au fost unite într-un *ēiēiīī* sub puterea Romei³⁷.

Dacă la vremea exilului lui Ovidiu la Tomis situația din Scythia Minor era încă precară – sub regimul restaurat al „alianței” încheiate odinioară de Lucullus – formarea provinciei Moesia sub împăratul Tiberiu (14-37 î.Hr.) avea să fie însoțită de instituirea unui *praefectus orae maritimae* sau *praeses laevi Ponti* cu atribuții administrative asupra cetăților grecești. De acum ele aveau să împărtășească soarta Imperiului Roman cu o perioadă de propășire până în al treilea veac și o lentă decădere, în care ultima renaștere – în secolul VI sub domnia lui Iustinian – nu avea decât să anunțe prăbușirea totală peste mai puțin de o sută de ani.

*
* *

Într-o luminoasă comunicare la Academia Română consacrată penetrației elenice în bazinul carpatic și inclusă apoi în *Dacia an outline of the Early Civilizations of the Carpatho-Danubian Countries*, Vasile Pârvan a reconstituit pe temeiul cercetărilor și descoperirilor de până atunci remarcabila influență a prezenței grecești în Pontul Stâng asupra dezvoltării societății geto-dacice. Organizarea uriașei „*arhé*” („împărăție”) a lui Burebista, a Daciei regelui Decebal, pot fi considerate, pe fondul și cu interpretarea autohtonă, ultimele reflexe ale civilizației și artei militare elenistice. Este neîndoios că împreună cu masiva colonizare a Daciei romane cu elemente din *Magna Graecia*, cetățile grecești din nord-estul

Pontului au avut un rol de prim ordin în plămădirea civilizației românești de început. Persistența elementului grecesc în Pontul Stâng în secolele VII-XV, a rămas un factor catalizator al evoluției românești, Bizanțul provincial din Dobrogea și de la Dunărea de Jos fiind acela care a contribuit *direct* la organizarea statală, ecleziastico-culturală și militară a Principatelor Române.

¹ Bibliografia esențială în John Boardman, *The Greeks Overseas. Their Early Colonies and Trade*, Thames and Hudson, London, 1980, o ediție românească de Maria Alexandrescu Vianu și Petre Alexandrescu, Edit. Meridiane, București, 1988, cu un dosar al Mării Negre de Petre Alexandrescu, pp. 409-428. Pentru coloniile grecești de pe litoralul românesc, D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, ediția a II-a, București, 1967; idem, *I Greci nel Basso Danubio dall'eta archaica alla conquista romana*, Milano, 1971; idem, *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du litoral roumain de la mer Noire*, Amsterdam-Bucarest, 1984 și idem, *Studii de istorie și epigrafie*, București, 1988.

² Strabon în *Fontes ad Historiam Dacoromaniae Pertinentes* (infra *FHDR*), vol. I, București, pp. 217-218.

³ Pseudo-Scymnos în *FHDR*, vol. I, p. 173.

⁴ Philostratos, *Heroicos*, în *FHDR*, I, pp. 658-661.

⁵ *FHDR*, I, pp. 241-243

⁶ *Ibidem*, pp. 218-219.

⁷ *Ibidem*, pp. 248-251.

⁸ *Ibidem*, p. 9.

⁹ *Ibidem*, pp. 724-725, 398-399.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 548-555.

¹¹ „Cetatea Orgame la Istros” (Hecataios, în *FHDR*, pp. 8-9).

¹² Paul Nicorescu, în *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 222; idem în „Buletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine”, 25, 1944, pp. 95-101.

¹³ Paul Nicorescu, în *În memoria lui Vasile Pârvan*, pp. 223-226.

¹⁴ Marcelle Lambrino, *Les vases archaïques d'Histria*, Bucarest, 1938, pp. 12, 352; Petre Alexandrescu, în *Histria*, vol. IV, *La céramique d'époque archaïque et classique*, Bucarest, 1978, pp. 19 et passim.

¹⁵ Petre Alexandrescu, în „Klio”, XII, 1963, p. 257.

¹⁶ *FHDR*, I, pp. 352-353.

¹⁷ D. M. Pippidi, *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*, vol. I, *Histria și împrejurimile*, București, 1983, pp. 180-185.

¹⁸ Idem, *Contribuții la istoria veche a României*, pp. 107-111; C. Preda, O. Doicescu, în *Histria. Monografie arheologică*, vol. II, București, 1966, pp. 295-334.

¹⁹ D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, pp. 33-34.

²⁰ *FHDR*, I, pp. 510-511.

²¹ D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, pp. 167-185.

²² Idem, *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*, pp. 82-93.

²³ C. Preda, Gh. Constantinescu, în „Studii și Cercetări Numismatice”, IV, 1968, pp. 39-45.

²⁴ *FHDR*, I, pp. 358-359.

²⁵ *Din istoria Dobrogei*, I, București, 1965, p. 231.

²⁶ D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, pp. 120-166; idem, *Scythica Minora*, pp. 65-80.

²⁷ Idem, *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*, I, p. 92.

²⁸ G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, vol. I², Serdicae, p. 42.

²⁹ D. M. Pippidi, *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*, I, pp. 172-175.

³⁰ Idem, în *Din istoria Dobrogei*, vol. I, p. 237.

³¹ Gr. Tocilescu, în „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn”, XI, 1884, p. 41.

³² *FHDR*, I, p. 367.

³³ *Ibidem*, pp. 522-523.

³⁴ D. M. Pippidi, în *Din istoria Dobrogei*, I, pp. 277-280.

³⁵ D. M. Pippidi, *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*, I, pp. 325-331.

³⁶ Alexandra Ștefan, *Application des méthodes mathématiques à l'épigraphie*, în „Studii Clasice”, XIII, 1971, pp. 29-45

³⁷ D. M. Pippidi, *Studii de istorie și epigrafie*, pp. 174-178.

GRECII DIN EUXIN ÎN ANTICHITATE ȘI ÎN EVUL MEDIU

Dr. NICHOLAOS SOL. DEPASTAS
Istoric - Arheolog,
Colaborator științific și Ex-Membru al CEIM / HNDGS,
Director al Biroului al 3-lea AHD/HAGS

*În memoria iubitei mele soții,
Katherine Gheorghiou – Depastas
(1952-2007),
Profesor de Literatură Elenă și Istorie
«Post tumulum vita est»*

Numele „*Euxinus Pontus*” se referă la întinsa mare interioară dintre Europa și Asia, care se învecinează cu Lacul Maeotic (Marea Azov) la nord și cu Propontida, prin Bosfor către sud. Marea menționată și țărmurile sale au fost legate de greci printr-o străveche conexiune, ce poate fi urmărită în trecut până la expediția Argonauților. Învăluită în mit, expediția Argonauților are un sămbure istoric. A constituit o expediție maritimă înfăptuită de 60 de nobili și tineri greci aleși, conduși de Iason, nepotul regelui Peleas. Expediția a pornit din orașul Éolkos din Magnesia și s-a încheiat în Colchida, unde se afla Lâna de Aur. Iason, literalmente, a capturat Lâna din templul lui Ares (Marte). Evident, mitul este substratul scopului real al expediției lui Iason, care era explorarea Mării Negre. Până atunci, la o generație înaintea Războiului Troian (1194-1184 î.Hr.), Marea Neagră rămăsese un teritoriu necunoscut pentru greci. Rezultatul acestei expediții a fost înființarea de colonii grecești de-a lungul coastei Mării Negre².

Potrivit lui Strabon³, Marea Neagră era renumită pentru gerul din timpul iernii și pentru stratul de gheață de la intrarea în Lacul Maeotic. Euxinul era de asemenea cunoscut sub numele de Marea Neagră sau

Golful Negru. Primul dintre acestea a devenit predominant (Ἰάϋϋνς Ἐϋϋέαόόά, mer Noire, Schwarzes Meer, Black Sea)⁴. Aceste denumiri și acțiunea Argonauților au dus la concluzia că Euxinul fusese cunoscut grecilor din timpuri străvechi, datorită contactului regulat al strămoșilor noștri călători pe mare cu coasta Euxinului, ai cărei locuitori, conform lui Homer, erau bântuiți de ceață și de nori, iar soarele nu pătrundea niciodată până la ei⁵.

Grecii antici aveau totuși cunoștințe limitate și insuficiente de geografie a Euxinului. De aceea, se credea că, datorită vastității sale, Marea Neagră era un ocean interminabil conectat cu Adriatica prin intermediul fluviului Istros (Dunărea)⁶. Ținutul depărtat de țărmul Euxinului era mai bine cunoscut datorită căilor de uscat. Prin contrast, zona de coastă era mai puțin știută, deoarece în realitate Marea Neagră era o mare dificil de navigat^{6a}. Din acest motiv, era inițial denumită *Axenus* (însemnând inospitalier, sau ostil). Numele original se datorează nu numai condițiilor aspre de vreme din timpul iernii, dar și cruzimii și ferocității raselor barbare – în principal scite – care locuiau pe coasta Euxinului și care nu aveau rezerve să ucidă orice străin,

să-i mănânce carnea și să-i folosească scalpul drept cupă⁷.

În ciuda concepțiilor timpurii, treptat, în timp, denumirea originară de Pontul inospitalier s-a schimbat în Euxin (ospitalier) „prin eufemism”. O altă perspectivă susține că binecunoscutul Hercule, pe jumătate zeu, a reușit să elimine tot ce era inospitalier din zonă, prin „transformarea unei mări inospitaliere într-una ospitalieră”. Totuși, interpretarea cea mai probabilă este aceea că redenumirea s-a datorat ionienilor, care erau foarte activi în stabilirea unor orașe-colonii de-a lungul coastei Euxinului⁸. Milesienii erau cei mai renumiți dintre greci în înființarea coloniilor pe țărmul Euxinului⁹. Erau dedicați acestei misiuni și o duceau la îndeplinire cu mult zel, transformând malurile inospitaliere din trecut în centre urbane notabile, în care diaspora elenă a progresat și a prosperat¹⁰.

Într-adevăr, milesienii pot fi considerați ca pionieri ai colonizării pe țărmul Euxinului. Din anul 750 î.Hr. și ulterior, milesienii au fost precursorii înființării de colonii prospere financiar și social. Astfel, Miletul a fondat Sinope și Trapezunt pe coasta de sud a Euxinului, Odessos, Tomis și Pantikapaion pe coasta de nord-vest și Phasis în Colchida, pe coasta estică a Euxinului¹¹. În secolul al VI-lea î. Hr., milesienii au înființat chiar mai multe așezări¹² în Euxin. Aceste colonii au servit la furnizarea unor mari cantități de grâne, pește, vite, diverse metale și sclavi^{12a}. Următoarele așezări milesiene au fost Istria, sau Istros, Apollonia și Krounoi pe coasta de vest a Euxinului (pe la sfârșitul secolului al VII-lea î.Hr. și în secolul al VI-lea). De-a lungul liniei de coastă, a Dunării și în sus, către Peninsula Crimeea, milesienii au înființat așezările prospere Tyras și Borysthene (la gurile de vărsare ale râurilor omologe), precum și Olbia (la sfârșitul secolului al VII-lea, sau începutul secolului al VI-lea î.Hr.). După înființarea așezărilor Pantikapaion, Theodosia, Karkini și

Hermonassa (între anii 550 și 500 î.Hr.) Miletul a fondat colonia Phanagor(e)ia (prin anul 540 î.Hr.), tot în Peninsula Crimeea.

În cele din urmă, prin anul 558 î.Hr. megarienii au fondat Herakleia pe coasta de sud a Euxinului. Ulterior, colonia a devenit o metropolă pentru alte așezări. Cea mai veche dintre ele a fost Callatis, de prin anul 500 î.Hr. pe coasta de vest, între așezările milesiene Tomis și Krounoi. O altă colonie megariană a fost Mesembria, la sud de Odessos. Trebuie notat că, deși sursele istorice plasează înființarea celor mai vechi colonii la mijlocul secolului al VIII-lea î.Hr., descoperirile arheologice aduse la lumină prin excavații datează coloniile cu aproximativ 100-150 de ani mai târziu. Cel mai probabil, aceasta se datorează faptului că anumite colonii au suferit deteriorări substanțiale și distrugeri în timpul raidurilor cimerienilor. Aceștia, erau războinici barbari care trăiau ca nomazi în Ucraina și care prădau și distrugeau coloniile din anul 650 și ulterior. Astfel, descoperirile menționate (în principal ceramică) aparțin unui moment și unei faze de reconstrucție ale coloniilor care survin la o dată ulterioară raidurilor¹³.

Fondarea, longevitatea și prosperitatea coloniilor grecești din Euxin demonstrează determinarea, îndrăzneala, insistența, vitalitatea și activitatea multidimensională a strămoșilor noștri pe acele țărmuri îndepărtate. Timp de câteva secole, acei neobosiți călători pe mare care l-au urmat pe Iason și pe Argonauți, au fondat noi colonii, transferând și extinzând civilizația greacă dând un avânt deosebit negoțului^{13a}.

Mult după aceea, din secolul al VI-lea, Marea Neagră a jucat un rol important în relația cu statele medievale elene, care formau Imperiul Bizantin. În anul 549 și sub domnia lui Iustinian I cel Mare (527-565), a izbucnit un război între Bizanț și Persia în zona Lazica, pe coasta de est a Euxinului. Războiul a durat până în anul 557. Stăpânirea în Lazica avea implicații majore politice și

financiare pentru relațiile bizantinilor și persanilor cu populația din Caucaz. De aceea, regiunea a fost puternic disputată atât de persani cât și de bizantini (era „un măr al discordiei” între ei). După câteva operații sângeroase ale generalilor lui Iustinian, Lazica a fost recucerită de bizantini. Un armistițiu a fost acceptat în 557 și pe la sfârșitul anului 561 reprezentanți ai celor două părți au semnat un tratat de pace care a durat 50 de ani¹⁴. Tratatul a fost semnat în orașul fortificat Daras, la nord-vest de Nisibis (astăzi Nusaibin), în Mesopotamia Superioară (regiunea de graniță a Irakului de azi)¹⁵.

În 582, avarii, o populație barbară venind din Mongolia și Manciuria, care s-a așezat în câmpiile Pannoniei cu trei ani în urmă, au ocupat Sirmiumul ce se afla la granița europeană a Imperiului Bizantin din anul 437¹⁶. Din acea vreme, avarii împreună cu aliații lor slavi au răvășit practic teritoriul bizantin ce se întindea de la confluența dintre Istros și Sava și în sus până pe coasta vestică a Mării Negre. Populațiile barbare au desfășurat câteva operații și pe coasta de vest. Din iarna anului 599 până în aprilie 600 au asediat orașul Tomis (colonia antică Tomi), reprezentând astfel o amenințare chiar și pentru Constantinopol. La sfârșit, a fost semnat un tratat de pace, reconstituind astfel granițele de nord ale Bizanțului¹⁷.

Puțin mai târziu, în primii ani ai domniei lui Heraclius (610-641), o așezare masivă a raselor slave a avut loc în diferite regiuni ale Peninsulei Balcanice și ale prosperei colonii Istria, pe coasta de vest a Mării Negre¹⁸. Slavii, datorită structurii primitive civile și militare și divizării în grupuri mici, nu constituiau o amenințare serioasă pentru Imperiul Bizantin. Lucrurile s-au deteriorat când bulgarii, o populație barbară asiatică, rezultată din amestecul hunilor și al ogurilor, care locuiau la nordul Mării Negre, au început să-i preseze pe slavi pe măsură ce aceștia se așezau lângă Dunăre¹⁹.

Numeroasele tulburări și frecventele raiduri ale bulgarilor pe teritoriul bizantin

constituiau o amenințare majoră pentru Bizanț. Împăratul Constantin V (741-775) a înfruntat pericolul bulgar în campanii repetate, cea dintâi bătălie având loc la Anchialos, un oraș grecesc prosper de pe coasta de vest a Mării Negre (30 iunie 763). În acea bătălie, bulgarii au fost înfrânți și cei care au rămas au fost forțați să se retragă în dezordine²⁰.

Orașele Anchialos, Debeltoș și alte câteva orașe din Tracia, din apropierea coastei Mării Negre au suferit noi raiduri ale bulgarilor în primăvara anului 812, la un an după ce împăratul Nicephor I (802-811) a fost greu înfrânt de forțele numeroase ale lui Krum. După acea victorie, Krum a răspândit teama și teroarea printre locuitorii acelor orașe, ucigând pe unii dintre ei și forțând pe alții la exil²¹.

Pe parcursul secolelor al VIII-lea și al IX-lea, instituțiile administrative ale imperiului au fost reformate și a fost dezvoltat sistemul themelor într-un efort de întărire a autogovernării provinciilor. Themele erau districte militare care fuseseră create inițial în Asia Mică și ulterior pe teritoriul european al Imperiului Bizantin în timpul perioadei sale de mijloc²². Cea mai veche themă a fost Armeniacum, fondată în 667. Ulterior, thema Anatoliei (a provinciilor estice) a fost fondată doi ani mai târziu și thema Opsikion în 680. Primele theme în Europa au fost thema Tracică (între 680 și 685) și thema Hellas (695)²³.

În cursul primei jumătăți a secolului al IX-lea, nevoia de a apăra orașele grecești de pe coasta Mării Negre a necesitat, pe de o parte, întărirea apărării în acele zone²⁴ și, pe de altă parte, reorganizarea sistemului themelor.

Astfel, pentru a obține cea mai eficientă apărare a coastei de sud a Mării Negre, sectorul themei Boukellarion, ce se întindea la sudul râului Alys a fost divizat pentru a forma thema Paphlagonia cu capitala la Gangra. De asemenea, din secționarea sectorului nord-vestic al themei Armeniacum

a fost formată thema Chaldion cu Trapezuntul, anterior menționată colonie milesiană²⁵, drept capitală. Generalii acestor noi theme au luat parte la victorioasa bătălie de pe râul Lalakaon (3 septembrie, 863), care a fost dusă în contextul războiului imperiului împotriva arabilor²⁶.

Înființarea themelor sus-menționate este cel mai probabil atribuită împăratului Theophilus (829-842)²⁷, care s-a îngrijit de reconstrucția militară și fortificarea teritoriilor Imperiului pe coasta de nord a Mării Negre, mai concret în antica peninsulă Taurica, unde a fondat thema Cherson în 833, sau 834. Construirea fortului Sarkel, pe cursul inferior al râului Tanais (astăzi Don), este legată și a fost realizată în contextul înființării themei sus-menționate. Fortificația a fost construită de ingineri bizantini, la ordinul Împăratului Theophilus și a contribuit cel mai mult la apărarea regatului Khazar, vechi aliat al Bizanțului împotriva unei eventuale invazii a pecenegilor, sau a varegilor²⁸.

În toamna anului 927, la aproximativ cinci luni de la moartea suveranului bulgar Simeon (la 27 mai), care prin războaie permanente a devastat Peninsula Balcanică și a trecut prin sabie locuitorii orașelor grecești din peninsula²⁹, a fost semnat un tratat de pace între bizantini și bulgari. Prin acest tratat, orașele de pe coasta de vest a Mării Negre, printre care Anchialos și Mesembria, intrau sub dominația bizantină³⁰.

Între timp, așezările Bizanțului din thema Cherson au prosperat politic, economic și cultural în secolul al X-lea. Varegii, după ce au fost învinși în trei campanii pe mare, lipsite de succes, împotriva Bizanțului, purtate prin Marea Neagră și Bosfor (860, 907 și 941), au semnat înțelegeri comerciale cu Bizanțul. Misiunile religioase ale Bizanțului au desfășurat acțiuni intensive de convertire a varegilor. Împărăteasa Olga, care împreună cu alți câțiva devenise între timp creștină, a vizitat oficial Constantinopolul în 957. Împăratul

Constantin VII Porphyrogenetul a organizat o primire călduroasă pentru Olga a Rusiei³¹.

Ungurii au trecut printr-un curs similar. După trei campanii fără succes împotriva Constantinopolului (934, 959 și 961), au încheiat un tratat cu Imperiul Bizantin și pe măsură ce s-au stabilit pe coasta de nord a Mării Negre au fost supuși unei puternice influențe culturale bizantine³².

În secolul al X-lea, centrele de pe malul Mării Negre au atins o bunăstare care era moștenirea prosperelor colonii ale secolelor al VII-lea și al VIII-lea î.Hr. Astfel, Cherson fiind întărit de fondarea themei omonime a dezvoltat relații financiare și culturale cu popoarele din sudul Rusiei și din regiunea Caucazului, în timp ce Sougdaia, un alt oraș din Chersonesul Tauric, s-a dezvoltat devenind un important centru comercial. Pe coasta sudică a Mării Negre, Trapezuntul s-a dezvoltat într-un prosper port a cărui vamă contribuia semnificativ la venitul imperiului. Orașele Kerasus, Amisos, Sinope și Amastris erau centre foarte bogate, după cum rezultă din sigiliile descoperite, care demonstrează intensă activitate economică din aceste orașe³³.

La începutul secolului al XIII-lea, în 1202, doi ani înainte de raidul Cruciaților în Constantinopol, a fost fondat Imperiul Marilor Comneni în regiunea Trapezunt (în vechea themă Chaldion). Din „ziua de rău augur” de 13 aprilie 1204, a început latinocrația care a durat 57 de ani; iar sus-menționații Comneni și-au consolidat domnia, astfel încât mai târziu să emită pretenții la tronul împăratului din Constantinopol. Când, în 1261, Mihai VIII Paleologul (1259-1282), fondatorul dinastiei Paleologilor a reușit să restaureze Imperiul Bizantin bazându-se pe acțiunile de reconstrucție ale împăraților Nicea (Laskaris și Vatatzis), Comnenii au fost forțați să-și abandoneze pretențiile la tronul Imperiului Bizantin, cândva prosper. Din acea vreme și, mai ales, din 1325 și, ulterior, când vestul Asiei Mici a fost cucerit de turci,

împăratul Trapezuntului a căpătat titlul de „Rege loial și Împărat al Întregului Orient, al iberilor și Perateiei”³⁴.

În timp, dinastia Comnenilor și-a extins dominația spre Sinope la vest și până la Lazica și spre nord-est până la râul Phasis. În același timp, datorită poziției sale strategice, Imperiul Trapezunt a dezvoltat un comerț intens, acoperind aproape întreaga coastă sudică a Mării Negre, în timp ce negustorii săi transportau produse din Indii. Competitorii săi nu erau doar turcii selgiukizi, dar și genovezii. Comnenii i-au înfruntat militar pe primii și pe ceilalți prin acorduri comerciale cu Veneția.

Trapezuntul, datorită structurii sale notabile de stat, armamentului (amplu, suplu), antrenamentului competent și suficient al armatei sale, credinței puternice în Biserica Creștină Ortodoxă, muncii grele a cetățenilor săi și perseverenței de a urma exemplul vechiului și gloriosului Imperiu Bizantin, a reușit să reziste până în 1461, când a fost cucerit de Mehmet al II-lea. Deși prosperul elenism din îndepărtata Asie Mică, de pe coasta de sud a Mării Negre, a fost subjugat, acesta nu și-a pierdut niciodată identitatea națională și culturală și tradiția perioadelor de strălucire ale glorioasei sale istorii³⁵.

Grecii din Trapezunt, perseverând și continuând acțiunile strămoșilor – fondatorii din secolele al VII-lea și al VI-lea î.Hr. – au cunoscut momente de glorie și cădere, au trecut prin greutăți și bucurii, au traversat momente de speranță și disperare și astfel și-au păstrat valorile și tradițiile rasei elene până în timpurile noastre.

¹ Termenul Pontus înseamnă deschiderea și întinderea largului mării: Hom. Il. VI 29, Hom. Od. III 158. Pontus (însemnând Euxinus): Herod. VII 147, Aesch. Pers. 878, Aristoph. Vesp. 700. Euxinus Pontus: Herod. I 6, Thuc. II 96, Eur. Iph. Taur. 123.

² Pentru o descriere detaliată a Expediției Argonauților vezi: Pind. Pyth. 4, 117-187, Schol. Apoll. Rhod. Arg. 1, 20 sqq. Apollod. 1, 111-113. De asemenea vezi: K. Meuli, *Od. und Argonautika*, Berlin 1921, I.R.

Bacon, *The Voyage of the Argonauts*, Methuen 1925, R. Roux, *Le problème des Argonautes*, Paris 1949, H.V. Geisau, *Argonautai* (Ἀργοναῦται), Der kleine Pauly. Lexikon der Antike in 5 Bänden 1 (1979) 537 - 539. ³ *Ἡ ἑλληνική ναυτική δύναμις*: M. -M. Simpsas, *The Navy in Greek History, I* (în limba greacă), publicată de Statul Major al Marinei Elene, Atena 1982, 45 - 47.

³ Strab, Geogr. 7 3,18

⁴ S. E. Lykoudes, *The Euxine* (Ἑυξίνη θάλασσα), Great Hellenic Encyclopaedia 11 (1929) 756

⁵ Hom. Od. XI 15 - 16. Cum spune Strabo (7 3,8), Apollodorus îl acuză pe Homer de prezentarea unor dovezi false drept adevărate ca urmare a ignorării elementelor de geografie ale Euxinului.

⁶ Strab. 7 1,1 Lungimea maximă a Euxinului este de 980 km și lățimea sa maximă între Herakleia și gurile râului Hypanis este de 530 km. Vezi: Chr. Danoff, *Pontos Euxeinos*, Der kleine Pauly. Lexikon der Antike in 5 Bänden 4 (1979) 1051. Mai mult despre Euxin vezi în idem, *Pontos Euxeinos*, Real - Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, Suppl. IX 866 - 1175.

^{6a} B.W. Labaree, *How the Greeks sailed into the Black Sea*, „American Journal of Archaeology”, 61 (1957) 29 sqq.

⁷ Apollod. De navium, II (= Strabon 7 3,7). E.H. Minns, *Scythians and the Greeks*, Cambridge 1913.

⁸ Dion. Perieg. l. 146, Scymn. Ch. Peripl. l. 734, Eust. Parcb. in Dion. Per. l. 146.

⁹ Scymn. Ch. Per. l. 733.

¹⁰ J. Berard, *La colonisation grecque*, Paris 1957². De asemenea, R. Drews, *The Earliest Greek Settlements on the Black Sea*, „Journal of Hellenic Studies”, 96 (1976) 18-31.

¹¹ Chrys. P. Kardara, *Introduction into Ancient History. The creation and development of Greek Cities (1200 - 500 BC)* (în limba greacă, Ἡ ἀρχαία ἑλληνική πόλις. Ἀπό τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πόλεως ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πόλεως 1200-500 π.χ.), Atena 1981, 104. Pentru o prezentare detaliată a elementelor relevante vezi: El. K. Petropoulos, *Ancient greek Colonies in the Black Sea, I - II*, *British Archaeological Reports*, International Series 1675, Oxford, 2007.

¹² Markedly, Constantine Paparrigopoulos în opera sa clasică „*History of the Greek Nation*” «Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς», I, Atena 1925⁵, 521 clasifică coloniile Euxinului drept „Instituții milesiene (Colonii)”.

^{12a} T. S. Noonan, *The grain Trade of the Northern Black Sea in Antiquity*, „American Journal of Philology”, 94 (1973) 231-242.

¹³ Michael Sakellariou, *The prosperity of Ancient Greeks* (în limba greacă, Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐθνικῆς), History of the Greek Nation, II, Atena 1971, 244-245 și 275. Despre cimerieni vezi: Ann Kammenhuber, *Kimmerier*, Der kleine Pauly. Lexikon der Antike in 5 Bänden 3 (1979) 210-211.

^{13a} El. K. Petropoulos, *Aspects of the Early History of the Euxine* (în limba greacă, Ἡ ἀρχαία ἑλληνική θάλασσα), Atena 1982, 45 - 47.

EXPANSIUNEA BIZANTIN~ ÎN ARIA M~RII NEGRE

Dr. ALEXANDRU MADGEARU

**Cercet`tor [tiin]ific la Institutul pentru Studii Politice
de Ap`rare [i Istorie Militar`**

Imperiul Bizantin nu a stăpânit niciodată toate țărmurile Mării Negre, dar s-a luptat din vremea lui Constantin cel Mare și până la Cruciada a IV-a să-și mențină hegemonia, fie prin dominație directă, fie prin alianțe cu puterile care controlau celelalte părți ale litoralului. La începutul secolului al IV-lea, frontierele provinciilor de la Marea Neagră erau situate la Dunărea de Jos în nord-vest și pe râul Acampsis (Choroki / Čoroh) în sud-est. Imperiul a continuat să păstreze enclava din Crimeea, Cherson (Sevastopol). O garnizoană romană este atestată acolo după 375 și cel puțin până în 488¹. Aceasta înseamnă că imperiul cuprindea circa o jumătate din litoralul Mării Negre.

Prima etapă a expansiunii bizantine în Marea Neagră, care a însemnat recuperarea pozițiilor deținute anterior de Imperiul Roman Timpuriu, pierdute în secolul al III-lea, a fost reprezentată de cucerirea regiunii Lazica (în prezent, Abhazia, Mingrelia și Adjaria), un mic regat care era disputat între Imperiul Bizantin și Persia pentru marea sa valoare strategică (era o barieră în fața invaziilor nomazilor de la nord). Bizanțul și Persia s-au luptat de mai multe ori pentru dominație în regiunea caucaziană, prin cuceriri sau prin crearea unor state tampon precum principatele armene, Iberia și Lazica, folosite contra imperiului rival sau contra nomazilor de la nord. Litoralul de est al Mării Negre a fost astfel implicat în lunga confruntare dintre aceste două imperii. Dominația bizantină în Lazica a fost restabilită prin războiul din 378, dar Persia a păstrat Iberia (partea de est a actualei Georgii)². La Sebastopolis (Suhumi) și Pityus (Pitsunda) au fost construite forti-

ficații romane, dar ca enclave în regatul Lazica³. Lazica a intrat din nou în sfera de influență persană între 470 și 522, dar atunci când regii Tzathes I din Lazica și Gourgenes din Iberia au devenit supuși ai lui Iustin I (518-527), Imperiul Bizantin a dobândit un nou prilej de a-și consolida dominația asupra țărmului de est al Mării Negre⁴.

Chiar de la începutul domniei sale, Iustinian I (527-565) a urmat o politică de restaurare a provinciilor occidentale care fuseseră pierdute, combinată cu îngrădirea expansiunii Persiei în est. Confruntarea cu Persia a intrat într-o nouă fază în 527, atunci când împăratul Kavadh I a atacat Mesopotamia și Armenia. Urmașul său Khusro I a fost de acord cu încheierea păcii în 532 și cu restituirea fortificațiilor care fuseseră ocupate în Lazica și Armenia. Iberia a rămas sub dominație persană, dar litoralul din Lazica a fost ferm apărat de armata bizantină. Vechiul castru de la Petra (Tsikhisdziri, la nord-est de Batumi) a fost ocupat în 532⁵. În același an, cele trei principate vasale armene au fost incluse în Imperiul Bizantin. Conflictul a fost reluat de Khusro I în 540 prin invadarea Lazicii, la solicitarea regelui Gobazes II. Marea Neagră a devenit astfel, după cum scria Procopius din Caesarea, o țintă pentru Persia în războiul din 540-545⁶. Petra a fost cucerită de perși, iar luptele au continuat în Lazica până în 557. Tratatul bizantino-persan din 562 preciza că Lazica va fi inclusă în Imperiul Bizantin⁷. Expansiunea a continuat în timpul lui Maurikios (582-602). În războiul cu perșii încheiat în 591, regiunile vestice din Iberia și Armenia au fost anexate de către Imperiul Bizantin⁸, dar prin campaniile din 607-612 purtate de Khusro II,

dominația persană a fost restabilită asupra regiunii caucaziene, deschizându-se astfel calea spre Marea Neagră, așa cum visase Khusro I⁹.

Altă regiune din aria Mării Negre recuperată de Iustinian I a fost Crimeea. Această peninsulă are o importanță strategică similară cu Lazica, deoarece de acolo erau supraviețuite mișcările populațiilor din stepă. Orașul Cherson a fost tot timpul menținut de imperiu, dar regatul bosporan din interior a căzut sub dominația goților, iar apoi a hunilor, între 234 și mijlocul secolului al V-lea. În 528, acest regat a fost ocupat de către Imperiul Bizantin, în urma unei campanii combinate navale și terestre¹⁰. Astfel, dominația bizantină s-a extins asupra întregii Crimei, direct sau prin micile principate gotice supuse, care mai supraviețuiau.

În prima jumătate a secolului al VII-lea au intervenit schimbări majore. Cea mai mare parte a provinciilor europene ale Imperiului Bizantin (de acum înainte, un stat grecofon) au fost cucerite de avari și slavi, în timp ce estul a fost din nou supus asaltului perșilor. Dar cea mai gravă și îndelungată amenințare a fost reprezentată de nașterea și expansiunea Islamului, care a înlocuit Persia în disputa pentru Caucaz. În 627 a fost restabilită frontiera răsăriteană din 591 ca urmare a războaielor lui Heraklios,¹¹ dar după câțiva ani, în 642-651, arabii au cucerit Armenia și Iberia. Țărmul de est al Mării Negre a rămas în afara expansiunii lor. Frontiera dintre Bizanț și Islam s-a stabilizat pe o fâșie care începea pe la 50 km est de Trapezunt¹². În partea de est a Mării Negre, Imperiul Bizantin a fost concurat nu numai de către arabi, ci și de către o nouă mică putere emergentă, Abasgia (Abhazia). Această regiune se desprinsese de Lazica pe la sfârșitul secolului al VI-lea. În Abasgia, dominația bizantină a fost instaurată în 686, dar pierdută în 697, când acest regat a acceptat dominația arabă. Iustinian II a încercat să o recupereze în 711 cu ajutorul alanilor care trăiau la nord și est, dar Abasgia a rămas liberă. Ceea ce rămăsese din Lazica și apoi Iberia au fost anexate la acest regat,

care a fost până la urmă recunoscut de Bizanț în jurul anului 880¹³. Astfel, la un secol după apogeul expansiunii bizantine în aria Mării Negre (pacea cu Persia din 591), imperiul a pierdut ultima sa posesiune de la litoralul oriental.

În perioada de declin care a urmat expansiunii Islamului, bizantinii au făcut eforturi însemnate pentru a redobândi controlul asupra Mării Negre, nu doar din motive militare, ci și pentru că acest spațiu a devenit vital pentru aprovizionarea cu grâu a Constantinopolului după cucerirea Egiptului de către arabi (641). Politica pontică a Imperiului Bizantin începând din timpul lui Heraklios, aplicată prin mijloace militare și diplomatice, a urmărit să apere Constantinopolul și să sprijine comerțul spre nord-vest și nord prin intermediul unui spațiu de securitate mai larg care includea toate regiunile de unde capitala putea fi atacată pe mare sau pe uscat. În acest scop, împărații au încercat să mențină sau să recupereze gurile Dunării, Lazica și Crimeea, prin controlul exercitat asupra unor puncte strategice, sau prin alianțe bazate pe principiul *divide et impera*, care urmăreau diminuarea puterii nomazilor.

Pe litoralul apusean, instalarea protobulgarilor lui Asparuh în Moesia în 680 a condus la apariția unui nou pericol, dar porturile Anchialos și Mesembria au fost menținute în secolele VII-VIII, ca baze navale în războaiele contra Bulgariei ale lui Constantin V (741-775)¹⁴. La Callatis¹⁵ și Tomis¹⁶, cercetările arheologice sugerează o continuitate de locuire timp de câteva decenii în secolul al VII-lea, dar nu există dovezi pentru o supraviețuire până în secolul al X-lea, când a renăscut viața urbană. La Dunărea maritimă, este posibil ca Noviodunum să fi fost menținut ca port pentru navele bizantine de-a lungul secolului al VII-lea¹⁷. Împotriva noului pericol, Bulgaria, s-a creat în 687 prima temă europeană a Imperiului Bizantin, Thracia. Comanda se exercita de la Arkadiopolis (Lule Burgas, Turcia). În secolul al VIII-lea, tema s-a extins spre interior, iar în 789 partea sa de vest a fost transformată în tema Macedonia, cu reședința la Adrianopole¹⁸.

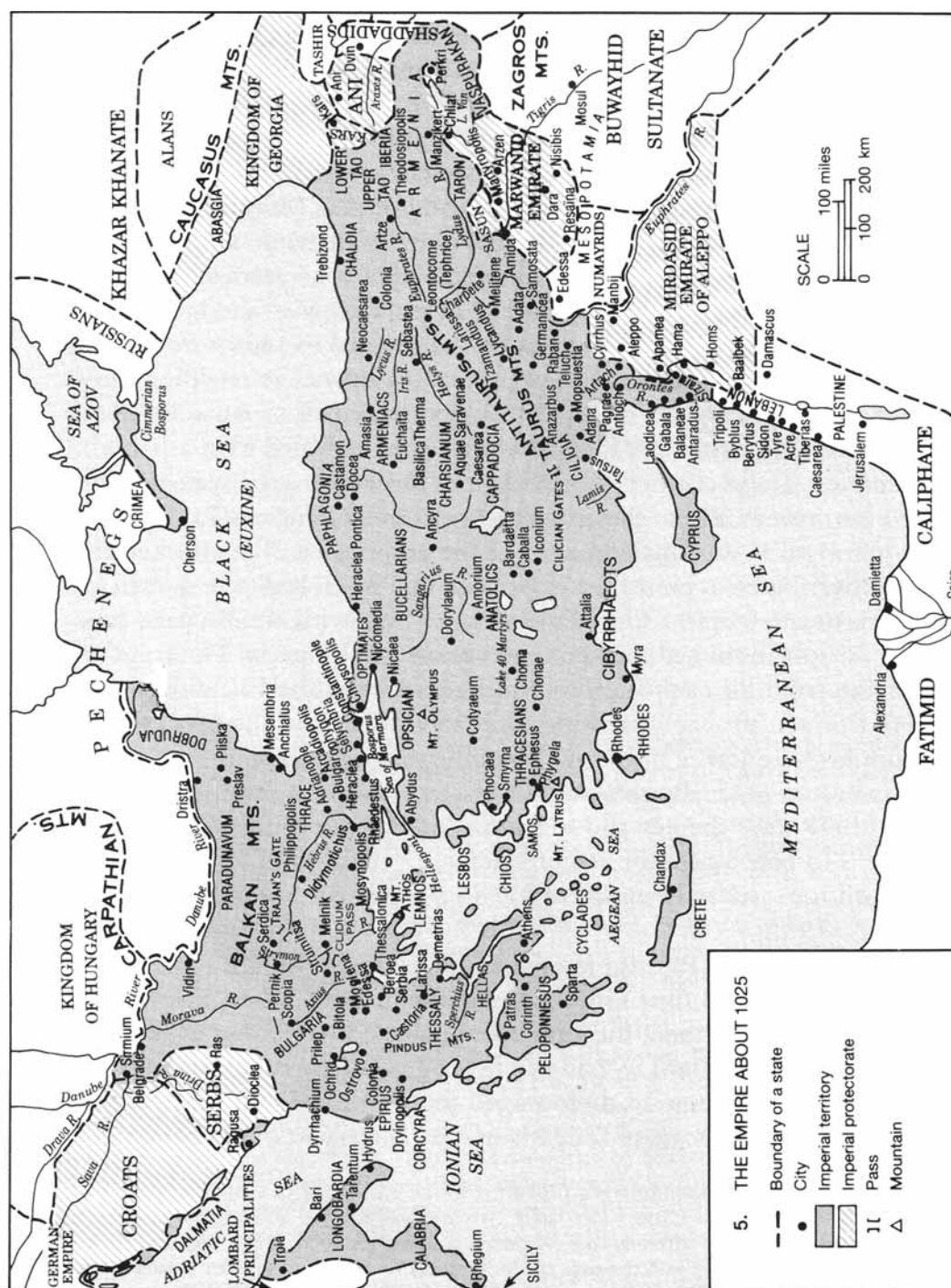
Unii istorici au susținut că statul creat de Asparuh includea și Dobrogea chiar de la formarea sa¹⁹, dar nu există probe în acest sens. Aceasta s-a petrecut abia în epoca lui Krum (803-814), când a avut loc prima mare expansiune a Bulgariei. Sigiliul unui demnitar Kyriakos descoperit la Nufăru, datat în 696-697, arată că fortificația se mai afla sub controlul Imperiului Bizantin și după instalarea protobulgarilor²⁰. Bulgaria a obținut regiunea dintre Munții Balcani și Burgas (Zagora) în 705, ca răsplată pentru ajutorul dat de către Tervel lui Iustinian II la revenirea la domnie. Prin tratatul din 717, frontiera era stabilită între Mileone (Jabalkovo, regiunea Haskovo) și Emona; orașele Anchialos (Pomorie), Mesembria (Nesebăr) și Develtos (Burgas) rămâneau în Imperiul Bizantin. Pozițiile pierdute au fost recâștigate în timpul războaielor lui Constantin V. După victoria de la Markellai (Krumovo, 7 km vest de Karnobat) din 756, imperiul a avansat până la Munții Balcani. Următoarele campanii, până în 775, au condus la consolidarea noii frontiere, care s-a extins în 784 până la Anchialos și Mesembria, dar victoriile bulgare din 792 și 796 au restabilit vechea frontieră din 717 și au condus la cucerirea Varnei²¹. În timpul războaielor din 760, 763 și 765, Durostorum a fost reocupat de Imperiul Bizantin. Doar astfel poate fi explicată descoperirea unor sigilii ale unor ofițeri bizantini datate în secolul al VIII-lea. Unul dintre ele, al unui strateg numit Phokas, arată că la Durostorum se afla un ofițer care primea ordine de la un comandant de *themă*²².

A doua etapă a expansiunii Bulgariei spre sud s-a petrecut în 812-815. Prin tratatul de pace din 816, Imperiul Bizantin a pierdut Anchialos și Mesembria, dar a recăpătat Sozopolis, Ranuli (Ropotamo) și Agathopolis (Ahtopol). Develtos a fost împărțit între cele două state²³. Litoralul de vest a fost astfel aproape pierdut de către Bizanț, cu excepția *themei* Thracia.

În spațiul nord-pontic, o schimbare semnificativă în echilibrul de forțe a fost provocată de către ascensiunea khazarilor în regiunea

dintre Nipru și Volga, după a doua treime a secolului al VII-lea. Khazarii au devenit principala putere de la nord de Marea Neagră, iar Chersonul a intrat sub controlul lor în 711. Teoretic, orașul rămânea în Imperiul Bizantin, dar autoritatea reală era exercitată de către guvernatorii khazari²⁴, la fel ca la Bosporos (Kerch) și Phanagoria (Tamarkha), orașele situate pe cele două maluri ale Strâmtoarei Kerch²⁵. Astfel, monopolul bizantin în Marea Neagră a fost înlocuit de o împărțire a puterii cu khazarii. Aceasta a afectat pozițiile bizantine în Crimeea și a influențat strategia aplicată în spațiul de securitate nordic al Constantinopolului. Câtă vreme khazarii au rămas puternici, bizantinii au evitat să intre în conflict cu ei, mai ales în timpul războaielor cu arabii, care erau inamici comuni. Împărțirea puterii cu khazarii a permis în final revenirea la o administrație imperială propriu-zisă în Crimeea, sub forma noii *theme* Cherson, creată în 841 de către împăratul Theophilus²⁶. Kerch nu era o prioritate pentru bizantini atâta timp cât khazarii erau puternici²⁷. O interpretare recentă sugerează că acest port a fost recuperat de către Imperiul Bizantin înainte de 873²⁸, dar că stăpânirea khazară a revenit în împrejurări necunoscute, deoarece este sigur că portul Kerch era o posesiune khazară în 965, atunci când a fost cucerit de către ruși²⁹ (vikingi amestecați cu slavi).

În 860, Constantinopolul a suferit un atac surpriză din partea unei flote de 200 de vase cu 8 000 de războinici, care a venit pe Marea Neagră din nordul îndepărtat. Invadatorii, denumiți *Rhos* în izvoarele bizantine, au devastat suburbiile, luând o pradă bogată³⁰. Rușii erau un inamic potențial nu doar pentru Cherson, ci și pentru alte regiuni bizantine, inclusiv capitala, precum și pentru khazari. Apărarea contra lor necesita întărirea pozițiilor bizantine din Crimeea și prevenirea altor atacuri prin noi alianțe eficiente. La Constantinopol, un nou district militar asigura apărarea Bosforului³¹. Noua amenințare ivită la nord de Marea Neagră a fost contrabalansată prin alianța cu ungurii

• Imperiul Bizantin în 1025, după Warren Treadgold,
Byzantium an its Army, 284-1081, Stanford, 1995, p. 38, fig. 5

stabilită în 863. Ei puteau preveni atacurile rușilor pentru că se aflau între Don și Bug. De asemenea, ei puteau să-i lovească și pe khazari și să atace Bulgaria și statul franc. Timp de trei decenii, ungurii au luat locul khazarilor ca garanți ai securității spațiului nord-pontic, cu deosebirea că ei nu intenționau să controleze porturile din Crimeea³².

O bună apărare contra atacurilor maritime ale rușilor necesita și controlul asupra unor puncte strategice de pe țărmurile de vest și de nord ale Mării Negre. Recuperarea porturilor apusene era necesară pentru că ele se aflau pe ruta raidurilor rusești. În războiul contra Bulgariei început în 863, împăratul Mihail III (842-867) a recucerit Develtos, Anchialos și Mesembria³³. La Mesembria a fost creată după 864 o *kleisura* (un mic district de frontieră). Sigiliile comandanților săi se datează arheologic între 864-917. Altă *kleisura* fusese înființată în jurul anului 840, la Sozopolis³⁴. A urmat restabilirea unor poziții la Dunăre. Existența unei theme dunărene denumite Lykostomion a fost dedusă din dedicația *Lexiconului* patriarhului Photios către un anume Thoma, *protospatharios* și *archon* de Lykostomion. Hélène Ahrweiler a presupus că acest Lykostomion din secolul al IX-lea este identic cu cel cunoscut în Delta Dunării în secolele XIII-XV³⁵. Ipoteza a fost însușită de către mai mulți istorici³⁶, dar contestată de către Vasilka Tăpkova-Zaimova, care a presupus că acest Lykostomion se afla în Thessalia³⁷. Totuși, amplasarea pe o insulă la gura brațului Chilia, la Periprava, poate fi luată în considerare, deoarece existența unui comandament bizantin la Dunăre în secolul al IX-lea este acum sprijinită de sigiliile a doi demnitari bizantini din acea vreme descoperite la Isaccea³⁸. Baza de la Lykostomion era o escală în navigația costieră spre Cherson.

Noul sistem defensiv creat după 863, bazat pe porturile Anchialos și Mesembria, precum și pe scala de la Lykostomion, a asigurat securitatea capitalei în fața atacurilor rușilor și ale Bulgariei, în timp ce alianța cu ungurii menținea stabilitatea în nord. Era un sistem bine dezvoltat, compus din două

theme (Cherson și Lykostomion), și o populație aliată (ungurii), situată între Bulgaria și stepa care era potențial primejdioasă. Este foarte probabil ca ultima operațiune în care a fost implicată flota de la Lykostomion să fi fost transbordarea ungarilor în Bulgaria în timpul războiului din 894-896. Eșecul campaniei a condus și la sfârșitul acestei efemere theme dunărene. Tot atunci a fost pierdută și Mesembria³⁹. După războiul din 917, Anchialos a reintrat sub dominația Bulgariei, împreună cu Mesembria, Develtos, Sozopolis și Agathopolis. Dominația bizantină în vestul spațiului pontic a fost grav afectată. Tratatul de pace din 927 a reconfirmat Bulgariei porturile Develtos, Sozopolis, Agathopolis, Anchialos și Mesembria (se pare că ultimul a rămas deschis flotei bizantine)⁴⁰.

În prima jumătate a secolului al X-lea, Imperiul Bizantin a rupt alianța cu khazarii, care nu mai era folositoare, deoarece puterea acestora era în declin. Atunci când a început ascensiunea pecenegilor către o potențială supremație în stepele nord-pontice a trebuit să fie stopată această tendință prin sprijinirea rivalilor lor, rușii. Este adevărat că rușii erau inamici potențiali și ai Imperiului Bizantin, dar ei nu erau capabili să lanseze ofensive spre Marea Neagră dacă erau blocați de pecenegii care controlau pragurile Niprului. De aceea, era imperativă menținerea ostilității între ruși și pecenegi.

O persecuție a creștinilor declanșată de khazari a fost pretextul unei manevre bizantine care a intenționat să-i pună să lupte între ei pe cei doi potențiali inamici, khazarii și rușii, în zona Strâmtoarei Kerch. La cererea lui Roman I Lekapenos (920-944), cneazul Oleg a pornit un război contra orașului khazar Tmutorokan, în jurul anului 940. Orașul a fost cucerit, dar comandantul de la Kerch, un anume Pesah, a fost în stare să declanșeze un atac contra Chersonului. După cucerirea orașului, el a continuat războiul contra rușilor, pe care i-a înfrânt, propunându-le să atace Constantinopolul. Invazia a avut loc la 11 iunie 941, sub comanda comună a cnezilor Oleg și Igor. O flotă compusă din 1000 de mici ambarcațiuni a asediat capitala și sub-

urbiile ca și în 860, dar a fost în final înfrântă cu ajutorul utilizării intense a „focului grecesc”⁴¹. Intriga bizantină a eșuat de această dată, dar ideea folosirii rușilor ca un instrument în politica nord-pontică a fost reluată după câțiva ani. Rușii au declanșat în 943 alt atac contra fortificațiilor khazare Sudak și Tmutorokan. Aceasta le-a permis rușilor să-și instaureze controlul asupra unuia dintre malurile Strâmătorii Kerch. Apoi, ei au plănuit o nouă invazie în Imperiul Bizantin, în alianță cu pecenegii, dar aceasta nu a mai avut loc, deoarece bizantinii l-au plătit pe Igor să înceteze conflictul. Igor a fost convins să încheie un tratat cu Imperiul Bizantin, în 944 sau 945. El se obliga să apere istmul Crimeei contra „Bulgarilor Negri” care trăiau la nord de Marea de Azov și contra pecenegilor, precum și să nu ocupe gura Niprului. În același timp, tratatul le permitea „Bulgarilor Negri” să atace teritoriile khazare din Crimeea, deoarece aceasta se potrivea cu interesele bizantine⁴².

Atacul rusesc din 941 a impus îmbunătățirea capacității de luptă a flotei. Împăratul Roman I Lekapenos, fost comandant al ei, a acționat în această direcție⁴³. Se presupune că în aceste împrejurări a fost restabilită esca de la Tomis, menționată în izvoare cu noul nume *Constantia* (*De Administrando Imperio*, c. 9). Escalele bizantine erau concomitent comerciale și militare⁴⁴. A fost evidențiată creșterea numărului monedelor bizantine emise în această perioadă descoperite la Constanța, fapt care ar putea reflecta restabilirea escalei (alta se afla probabil la Mangalia)⁴⁵. Ținând seama că relațiile bulgaro-bizantine au fost pașnice după 927, instalarea unor escale bizantine în Dobrogea nu poate fi exclusă, dar credem că datele arheologice și numismatice sunt prea puține pentru a proba în mod ferm această ipoteză. Din *De Administrando Imperio*, cap. 9 reiese că, în jurul anului 953, Bulgaria stăpânea Dobrogea până la gurile Dunării, și că localitatea Constantia aparținea Bulgariei. Rușii care navigau costier ajungeau la Selinas (brațul Sulina), iar de acolo intrau în Bulgaria, o țară care includea

următorul braț al Dunării (Sfântu Gheorghe) și Constantia.

Pentru un timp, rușii au rămas un aliat util pentru bizantini, dacă erau capabili să-i rețină pe pecenegi și să lupte contra Bulgariei. Hegemonia rușilor în Crimeea era considerată de Imperiul Bizantin ca o modalitate de a înconjura Bulgaria, care a devenit din nou un inamic atunci când țarul Petru a refuzat să oprească atacurile ungarilor care treceau prin țara sa. Războiul comun anti-bulgar propus de Nikephor Phokas lui Sviatoslav în 966 urmărea să ofere rușilor un câmp de acțiune care era convenabil și pentru interesele bizantine, dar trădarea lui Kalokyres, strategul de Cherson, a transformat campania într-un război contra Imperiului Bizantin (el i-a propus lui Sviatoslav să-l sprijine să ia puterea). Cu forțele sale de 40 000 oameni, Sviatoslav a trecut Dunărea în vara anului 968, cucerind o parte din Bulgaria, inclusiv capitala Preslav. Sviatoslav a hotărât să păstreze Bulgaria, pentru a profita de comerțul intens cu Europa Centrală care se desfășura pe Dunăre. Doar puternica ofensivă purtată de următorul împărat Ioan Tzimiskes a permis înfrângerea lui Sviatoslav la Dristra, în 971. Prin acordul de pace, Sviatoslav se angaja să nu mai atace Chersonul⁴⁶.

În 971 au fost create trei provincii, Preslav (redenumită Ioannoupolis), condusă de un strateg, Dristra (redenumită Theodoroupolis), condusă de un katepan, precum și Mesopotamia Occidentală (în nordul Dobrogei)⁴⁷. La Anchialos a fost organizată o strategie după 971⁴⁸, iar la Mesembria s-a refăcut kleisura pierdută în 917. Sigiliile comandanților acesteia Alexios și Pankratios se datează pe la sfârșitul secolului al X-lea⁴⁹. Pericolul de la nord a dispărut pentru un timp la Dunăre, dar a fost înlocuit după câțiva ani de altul, de la sud. Bulgarii s-au răzvrătit contra ocupației bizantine în 976⁵⁰. În 986, cea mai mare parte din regiunea dunăreană era din nou în mâinile bulgarilor, iar Imperiul Bizantin mai păstra doar partea din Dobrogea de la nord de linia Cernavoda-Constanța. Teritoriul pierdut a fost recuperat în 1001⁵¹. În noua organizare decisă

de Vasile al II-lea, provinciile Preslav și Mesopotamia Occidentală au fost atașate la Dristra, redenumită Paradunavon după 1059⁵². O parte din această themă s-a revoltat în 1072-1091 sub conducerea pecenegilor, dar victoria lui Alexios I contra acestor războinici a restaurat controlul asupra întregii provincii în 1091⁵³.

Victoria contra rușilor a favorizat o nouă expansiune bizantină în Crimeea, dincolo de zona restrânsă din jurul Chersonului. În primii ani după 971 a fost creată funcția de strateg de Bosphoros (Kerch). Prin urmare, portul Kerch a fost luat de la ruși imediat după victoria contra lui Sviatoslav. Extinderea dominației bizantine asupra Strâmtorii Kerch indică implicarea în comerțul desfășurat în Marea de Azov, adică începutul unei noi etape în politica comercială bizantină. Aria themei Cherson s-a extins și ea asupra așezărilor gotice, între care cea mai importantă era Doros⁵⁴. Necesitatea unei mai bune apărări maritime contra unor viitoare atacuri rusești poate explica apariția unei noi funcții, cel mai probabil imediat după 971: strategul de Pontus Euxinus⁵⁵. Totuși, soarta Chersonului a rămas nesigură câtă vreme rușii erau capabili să-l amenințe. Atunci când Vasile al II-lea (976-1025) i-a cerut noului conducător rus Vladimir (980-1015) să-l ajute în războiul civil contra generalului Bardas Phokas, orașul Cherson a fost devastat de ruși, deoarece trecuse de partea rebelilor. Este adevărat că Vladimir a oferit orașul lui Vasile al II-lea după ce s-a căsătorit cu Anna, sora împăratului⁵⁶, dar distrugerile din 990 au avut consecințe foarte grave pentru Cherson. Orașul a rămas reședința themei, dar vechea prosperitate a dispărut⁵⁷. Imperiul Bizantin a anexat toată partea răsăriteană a Peninsulei Crimeea, lăsând rușilor doar portul Tmutorokan. Astfel a fost stabilit un fel de condominium bizantino-rus asupra Strâmtorii Kerch (orașul Kerch era bizantin, iar Tmutorokan era rusesc). În altă campanie (din 1021), Imperiul Bizantin a ocupat Iberia (Georgia) și Zichia, regiunea de la est de Tmutorokan bogată în petrol (*naphtha*), materia primă utilizată la pro-

ducerea „focului grecesc”⁵⁸. După 1030 a fost cucerit alt punct strategic de pe litoralul Iberiei, Anacopia (Novyi Afon)⁵⁹.

Acesta a fost apogeul dominației bizantine în Marea Neagră și sfârșitul unei lungi lupte pentru dobândirea securității spațiului Mării Negre, prin aplicarea a două tipuri de strategii. Prima a constat în asigurarea stabilității în Crimeea. Imperiul Bizantin a preferat să lase interiorul peninsulei în mâinile barbarilor (khazarii, ungurii, pecenegii, rușii), pentru a proteja ceea ce era cu adevărat important, porturile Cherson și Kerch. Pentru bizantini, Crimeea a fost pivotul controlului asupra Mării Negre și o regiune de tranzit comercial. Hegemonia bizantină pe mare a rămas nedisputată, în ciuda atacurilor navale rusești. Toate puterile nord-pontice au fost orientate spre uscat, nu spre mare. A doua direcție strategică a politicii pontice a fost limitarea expansiunii Bulgariei, care a culminat cu anihilarea acestui stat. Ținta a fost atinsă în cele mai multe cazuri printr-o combinație de operațiuni terestre și navale, uneori cu cooperarea aliaților nordici. Nu este mai puțin adevărat că aceste alianțe cu barbarii nu au fost eficiente. Ei au fost ori înfrânți (ungurii în 894-896), ori au abandonat lupta (pecenegii în 917), ori au trădat (rușii în 967). Imperiul Bizantin avea motive serioase de a se baza pe asemenea alianțe nesigure, deoarece conflictele din spațiul pontic au avut adesea loc concomitent cu războaiele contra arabilor, care au rămas pentru multă vreme principala preocupare a marii strategii bizantine.

Creștinarea bulgarilor și rușilor a adus statele lor în sfera culturală bizantină, dar a și favorizat restaurarea supremației bizantine în spațiul pontic, atunci când noii conducători creștini nu aveau ambiții imperiale, precum Simeon și Samuel, care au luptat contra Bizanțului fiindcă doreau să transforme Bulgaria într-un imperiu rival format după model bizantin. Spre deosebire de ei, conducătorii creștini ai rușilor nu au manifestat asemenea aspirații înainte de 1453. Din acest motiv, cu unele excepții nesemnificative (precum atacul naval din 1043), Rusia

a fost în secolele XI-XII un partener credincios al Imperiului Bizantin în spațiul nord-pontic, orientat spre interior și nu spre mare, la fel ca și khazarii. Jonathan Shepard a remarcat că Vladimir a reușit să facă din regatul său „Aliatul numărul unu” al Imperiului Bizantin la nord de Marea Neagră, înlocuindu-i pe pecenegi în această privință⁶⁰.

Ultima etapă a expansiunii Imperiului Bizantin în Marea Neagră, înainte de destrămarea din 1204, s-a petrecut în timpul lui Alexios I Comnenul. Un discurs al lui Manuel Straboromanos amintește că acest împărat a luat din nou „ținuturile aflate lângă Bosforul Cimmerian”⁶¹. Aceasta se poate referi la regiunea ocupată de acei cavaleri englezi care erau în serviciul armatei bizantine, trimiși în 1082 în Zichia, pentru a o proteja de barbarii vecini (probabil cumanii). Amplasarea teritoriului cucerit de acești cavaleri propusă de J. Shepard în 1974 a fost contestată de unii cercetători, dar existența acolo a unor toponime de evidentă origine engleză este o mărturie decisivă⁶².

Nicolae Bănescu a presupus că sigiliul unui anume Mihail, *archon* de Matracha (Tmutorokan), Zichia și Khazaria, a aparținut unui demnitar bizantin a cărui misiune era apărarea întregii zone a Mării de Azov și a regiunii de la vest de Bosphoros, și că prințul rus Oleg Sviatoslavich le-a lăsat bizantinilor Tmutorokanul în 1094⁶³. De fapt, sigiliul a aparținut chiar acestui prinț, care se mai numea și Mihail. Alt sigiliu, care îi era cunoscut lui Bănescu, cu inscripția *Theophano Mouzalonissa archontissa Rhosias*, a aparținut soției acestuia. În acest caz, trebuie să admitem că Imperiul Bizantin a preluat Tmutorokan mai târziu, poate după moartea lui Oleg Sviatoslavich, în 1115⁶⁴. Chiar așa, această extindere a favorizat dezvoltarea comerțului Bizanțului cu nordul. Este foarte semnificativ privilegiul acordat în 1169 de către Manuel I Comnenul negustorilor genovezi, în care se preciza că ei pot face comerț liber în tot Imperiul Bizantin, dar nu și în „Russia” și Tmutorokan (*praeter Russiam et Matracham*)⁶⁵. Această Russia poate fi identificată cu un oraș din partea de

est a Peninsulei Crimeea⁶⁶. Excepția nu înseamnă (așa cum s-a considerat anterior) că era interzis accesul dincolo de Kerch, ci că Imperiul Bizantin și-a păstrat dreptul de a vămuia mărfurile venite prin Marea de Azov⁶⁷. Un document genovez din aceeași vreme amintește că genovezii și venețienii fac comerț la Tmutorokan⁶⁸, iar existența unui serviciu vamal bizantin este atestată în același loc în jurul anului 1180⁶⁹.

Această preocupare pentru monopolul bizantin în Marea de Azov denotă că statul bizantin era conștient de importanța Strâmătorii Kerch pentru legăturile cu rutele comerciale de la nord. Într-un mod similar au acționat genovezii în 1269, când au interzis venețienilor accesul la Tana prin Marea de Azov (*quod non iretur ad Tanam*), pentru a păstra doar pentru ei profitul obținut din comerțul cu mărfurile orientale venite pe Drumul Mătăsii⁷⁰. La fel ca în secolele VIII-IX, Imperiul Bizantin a preferat să mențină controlul asupra celor mai importante puncte din Crimeea, lăsând barbarilor partea interioară a peninsulei. În secolul al XII-lea, cea mai mare parte din Crimeea a intrat sub dominația cumanilor. Orașele din peninsulă au ajuns să le plătească tribut. Cumanii au stabilit legături comerciale cu Bizanțul prin Sudak⁷¹. Totuși, relațiile cu ei nu au fost tot timpul pașnice. Analiza unui discurs în onoarea lui Manuel I Comnenul a demonstrat că armata bizantină a declanșat o campanie contra cumanilor instalați lângă Marea de Azov, în jurul anilor 1152-1153⁷². Motivul acestui război a fost probabil apărarea pozițiilor dobândite de Imperiul Bizantin la Strâmtoarea Kerch.

Altă schimbare produsă în zona Mării Negre a fost o consecință a reformei militare aplicate de Alexios I după începutul secolului al XII-lea. Funcția de katepan de Paradunavon a dispărut, iar apărarea, pentru a deveni mai eficientă, a fost mutată pe aliniamentul Munților Balcani. La Dunăre au fost lăsate doar unele avanposturi la Isaccea, Hârșova, Axiopolis și Dristra, folosite pentru a bloca cele mai importante vaduri și pentru a sprijini flota⁷³. Noua

structură militară care asigura forțele pentru apărare era thema de Anchialos, desprinsă din thema Thracia. Porturile Mesembria, Sozopolis și Develtos depindeau de aceasta⁷⁴.

În ajunul destrămării Imperiului Bizantin provocate de Cruciada a IV-a, regiunea Mării Negre continua să fie în cea mai mare parte dominată de acest stat. După 1204, unul dintre statele succesoare, Imperiul de Trapezunt, a devenit stăpânul ariei pontice.

¹ M. Nystazopoulou-Pelekidou, *L'administration locale de Cherson à l'époque byzantine (IVe-XIIe s.)*, în *Eupsychia. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler*, vol. II, Paris, 1998, p. 568-571.

² R. C. Blockley, *East Roman Foreign Policy. Formation and Conduct from Diocletian to Anastasius*, Leeds, 1992, p. 34-38; D. Braund, *Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC-AD 562*, Oxford, 1994, p. 260-261.

³ C. Zuckerman, *The Early Byzantine Strongholds in Eastern Pontus*, "Travaux et Mémoires, Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation Byzantines", Paris, 11, 1991, p. 531-535; W. Seibt, *Westgeorgien (Egrisi, Lazica) in frühchristlicher Zeit*, în *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühes Mittelalter*, ed. R. Pillinger, A. Pülz, H. Vettters, Wien, 1992, p. 139; D. Braund, *Georgia...*, p. 265-266.

⁴ Procopius, *Războaiele*, I. 12, 6-19; W. Seibt, *Westgeorgien...*, p. 139-140; D. Braund, *Georgia...*, p. 271-273, 276-277, 283-284, 290; R. C. Blockley, *East Roman...*, p. 70, 73-74, 84-85; A. Carile, *Il Caucaso e l'Impero bizantino (secoli VI-XI)*, în *Il Caucaso: cerniera fra culture dal Mediterraneo alla Persia (secoli IV-XI)* (Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 43, 1995), Spoleto, 1996, p. 9, 14.

⁵ W. Seibt, *Westgeorgien...*, p. 140, 143; D. Braund, *Georgia...*, p. 287, 291, 294.

⁶ Procopius, *Războaiele*, II. 15, 17, 28; VIII. 7.

⁷ D. Braund, *Georgia...*, p. 297-302, 305-311; J. A. S. Evans, *The Age of Justinian: The Circumstances of Imperial Power*, London, 1996, p. 158, 166-168.

⁸ R. Grousset, *Histoire de l'Arménie des origines à 1071*, Paris, 1947, p. 251-253; A. Carile, *Il Caucaso...*, p. 47; R. W. Thomson, *Armenia in the Fifth and Sixth Centuries*, în *The Cambridge Ancient History*, vol. XIV. *Late Antiquity: empire and successors, AD 425-600*, Cambridge, 2000, p. 673-674.

⁹ R. Grousset, *Histoire...*, p. 270-272; W. E. Kaegi Jr., *Heraclius, Emperor of Byzantium*, Cambridge, 2003, p. 67-69, 111.

¹⁰ V. F. Gajdukevič, *Das Bosporanische Reich*, Berlin, 1971, p. 500-514; Y. G. Vinogradov, *The Late*

Classical Bosphorus and Early Byzantium (in the Light of Dated Bosporan Inscriptions of the Fifth Century), "Ancient Civilizations from Scythia to Siberia", 5, 1998, 3, p. 245-269.

¹¹ R. Grousset, *Histoire...*, p. 273-276; W. E. Kaegi Jr., *Heraclius...*, p. 112-118, 122-132, 141-144.

¹² B. Martin-Hisard, *La domination byzantine sur le littoral oriental du Pont Euxin (milieu du VIIe-VIIIe siècles)*, "Byzantinobulgarica", 7, 1981, p. 143, 146; G. Dédéyan, *Les Arabes au Caucase: les relations des rois bagratides d'Arménie avec le califat abbaside de Bagdad (de 884 à 1055)*, în *Il Caucaso...*, I, p. 169-170, 175.

¹³ R. Grousset, *Histoire...*, p. 307, 514-516, 537-538; C. Toumanoff, *Caucasia and Byzantium*, "Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion", 27, 1971, p. 119, 127; B. Martin-Hisard, *La domination...*, p. 147-148, 155-156; A. Carile, *Il Caucaso...*, p. 41.

¹⁴ V. Gjuzelev, *Die mittelalterliche Stadt Mesembria (Nesebăr) im 6.-15. Jh.*, "Bulgarian Historical Review", 6, 1978, 1, p. 51-52; Idem, *Anchialos zwischen der Spätantike und dem frühen Mittelalter*, în *Schwarzmeerküste...*, p. 24-25.

¹⁵ Gh. Mănucu-Adameșteanu, *Aspecte privind circulația monetară la Mangalia în secolele X-XI (969-1081)*, "Pontica", 28-29, 1995-1996, p. 287.

¹⁶ Idem, *Tomis-Constantia-Constanța*, "Pontica", 24, 1991, 299.

¹⁷ Există mai multe sigilii din secolul al VII-lea (I. Barnea, *Noviodunum în lumina sigiliilor bizantine*, SCIVA, 48, 1997, 4, p. 354).

¹⁸ R. J. Lilie, "Thrakien" und "Thrakesion". Zur byzantinischen Provinzorganisation am Ende des 7. Jahrhunderts, "Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik", 26, 1977, p. 20-21, 34-35, 41-45.

¹⁹ P. Koledarov, *Administrative Structure and Frontier set up of the First Bulgarian Tsardom*, "Études Balkaniques", 14, 1978, 3, p. 133; D. Angelov, *Die Entstehung des bulgarischen Volkes*, Berlin, 1980, p. 84.

²⁰ I. Barnea, *Sigilii bizantine din nordul Dobrogei*, în *Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul, Chișinău, 28-30 mai 2000*, București, 2001, p. 107-108, nr. 5.

²¹ V. Gjuzelev, *Forschungen zur Geschichte Thrakiens im Mittelalter. I. Beitrag zur Geschichte der Stadt Konstanteia*, "Byzantinobulgarica", 3, 1969, p. 164; K. Gagova, *Bulgarian-Byzantine Border in Thrace from the 7th to the 10th Century (Bulgaria to the South of the Haemus)*, "Bulgarian Historical Review", 14, 1986, 1, p. 67-69; V. Gjuzelev, *Anchialos...*, p. 24-25; R. Panova, *Mesembria: Une ville frontière a deux visages*, în *Les villes frontière (Moyen Âge-Époque Moderne)*, Paris, Montreal, 1996, p. 69; R. Rašev, *Varna, une ville frontière de trois empires*, *ibidem*, p. 82-83.

- ²² I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București, 1971, p. 15; O. Damian, *Despre prezența politică bizantină la Dunărea de Jos în secolele VII-X*, în *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Brăila, 2004, p. 290-291.
- ²³ V. Beševliev, *Die protobulgarischen Inschriften*, Berlin, 1963, p. 190-206 (tratatul din 816); K. Gagova, *Bulgarian...*, p. 70-72; V. Gjuzelev, *Forschungen...*, p. 165-167; H. Dimitrov, *Bulgaria against the Byzantine Empire for the Mastery of the Marea Neagră Coast in the First Half of the Ninth Century*, în *Bulgaria Pontica Medii Aevi*, vol. III, Sofia, 1992, p. 43-45..
- ²⁴ A. A. Vasiliev, *The Goths in the Crimeea*, Cambridge (Mass.), 1936, p. 75-76, 81-87; O. Pritsak, *The Khazar Kingdom's Conversion to Judaism*, "Harvard Ukrainian Studies", 2, 1978, p. 264-265; Th. S. Noonan, *Byzantium and the Khazars: a special relationship ?*, în *Byzantine Diplomacy. Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, ed. by J. Shepard, S. Franklin, Aldershot, 1992, p. 112-113.
- ²⁵ O. Pritsak, *The Khazar...*, p. 264.
- ²⁶ M. Nystazopoulou-Pelekidou, *L'administration...*, p. 572-574; N. Oikonomides, *Le "système" administratif byzantin en Crimée aux IXe-Xe s.*, "Materials in Archaeology, History and Ethnography of Tauria", Simferopol, 7, 2000, p. 321; C. Zuckerman, *Two notes on the early history of the thema of Cherson*, "Byzantine and Modern Greek Studies", 21, 1997, p. 210-222.
- ²⁷ Th. S. Noonan, *Byzantium and the Khazars...*, p. 130-131.
- ²⁸ C. Zuckerman, *Les Hongrois au pays de Lebedia: Une nouvelle puissance aux confins de Byzance et de la Khazarie ca. 836-889*, în *Byzantium at War (9th-12th c.)*, ed. K. Tsiknakis, Athena, 1997, p. 68-73. N. Oikonomides, *Le "système"...*, p. 321 este de acord că administrația bizantină a revenit în estul Crimeei în a doua jumătate a secolului al IX-lea.
- ²⁹ Th. S. Noonan, *The Khazar-Byzantine World of the Crimea in the Early Middle Ages: The Religious Dimension*, "Archivum Eurasiae Medii Aevi", 10, 1998-1999, p. 209-210.
- ³⁰ S. Franklin, J. Shepard, *The Emergence of Rus. 750-1200*, London, New York, 1996, p. 51-53.
- ³¹ H. Ahrweiler, *L'escale dans le monde byzantin*, "Recueils de la Société Jean Bodin", 32, 1974 (Idem, *Byzance: les pays et les territoires*, Variorum, London, 1976, VI), p. 168.
- ³² S. Nikolov, *The Magyar Connection or Constantine and Methodius in the Steppes*, "Byzantine and Modern Greek Studies", 21, 1997, p. 79-92.
- ³³ N. Oikonomides, *Mesembria in the Ninth Century: Epigraphical Evidence*, "Byzantine Studies", 8, 11, 12 (1981, 1984, 1985) 1985, p. 269-273; V. Gjuzelev, *Anchialos...*, p. 25.
- ³⁴ I. Jordanov, *Corpus of the Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 1: *Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia, 2003, p. 119-120, 159-160.
- ³⁵ H. Ahrweiler, *Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIIe-XVe siècles*, Paris, 1966, p. 89-90.
- ³⁶ De exemplu: P. Ș. Năsturel, recenzie la H. Ahrweiler, *Byzance...*, "Revue des Études Sud-Est Européennes", 4, 1966, 3-4, p. 649-651; I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei ...*, p. 12; P. Diaconu, *Sur la présence des Byzantins au Bas-Danube (IXe-XIVe siècles)*, RESEE, 32, 1994, 3-4, p. 368.
- ³⁷ V. Tăpkova-Zaimova, *Quelques observations sur la domination byzantine aux bouches du Danube - Le sort de Lykostomion et de quelques autres villes côtières*, "Studia Balcanica. 1. Recherches de géographie historique", Sofia, 1970, 82-86.
- ³⁸ I. Barnea, *Noviodunum...*, p. 355.
- ³⁹ J. D. Howard-Johnston, *The De Administrando Imperio: a re-examination of the text and a re-evaluation of its evidence about the Rus*, în M. Kazanski, A. Nersessian, C. Zuckerman (ed.), *Les Centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient*, Paris, 2000, p. 342-354; V. Spinei, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*, Cluj-Napoca, 2003, p. 52.
- ⁴⁰ V. Gjuzelev, *Die mittelalterliche Stadt Mesembria...*, p. 52; I. Božilov, *À propos des rapports bulgaro-byzantines sous le tzar Symeon (893-912)*, "Byzantinobulgarica", 6, 1980, p. 73-81; H. Dimitrov, *Die frühmittelalterliche Stadt Develtos zwischen Byzanz und Bulgarien von Achten bis ins Zehnte Jahrhundert*, în *Die Schwarzküste...*, p. 40-43; K. Gagova, *Bulgarian...*, p. 74-76.
- ⁴¹ Th. S. Noonan, *Byzantium and the Khazars...*, p. 115-116; S. Franklin, J. Shepard, *The Emergence...*, p. 113-117; Th. S. Noonan, *The Khazar-Byzantine...*, p. 210-211.
- ⁴² A. A. Vasiliev, *The Goths...*, p. 118-122; F. E. Wozniak, *The Crimean Question, the Black Bulgarians and the Russo-Byzantine Treaty of 944*, "Journal of Medieval History", 5, 1979, 2, p. 115-126.
- ⁴³ H. Ahrweiler, *Byzance...*, p. 106.
- ⁴⁴ Eadem, *L'escale...*, p. 163-164.
- ⁴⁵ Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Tomis...*, p. 304-308; Idem, *Aspecte privind...*, p. 289-290.
- ⁴⁶ I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei...*, p. 72-73; S. Franklin, J. Shepard, *The Emergence...*, p. 88-89, 145-150; A. Madgearu, *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII*, Târgoviște, 2007, p. 22-28.
- ⁴⁷ N. Oikonomides, *Problems of Chronology and the Seals of Preslav*, "Studies in Byzantine Sigillography", Washington DC, 7, 2002, p. 7; A. Madgearu, *Organizarea...*, p. 29-34.

⁴⁸ J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, vol. I. *Italy, North of the Balkans, North of the Marea Neagră*, Washington DC, 1991, p. 168-169, nr. 73.1.

⁴⁹ N. Oikonomides, *Problems...* p. 7. Sigiliile sunt publicate de I. Jordanov, *Corpus...*, p. 119-120, 47.1, 47.4.

⁵⁰ J. V. A. Fine Jr., *The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the late Twelfth Century*, Ann Arbor, 1991, p. 188-189.

⁵¹ I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei...*, p. 87-88; I. Jordanov, V. Tăpkova-Zaimova, *Quelques nouvelles données sur l'administration byzantine au Bas-Danube (fin du Xe-XIe s.)*, în *Géographie historique du monde méditerranéen* (sous la direction de H. Ahrweiler), Paris, 1988, p. 121-122; P. Diaconu, *Sur la présence...*, p. 369; A. Madgearu, *Organizarea...*, p. 37-41.

⁵² A. Madgearu, *Organizarea...*, p. 52.

⁵³ I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei...*, p. 135-152; P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge, 2000, p. 99-100; A. Madgearu, *The Periphery against the Centre: the Case of Paradunavon*, "Zbornik Radova Vizantološkog Instituta", 40, 2003, p. 49-56.

⁵⁴ N. Oikonomides, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris, 1972, p. 363; N. N. Alekseenko, *Un tourmarque de Gothie sur un sceau inédit de Cherson*, "Revue des Études Byzantines", 54, 1996, 275.

⁵⁵ N. Oikonomides, *Les listes...*, p. 266, 267, 358.

⁵⁶ D. Obolensky, *Byzantium, Kiev and Cherson in the Tenth Century*, "Byzantinoslavica", 54, 1993, 1, p. 110-113; S. Franklin, J. Shepard, *The Emergence...*, p. 162-163.

⁵⁷ J. Shepard, *The Russian Steppe-Frontier and the Marea Neagră Zone*, "Archeion Pontou", 35, 1979, p. 221-222.

⁵⁸ N. Bănescu, *La domination byzantine à Matracha (Tmutorokan), en Zichie, en Khazarie et en 'Russie' à l'époque des Comnènes*, "Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine", 22, 1941, 2, p. 59, 63, 66, 70-74; G. G. Litavrin, *À propos de Tmutorokan*, "Byzantion", 35, 1965, 1, p. 230-234; S. Franklin, J. Shepard, *The Emergence...*, p. 200; T. Lounghis, *Über die zwei gegensätzlichen Richtungen der byzantinischen Außenpolitik im osteuropäischen Raum im 10. Jahrhundert*, în G. Prinzing, M. Salamon

(ed. by), *Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453. Beiträge zu einer table-ronde des XIX International Congress of Byzantine Studies, Copenhagen 1996*, Wiesbaden, 1999, p. 38, 40.

⁵⁹ J. Shepard, *Emperors and Expansionism: From Rome to Middle Byzantium*, în D. Abulafia, N. Berend (ed.), *Medieval Frontiers: Concepts and Practices*, Aldershot, 2002, p. 75.

⁶⁰ Idem, *The Russian Steppe-Frontier...*, p. 221.

⁶¹ G. G. Litavrin, *À propos...*, p. 226-230; A. P. Kazhdan, *Some Little-Known or Misinterpreted Evidence about Kievan Rus' in Twelfth-Century Greek Sources*, "Harvard Ukrainian Studies", 7, 1983, p. 345.

⁶² J. Shepard, *Another New England? Anglo-Saxon Settlement on the Marea Neagră*, "Byzantine Studies", 1, 1974, 1, p. 18-39; A. Madgearu, *Despre "Noua Anglie" de la Marea Neagră (secolul al XI-lea)*, "Revista istorică", SN, 14, 5-6, p. 137-144.

⁶³ N. Bănescu, *La domination...*, p. 57-77. Opinia sa a fost împărtășită de Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, ed. V. Spinei, Iași, 1999, p. 229 și A. P. Kazhdan, *Some Little-Known...*, p. 353.

⁶⁴ A. V. Soloviev, *Domination byzantine ou russe au nord de la Mer Noire à l'époque des Comnènes?*, în *Akten des XI Internationalen Byzantinisten Kongresses (München, 1958)*, München, 1960, p. 576-580; G. G. Litavrin, *À propos...*, p. 226-234.

⁶⁵ A. A. Vasiliev, *The Goths...*, p. 144-145; N. Bănescu, *La domination...*, p. 64; M. E. Martin, *The First Venetians in the Marea Neagră*, "Archeion Pontou", 35, 1979, p. 115.

⁶⁶ A. V. Soloviev, *Domination...*, p. 573.

⁶⁷ M. E. Martin, *The First...*, p. 114-116.

⁶⁸ *Ibidem*, 114.

⁶⁹ A. P. Kazhdan, *Some Little-Known...*, p. 348-353.

⁷⁰ Ș. Papacostea, "Quod non iretur ad tanam". *Un aspect fondamental de la politique génoise dans la mer Noire au XIVe siècle*, "Revue des Études Sud-Est Européennes", 17, 1979, 2, p. 202-203.

⁷¹ D. Obolensky, *The Crimea and the North before 1204*, "Archeion Pontou", 35, 1979, p. 132.

⁷² A. P. Kazhdan, *Some Little-Known...*, p. 344-347; V. Spinei, *The Great Migrations...*, p. 264.

⁷³ P. Stephenson, *Byzantium's...*, p. 103-105.

⁷⁴ H. Ahrweiler, *Byzance...*, p. 188; J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue...*, p. 169; H. J. Kühn, *Die Byzantinische Armee im 10. und 11. Jahrhundert. Studien zur Organisation der Tagmata*, Wien, 1991, p. 168.

ROMÂNI ȘI GRECI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Dr. MIRCEA SOREANU

**Cercetător științific la Institutul pentru Studii Politice
de Apărare și Istorie Militară**

După căderea în stăpânirea otomană, în secolul al XV-lea, a marilor centre ale puterii bizantine, Constantinopol, Mistra și Trapezunt, Bizanțul nu a dispărut, atât ca sistem politic, religios, ca civilizație – îmbinând armonios moștenirea intelectuală elenică, dreptul roman și religia ortodoxă, elemente încă perene în Peninsula Balcanică și în România. Din aceste constatări rezidă sintagma de inspirație genială a marelui savant român Nicolae Iorga *Bizanț după Bizanț*¹. În cuvântarea de comemorare, cu titlul *Despre Mihai Viteazul*, rostită la Academia Română în 21 noiembrie 1919, Nicolae Iorga sublinia că ideea imperială bizantină se refugiase și trăise la adăpost, la nord de Dunăre, unde „domnii puneau pe hrisoavele lor o monogramă de purpură, țeseau vulturul de aur pe veșminte și se înfățișau încununăți împărătește pe zidurile bisericilor”².

Continuitatea bizantină este relevantă și în Occident, de la Veneția la Paris și din Genova în Germania prin emigrația cărturarilor, din pricina expansiunii otomane, precum dascăli, editori și comentatori de texte, grămăticii, care au avut un impact asupra Renașterii.

Constantinopolul a fost repopulat după violențele asaltului final de însuși sultanul Mehmed al II-lea Fatih (Cuceritorul) care asigura continuitatea celei mai puternice autorități spirituale ale răsăritului european de-a lungul secolelor, respectiv Patriarhia Ecumenică a Bisericii Ortodoxe. Aristocrația bizantină, refuzând trecerea la Islam, a reușit

prin comerț și luare în arendă să-și revigoreze puterea, având reprezentanți din ce în ce mai influenți în afacerile Imperiului Otoman, precum Mihail Cantacuzino³, poreclit pentru iscusița sa Șeytanoglu („fiul Satanei”).

Pentru Țările Române, deși în secolul al XVII-lea plăteau tribut sultanului, Dunărea și-a păstrat semnificația de graniță a imperiului. Domnul, aristocrația și clerul erau creștini, construirea unor noi biserici și mănăstiri constituind un titlu de onoare, spre deosebire de Balcani, unde oastea, administrația și sistemul judecătoresc erau musulmane, bisericile creștine nu puteau fi înălțate decât cu titlu excepțional, iar cele existente puteau fi refăcute numai folosind vechile materiale din construcția inițială. În Balcani, nemusulmanii nu aveau voie să umble călare pe cai, iar creștinii erau chemați la slujba religioasă prin sunetul toacei, pe când la nord de Dunăre toți oamenii liberi erau practic și călăreți și se închinau lui Dumnezeu în sunetul clopotelor.

Pentru grecii din cartierele Constantinopolului, în special din Pera și Galata, dar și pentru cei din ostroave – arhipelagul grecesc –, Țările Române constituiau o puternică atracție pentru bogățiile lor și pentru gradul mare de autonomie față de Poartă, dar, în același timp, razele Renașterii grecești din secolul al XVII-lea și-au extins strălucirea și la nord de Dunăre, în primul rând prin intermediul teologilor, dar și prin cel al dascălilor, istoricilor, retorilor

• **Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653)**

• **Matei Basarab, domn al Țării Românești (1632-1654)**

și poezilor. Astfel, influența grecească în Țara Românească și Moldova a fost atât politică, cât și culturală și, bineînțeles, economică.

Mihai Viteazul (1593-1601), domnul primei uniri a Țărilor Române, avea împrejurul său, la începutul domniei, ca mari demnitari, pe grecii Dumitrachi spătarul, pe vistierul Pankratios, pe influenții Cocea, Cantacuzino sau pe Mihalcea Caragea, căsătorit cu o rudă a domnului⁴.

După ce otomanii și-au recâștigat autoritatea la nord de Dunăre, domnii numiți de ei, Radu Mihnea⁵ (1611-1615; 1620-1623) în Țara Românească, apoi în Moldova (1616-1619, 1623-1626), Alexandru Iliș (1616-1618 și 1627-1629 în Țara Românească, 1620-1621 și 1631-1633 în Moldova) și Moise Movilă (1630-1631 și 1633-1634) în Moldova au adus numeroși greci în suita lor. O mare influență o aveau banul Ianache Catargi (Catergi), Scarlat saegiul (negustor de boi) socrul lui Alexandru Coconul – fiul lui Radu Mihnea –, domn al Țării Românești (1623-1627) și al Moldovei (1629-1630). Între 1621-1631 conducătorii *de facto* ai Țării Românești au fost

Necula din Ianina vistierul și rudele sale Trufanda, Vasile vistierul, Necula Catargi. Tutorele lui Alexandru Coconul era Bartolomeo Minetti, un cumnat al lui Radu Mihnea. Alexandru Iliș își făcuse educația în Levant și era căsătorit cu Elena, fiica banului Ianachi Catargi, iar Moise Movilă se căsătorise cu sora lui Alexandru Coconul⁶.

Reacția boierimii pământene împotriva nou-veniților se face simțită în timpul domniei lui Leon Tomșa (1629-1632) în Țara Românească, domn supranumit „Stridie” după negoțul din care se îmbogățise. Prin actul solemn din 1631 a fost nevoit să-i alunge pe acei demnitari greci – conaționali de-ai săi – care produsese abuzuri, procedând la creșterea sensibilă a dărilor și împrumutând cu camete prea mari sumele de bani necesare pretendenților la tron pentru a cumpăra bunăvoința Porții⁷. Călugărul grec Matei al Mirelor, devenit egumen al Mănăstirii Dealu, făcea un apel către demnitarii greci abuzivi – „nu supărați pe români prin nesăturata voastră lăcomie”, pentru că „ei ne nutresc și ne respectă”, deci „să-i iubim și să-i cinștim ca pe niște frați ai noștri”,

• **Constantin Brâncoveanu, domn al Țării Românești (1688-1714)**

amenințând că altminteri vor fi pedepsiți de „Dumnezeu cu pedeapsă de veci”⁸.

Domnul Moldovei Vasile Lupu (1634-1653), un albanez grecizat, avea între apropiații săi pe Alexandru Rosetti celebri, din Constantinopol, pe capuchehaia Iorga, pe Trufanda vistierul, Necula vameșul, Iordachi și Toma Cantacuzino, toți greci. Chiar și domnii pământeni aveau nevoie de sprijinul grecilor la Poartă, și de resursele lor financiare. Astfel, Matei Basarab (1632-1654), domn al Țării Românești, avea ca vistier pe rumeliotul Ghinea Tzukalas (1651-1653). Fiul lui Andronic Cantacuzino, Constantin, i-a fost postelnic. Constantin Șerban, domn al Țării Românești (1654-1658), i-a menținut pe marele postelnic Constantin Cantacuzino și pe vistiernicul al doilea și mare stolnic Gheorghe Caridi. Aceași politică a avut-o și domnul Moldovei Gheorghe Ștefan (1653-1658, 1661)⁹.

După preluarea marelui vizirat de către „dinastia” Köprülü¹⁰, la tron ajung albanezi grecizați, precum Gheorghe Ghica, domn

al Moldovei (1658-1659) și al Țării Românești (1659-1660), apoi fiul său Grigore Ghica, domn al Țării Românești (1660-1664, 1672-1673), sau greci, ca Dumitrașcu Cantacuzino, domn al Moldovei (1673, 1674-1675, 1684-1685), Gheorghe Duca, domn al Moldovei (1665-1666, 1668-1672, 1678-1683) și al Țării Românești (1673-1678), Antonie Ruset, domn al Moldovei (1675-1678), Iliș Alexandru, domn al Moldovei (1666-1668), Radu Leon, domn al Țării Românești (1664-1669), fiind sprijiniți de extrem de influentul mare dragoman Panayotis Nikoussios.

Ca să ne facem o idee despre sumele plătite la Poartă, la mezatul tronurilor, cu ajutorul cămătarilor, greci cel mai adesea, prețul în cazul investiției lui Radu Leon a fost, după Ricaut, de 800 de pungi sau 400 000 de scuzi, aproximativ 200 000 de galbeni¹¹. În timpul acestei domnii a re izbucnit conflictul între facțiunile boierești, partida Bălenilor care susțineau domnii levantini și clientela lor grecească și partida Cantacuzinilor – greci ei înșiși – care conduceau „partida

națională”¹². Descoperindu-se complotul urzit de Necula Sofialis, mare clucer din 1667, și Balasache Muselim, mare paharnic din 1668, prin care acești sftetnici ai lui Radu Leon urmăreau lichidarea fizică a marilor boieri pământeni¹³, populația din București s-a răsculat la 3 decembrie 1669. Precum procedase la 1631 tatăl său, Leon Tomșa, pentru a-și salva tronul, Radu Leon a dat un hrisov (9 decembrie 1669) împotriva abuzurilor grecilor din anturajul său și în special împotriva celor doi favoriți ai săi. În timpul domnului Antonie Vodă din Popești (1669-1672), Necula Sofialis va fi spânzurat¹⁴. Mai multe paragrafe ale hrisovului de la 9 decembrie 1669 sunt preluate după cel din 1631¹⁵, ceea ce înseamnă că avem de-a face cu relații conflictuale de aceeași natură, și anume cine să dețină efectiv puterea în țară. Pe lângă înlăturarea favoriților săi, Radu Leon a fost nevoit să accepte ca stareții mănăstirilor închinat marilor lavre din Levant să nu mai fie călugări greci, ci români¹⁶.

După defecțiunea din bătălia dintre otomani și imperiali de la Levice (1664), în Slovacia de azi, când Grigore Ghica a părăsit câmpul de luptă¹⁷, domnul nu numai că a căpătat iertarea Porții, ci a fost reînscăunat în tronul Țării Românești (1672) cu ajutorul marelui dragoman Panayotis Nikoussios, care își dovedea astfel încă o dată marea influență în politica otomană.

Un alt domn grec a fost Gheorghe Duca, în Țara Românească (1673-1678) și în Moldova (1665-1666, 1668-1672, 1678-1683). Fiul său, Constantin Duca, va fi și el domn în Moldova (1693-1695, 1700-1703).

Un Cantacuzino, Șerban, a fost și el domn al Țării Românești (1678-1688). Capuchehaia sa era alt grec influent, Iannaki Porphyrita.

Urmașul lui Nikoussios ca mare dragoman a devenit un vestit medic și tălmaci, Alexandru Mavrocordat, supranumit Exaporitul (sftetnic de taină)¹⁸. Fiul său, Scarlat „Celebi” s-a căsătorit în 1698 cu Ilinca, fiica domnului Țării Românești

Constantin Brâncoveanu (1688-1714), care și-a onorat ginerele cu demnitatea de mare paharnic.

Influența culturală grecească era din ce în ce mai vizibilă în Moldova și Țara Românească, înflorind în timpul domniilor lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu.

La curțile domnilor români vor ajunge patriarhi greci¹⁹, precum Chiril de Alexandria, viitor patriarh de Constantinopol, cretanul Chiril Lucaris²⁰ (1572-1638), care în 1614-1615 și 1620 se afla la curtea lui Radu Mihnea, în Țara Românească.

O altă personalitate care a scris în proză și în versuri cronici și opusculi religioase a fost Matei al Mirelor²¹ (cca 1550-1624), stareț al Mănăstirii Dealu.

În al doilea deceniu al secolului al XVII-lea, mitropolit al Țării Românești era un cipriot, Luca²².

În 1632, Eustratie logofătul traducea din limba greacă *Pravila aleasă*, o compilație alcătuită din lucrări de drept civil și canonic, creații ale lui Ioan Zonaras, Th. Valsamon, Matei Vlastares și Constantin Armenopol. A participat, de asemenea, în timpul lui Matei Basarab la întocmirea codului *Îndreptarea legii* (1652). Pentru Vasile Lupu a tradus *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe* (1646), care va fi cuprinsă în *Îndreptarea legii*²³.

Ignatie Petrișes și Pantelimon Ligaridi (monahul Paisie) din Chios au tradus din grecește *Îndreptarea legii*²⁴.

La școala înființată la 1640 de Vasile Lupu la Mănăstirea „Trei Ierarhi” din Iași se studia și în limba greacă, pe lângă română și slavonă²⁵.

Fiii domnilor erau educați de erudiți greci, precum Ioan Comnenul și Spandoni în cazul beizadelei lui Gheorghe Duca, iar cei ai domnului Constantin Cantemir (1685-1693), viitorii domni Antioh Cantemir (1695-1700, 1705-1707) și Dimitrie Cantemir (1710-

1711), care va ajunge membru al Academiei de la Berlin – erau elevii lui Ieremia Cacavela, ajuns egumen al Mănăstirii Plăviceni, în Țara Românească, în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, și cunoscut ca traducător al unei lucrări anonime în limba italiană privind al doilea asediu al Vienei (1683) de către otomani²⁶.

Dosoftei (Dositheu) Notara, patriarh de Ierusalim, colegi de patriarhie, cărturari și pedagogi greci, precum Ioan Karyophilos s-au aflat la curtea de la București în timpul domniilor lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu. Stolnicul Constantin Cantacuzino a deschis o școală grecească la București. Patriarhul Dosoftei și nepotul său Hrisant Notara²⁷ au contribuit la apariția unor cărți la tipografia grecească, condusă de călugărul Antim Ivireanu, care a ajuns mitropolit al Țării Românești.

Încă din secolul al XVI-lea, negustorii greci, mai ales cei din posesiunile venețiene, se aflau în Țara Românească și Moldova, unde făceau comerț cu Polonia. În secolul următor, au reprezentat un factor de seamă în comerțul Țărilor Române²⁸. Din Imperiul Otoman sau din Veneția se aduceau mărfuri de lux, stofe de preț, articole de sticlărie, bijuterii, hârtie, cosmetice, iar din Țările Române se exportau miere, ceară, unt, caviar, morun, piei de bovine²⁹.

În concluzie, contradicțiile politice între boierimea din Principatele române și domnii de sorginte constantinopolitană nu erau cauzate de grecii din țară, ci de cei din anturajul noilor domni, considerați „greci răi”. Aceștia erau combătuți și de boierii greci împământeniți, miza fiind slujbele aducătoare de mari venituri. În ceea ce privește aflulxul de teologi și cărturari greci, acesta a fost benefic pentru întărirea ortodoxiei românești – care se identifica cu păstrarea identității neamului românesc din toate cele trei Țări Române – și pentru

înflorirea culturii din acea epocă. Iar prin schimburile comerciale, facilitate de negustorii greci, era de multe ori eludat monopolul economic otoman, păstrându-se relațiile cu vestul Europei.

¹ N. Iorga, *Byzance après Byzance*, București, 1934; reeditată în București, 1971, cu o postfață de V. Cândea, versiunea românească ed. Liliana Iorga-Pippidi, București, 1972 (postfață V. Cândea).

² Idem, *Portrete și comemorări*, Editura Librăriei „Universala” Alcalay&Co., București, f.a., p. 40.

³ Idem, *Despre Cantacuzini*, București, 1902.

⁴ A. Veress, *Epistolae et acta generalis Georgi Basta (1597-1607)*, 1, Budapesta, 1909, p. 39.

⁵ Cf. I. Ionașcu, *Date noi relativ la Radu Vodă Mihnea în Țara Românească*, în „Studii” RdI, t. 14, nr. 3, 1961, p. 699-720.

⁶ Cf. N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, ed. Georgeta Penelea, București, 1985, în special capitolul III, intitulat „Influența grecească”, de la p. 387 et passim.

⁷ Cf. V. Al. Georgescu, *Hrisovul din 15 iulie 1631 al lui Leon Vodă Tomșa în Țara Românească și problema „Cărților de libertăți”*, în RdI, vol. 29, nr. 7, 1976, p. 1013-1029; *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. XXIII, p.412-414.

⁸ N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, p. 392; idem, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor (O nouă cronică în proză a lui Matei al Mirelor)*, București, 1899; idem, *Considerații istorice asupra documentelor prezentate de domnul Marcu Beza*, București, 1935.

⁹ Cf. S. Iosipescu, *Pe marginea unor documente de la Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, 1653-1658*, în RdI, t. 29, nr. 1, 1976, p. 114-117; I. Corfus, *Pe urmele lui Moise Movilă și ale lui Gheorghe Ștefan*, în AIIAI, XV, 1978, p. 297-305.

¹⁰ Mircea Soreanu, *Marii viziri Köprülü (1656-1710). Relații politice și militare între Țările Române și Imperiul otoman*, București, 2002.

¹¹ (Paul) Ricaut, *Histoire de l'état présent de L'Empire ottoman*, Amsterdam, 1671, p. 159.

¹² N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, p. XCIII și urm.

¹³ *Ibidem*, p. XC.

¹⁴ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 242; I. Ionașcu, *Mari dregători în domnia lui Antonie Vodă din Popești (1669-1672)*, în RA, IX, nr. 2, 1966, p. 41-48.

¹⁵ N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, ed. Georgeta Penelea, p. 409, nr. 76.

¹⁶ *Ibidem*, p. 395.

¹⁷ A. Veress, *Pribeția lui Gligorașcu vodă prin Ungaria și aiurea (1664-1672)*, în AARMSI, 1924, seria a III-a, tom II, p. 282, 283.

¹⁸ N. Camariano, *Alexandre Mavrocordate, le grand drogman, son activité diplomatique, 1673-1709*, Thessalonik, 1970. A.C. Sturdza, *L'Europe orientale et le rôle historique des Maurocordato*, Paris, 1913.

¹⁹ Cf. Gh. I. Ionescu-Gion, *Patriarhi, mitropoliți și episcopi greci la București*, București, 1897. Vezi, de asemenea, N. Iorga, *Domnii români Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu în legătură cu patriarhiile Alexandriei*, București, 1932. M. Braniște, *Patriarhi din Constantinopol prin țările române în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Mitropolia Olteniei”, X, nr. 1-2, 1958, p. 45-61.

²⁰ Cf. Gh. Arvanitidis, *Chiril Lucaris (1572-1638)*, Atena, 1939 (în limba greacă). N. Popescu, *Chiril Lucaris și ortodoxia română ardeleană*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXIV, nr. 7-9, 1946, p. 431 et passim. I. Pulpea Rămureanu, *Legăturile patriarhiei din Alexandria cu țările române*, în „Studii teologice”, seria a II-a, VIII, nr. 1-2, 1956, p. 64 et passim. G. Hagiantoniou, *Protestant Patriarch. The life of Cyril Lucaris (1572-1638) Patriarch of Constantinople*, Londra, 1962.

²¹ N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, în AARMSI, XX, 1897-1898. D. Simonescu, *Le chroniqueur Mathieu de Myre et une traduction ignorée de son Histoire*, în RÊSEE, IV, nr. 1-2, 1966.

²² Cf. I.C. Filitti, *Vlădica Luca (†1629) strămoș al poetului buzoian Cârlova (1809-1831)*, București, 1935.

H. Chircă, *Un document din 1625 al mitropolitului Țării Românești Luca*, în RA, VII, nr. 2, 1946-1947, p. 382-385.

²³ N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, ed. Georgeta Penelea, p. 411, n. 97.

²⁴ V. Papacostea, *Originile învățământului superior în Țara Românească*, în „Studii” RdI, t. 14, nr. 5, 1961, p. 1139-1167. Idem, *Les origines de l'enseignement supérieur en Valachie*, în RÊSEE, IV, 1966, nr. 1-2, p. 115-146, nr. 3-4, p. 413-436. Gh. Cronț, *Dreptul bizantin în țările române. Îndreptarea legii din 1652*, în „Studii”, RdI, t. 13, nr. 1, 1960, p. 57-82.

²⁵ Cf. Ariadna Cioran-Camariano, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971.

²⁶ F.H. Marshall, *The Siege of Vienna by the Turks in 1683. Translated into Greek from an Italian work published anonymously in the year of the siege by Jeremias Cacavelas*, Cambridge, 1925. Ariadna Cioran-Camariano, *Jérémie Cacavela et ses relations avec les Principautés*, în RÊSEE, t. III, nr. 1-2, 1965, p. 165-190.

²⁷ Cf. C. Dima Drăgan, *Patriarhul Ierusalimului Hrisant Notaras și cultura română. Contribuții documentare*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LI, nr. 9-12, 1975, p. 699-704.

²⁸ Paul Cernovodeanu, *Comerțul Țărilor Române în secolul al XVII-lea*, în RdI, vol. 33, nr. 6, 1980, p. 1071-1098.

²⁹ Cf. Cristian Luca, *Țările Române și Veneția în secolul al XVII-lea. Din relațiile politico-diplomatice, comerciale și culturale ale Țării Românești și ale Moldovei cu Serenissima*, București, 2007.

ABREVIERI

AARMSI = „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, București

AIIAI = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, Iași

RA = „Revista Arhivelor”, București

RdI = „Revista de Istorie”, București

RÊSEE = „Revue des Études Sud-Est Européennes”, București

ANTAGONISMUL FRANCO-GERMAN ÎN BALCANI ÎNAINTEA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL FINANȚE ȘI ARMAMENTE CAZUL ROMÂNIEI ȘI AL GRECIEI

Profesor dr. IOANNIS ANTONOPOULOS
Membru asociat al Comisiei Elene de Istorie Militară

La începutul secolului al XX-lea, circumstanțele istorice în regiunea Balcanilor se aflau sub influența și antagonismul marilor puteri imperialiste europene, care erau în concurență pentru a-și promova hegemonia politică și economică la nivel global. Interesul special al politicii europene pentru Balcani a fost mai departe subliniat de poziția lor strategică care unește Vestul cu Estul. Printre puterile europene, Germania și Franța erau interesate în mod deosebit de regiunea Balcanilor. Ambele priveau regiunea ca pe un mijloc de expansiune geopolitică, deoarece economiile slăbite cronic ale statelor din Balcani le ofereau perspective semnificative pentru propria expansiune economică și comercială.

Dintre statele balcanice ale acelei ere, ne vom focaliza atenția asupra a două țări ce ocupă cele două capete ale peninsulei, România și Grecia. Vom studia în principal importanța lor la nivelul relațiilor internaționale, mai ales în problemele privind influența antagonismului dintre Franța și Germania asupra acestor două țări în domeniul armamentelor militare.

După căderea lui Bismarck în 1890, Germania a rămas centrul de gravitație al politicii europene. Germania era indiscutabil puterea continentală conducătoare până în 1914. Rolul său dominant a fost recunoscut de

toate țările învecinate și de restul statelor europene. Acest rol predominant se datora superiorității Germaniei din punct de vedere demografic și al potențialului său economic bazat pe o puternică industrie grea și pe metode comerciale inovative, care au făcut din Imperiul german marele competitor al celei mai puternice țări la acea vreme, și anume Marea Britanie¹.

În aceeași perioadă de douăzeci de ani, Franța a decăzut de pe locul doi pe locul patru între puterile europene. Având o rată a nașterilor scăzută și o industrie suferind de lipsa materiilor prime și în particular a cărbunelui, Franța nu a putut depăși industrial Germania la începutul secolului al XX-lea².

La începutul secolului al XIX-lea, Franța a fost cel mai puternic stat european. Totuși, un secol mai târziu, Franța nu mai era cel mai bogat stat de pe continent, iar economia sa era cel mai puțin dezvoltată comparativ cu restul marilor puteri vestice³.

Cu toate acestea, pe parcursul secolului al XIX-lea, Franța a contribuit economic și cultural la dezvoltarea Europei prin mijloacele sale de influență culturală, socială și administrativă, prin răspândirea tehnologiei și, cu certitudine – și ceea ce este important în mod particular – prin exportul de capital⁴.

Pe de altă parte, la sfârșitul secolului al XIX-lea, situația socioeconomică din statele

balcanice a rămas aceea a unei regiuni cu o agricultură consistentă și industrie mică, în ciuda importantelor schimbări care au avut loc pe parcursul secolului, în special în a doua jumătate a acestuia. Cu excepția dezvoltării limitate și întârziate a unor părți fundamentale de infrastructură, precum introducerea rețelelor de transport feroviar și a serviciilor publice în orașele mari, producția industrială, excluzând mineritul anumitor metale, era absentă din economia statelor din Balcani în acea perioadă.

În ce privește producția industrială, inclusiv produsele finite, tehnologia precum și capitalul și investițiile veneau în primul rând din exterior. Nu ar trebui să pierdem din vedere faptul că majoritatea fondurilor străine plasate în Balcani, cu preponderență în ultimul sfert al secolului al XIX-lea și mai târziu, erau împrumuturi de stat către guvernele respective. Astfel, problema era că acest capital străin nu servea propulsării dezvoltării economice, ci mai degrabă era destinat achitării datoriilor de stat și cheltuielilor militare și de organizare⁵.

Dintre toate statele balcanice, care sunt România, Bulgaria, Serbia și partea europeană a Imperiului Otoman, Grecia intra în secolul al XX-lea distrusă național după rezultatul nefericit al războiului din 1897 împotriva Imperiului Otoman și devastată financiar după falimentul statului din 1893, care a condus la impunerea Controlului Monetar Internațional al Marilor Puteri în 1898.

Până atunci finanțatorii germani au deținut marea majoritate a datoriei din sectorul public grecesc, ce se ridica la aproximativ 250 de milioane de franci. Separat de datoriile de stat, contribuția franceză de capital a început gradual să crească prin investiții în căile ferate și bănci.

La începutul secolului al XX-lea, fondurile franceze și britanice au început să domine în Grecia (împrumutul din 1908,

împrumutul pentru căile ferate din 1902-1906), în timp ce o mare parte a acțiunilor de stat grecești erau trecute de pe piața monetară germană pe cea franceză⁶.

De aceea, la începutul secolului competiția dintre Franța și Germania în spațiul grecesc se va focaliza în special pe procurarea de arme și materiale de cale ferată.

Din 1905 și după aceea, o competiție acerbă și deseori regizată va izbucni între cele două puteri legate de asigurarea echipamentelor militare pentru armata greacă. Compania franceză Schneider-Creusot și cea germană Krupp-Essen, ca părți imediat interesate, guvernele respective și diferite instituții de credit de pe ambele părți ale Rinului vor fi implicate în acest caz. Partea franceză va cere teste comparative ale materialelor, în timp ce partea germană, având suportul moștenitorului tronului, Prințul Constantin, care era de asemenea șeful Armatei Greciei, urmărea să-și mențină dominația. Diplomația franceză a intervenit și a declarat că fondurile franceze nu vor fi disponibile pentru Grecia atât timp cât aceasta nu-și va plasa comenzile către industria franceză⁷.

Competiția, deja acerbă, s-a intensificat în 1907. Guvernul german a sprijinit activ compania Krupp folosind orice mijloc de confruntare cu lobby-ul francez. În spatele acestei competiții industrial-economice se afla un interes politic antagonist la toate nivelurile.

Cele două părți se acuzau reciproc în articole plătite în presa din Atena, care a devenit implicată în afacere și a folosit toate mijloacele pentru promovarea cauzei acestora. Lobby-ul german pe lângă regele Greciei, prinț și primul ministru s-a intensificat în timp ce însuși industriașul Schneider a vizitat Grecia. Finalmente, după câteva teste, materialul francez (mitraliera de munte și de teren) a fost considerat cel mai potrivit și s-a

dat comanda francezilor, în ciuda reacției intense a germanilor⁸.

S-a ajuns până la punctul în care ziarul german „Tägliche Rundschau” scria că interesele politice au dat câștig de cauză tururilor franceze⁹.

Succesul francez în Grecia în problema specifică a artileriei, în 1907, a avut repercusiuni politice și industriale. Guvernul francez a crezut că Grecia se plasa de partea și sub influența Franței, în timp ce întregul caz tindea să aibă consecințe negative pentru anumite produse ale industriei militare germane¹⁰.

Din 1909 și ulterior, antagonismul franco-german în Grecia a scăzut până la un punct, deși nu substanțial, prin opoziția guvernului german față de aflulul de fonduri bancare germane către Grecia prin împrumuturi pe care guvernul grec căuta să le contracteze pe piețele europene. Principalul motiv era intenția germanilor de a nu afecta partea turcă, refractară oricărei forme de ajutor economic sau militar acordat Greciei de către o Mare Putere în acea perioadă¹¹.

De aceea, problema trimerii unui comitet militar alcătuit din ofițeri de rang înalt pentru a supraveghea reorganizarea Armatei elene, precum și împrumutul de 150 de milioane de franci aur pentru guvernul grec au fost respinse de guvernul german lăsând spațiul deschis pentru partea franceză. În ciuda îngrijorărilor privind instabilitatea politică în Grecia (Revolta ofițerilor în 1909-1910, situația din Creta în fierbere), guvernul francez a autorizat băncile franceze și în particular Comptoir National d'Escompte de Paris ca împreună cu banca britanică Hambro să finanțeze o parte din datoria Greciei până în anul 1911 prin procesul de „plăți în avans”¹².

Pe baza acestor fonduri, guvernul grec a făcut comenzi pentru materiale militare de aproximativ 48 de milioane de franci, în majoritate Franței.

În ajunul Războaielor Balcanice, Grecia a intrat în sfera de influență politică, industrială și economică a Franței cu toate consecințele care pot decurge la nivel politic. Germania, evitând să adopte o atitudine mai agresivă și refuzând să trimită ofițeri și să finanțeze datoria Greciei pentru a nu supăra Imperiul Otoman, lăsa terenul deschis politicii franceze de controlare a Greciei. Separat de interesele financiare, bancare și industriale, motivele politice au fost de asemenea decisive în modelarea procesului marilor puteri de luare a deciziei.

La sfârșitul Războaielor Balcanice (vara lui 1913), a fost inițiată de către guvernul grec problema contractării unui nou împrumut pentru finanțarea cheltuielilor de război. Ambasadorul german în Grecia era în favoarea unei contribuții generoase. Totuși, piața financiară germană nu se afla în poziția de a reacționa, datorită situației financiare generale privind cererile de plasamente de capital în străinătate. Guvernul german considera dificil să exercite presiuni asupra băncilor germane pentru a răspunde solicitării Greciei¹³.

Inabilitatea părții germane de a concura în sectorul financiar împotriva Franței conduce la consolidarea poziției Franței în Grecia, deoarece grecii pot găsi finanțare numai pe piețele franceze. Germanii sunt obligați din nou să lase Grecia sub influența economiei franceze cu toate implicațiile aferente la nivel politic și diplomatic.

La începutul lui 1914, prima tranșă a împrumutului de 500 de milioane de franci este finanțată de un grup de bănci franceze și britanice. Astfel, până la izbucnirea Marelui Război, influența fondurilor franceze în Grecia este indisputabilă. După cum afirmă ambasadorul german la Atena, băncile germane nu au mijloacele necesare pentru a „sparge enclava de fier formată de (fondurile) franceze în jurul Greciei”¹⁴.

În schimb, în domeniul mijloacelor de luptă navale, partea germană câștigă puncte, printre altele din inabilitatea companiilor franceze de a se adapta cerințelor părții grecești, costului mai ridicat la anumite produse și amânărilor inexplicabile ale termenelor limită. Compania germană Vulkan-Stettin va primi astfel o comandă să construiască două distrugătoare, șase vedete torpiloare și o navă de luptă (care oricum va fi finalizată doar parțial)¹⁵.

La sfârșitul lui 1913, un atașat naval francez este numit la Ambasada Franței din Atena cu scopul de a promova materialul naval francez și, pe cât posibil, de a slăbi influența germană în acest sector¹⁶.

În ianuarie 1914, primul ministru Eleftherios Venizelos vizitează Parisul căutând să întărească țara cu finanțe franțuzești și promite guvernului francez comanda unei alte nave de luptă de care marina elenă are nevoie¹⁷.

În final, și în ciuda presiunii guvernului german în favoarea șantierului naval Vulkan, guvernul Greciei semnează un contract cu șantierul naval Penhoet din Bretania pentru construirea unei mari nave de luptă costând aproximativ 50 de milioane de franci¹⁸.

Problema armamentelor a constituit elementul fundamental al competiției franco-germane în Grecia din ajunul Primului Război Mondial. Datorită simpatiei Curții Regelui Constantin I pentru Germania, din 1913 și ulterior, un total de 40 de milioane de franci au fost dați companiilor germane pentru achiziții, chiar dacă germanii nu au participat la finanțarea datoriei Greciei¹⁹.

Oricum, partea franceză își va întări poziția în domeniul finanțării datoriei, forțând guvernul grec, în principal în lumina cerințelor financiare ale Războaielor Balcanice, să nu plaseze vreo comandă industriei germane. Încă odată, partea germană realizează că inabilitatea sa de a finanța cu capitalul

necesar datoriei Greciei îi aduce dezavantaje în privința comenzilor militare și industriale ale guvernului de la Atena.

Pe de altă parte, România și în principal pro elita europeană a țării erau sub dominația intelectuală și culturală a Franței. Astfel, era natural ca țara să se orienteze către Franța la sfârșitul decadei 1850, când problema unificării celor mai importante două provincii ale țării, Valahia și Moldova, a ajuns să fie dezbătută de diplomația europeană. Guvernul lui Napoleon al III-lea și, în general, politica externă franceză au susținut activ Unirea Principatelor române. Guvernul francez a finanțat primele două împrumuturi ale României pe piețele monetare franceze în 1864 și 1866, precum și pe cel din 1875 care va servi la sprijinirea statului nou format²⁰.

De la tratatul de la Berlin, din 1878, și în continuare, orientarea politică a României a devenit în special pro germană datorită granițelor țării cu Imperiul Austro-Ungar și domniei regelui Carol I în România, care era de descendență germană. În 1883, România s-a alăturat Triplei Alianțe²¹. În economie, construirea infrastructurii fundamentale, pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, a condus la dezvoltarea sectoarelor economiei românești. Sectorul alimentar, forestier și minier au început să fie dezvoltate de mari companii străine, în principal britanice și germane²².

Din 1870, până la izbucnirea Primului Război Mondial în 1914, România a rămas în mare parte controlată de capitalul și produsele germane. Grupul bancar german Disconto-Gesellschaft Bleichröder, bazându-se pe legăturile sale strânse cu dinastia regală din România²³, a fost cel care a condus, în principal, negocierile cu guvernul român de fiecare dată²⁴. Pe de altă parte, băncile franceze Paribas, Société Générale și Comptoir National d'Escompte de Paris acționând fie separat, fie în grup, au reușit să câștige o participare în plasamentele de capital din

România împreună cu băncile germane, dar totdeauna rămânând în urma și sub conducerea concurenților germani. Astfel, participarea franceză în șase din cele douăsprezece împrumuturi contractate de România din 1880 până în 1910, totalizând aproximativ 1,5 miliarde de franci s-a ridicat la 20% din capitalul total²⁵. Natural, supremația băncilor germane a avut consecințe corespunzătoare pentru exporturile germane către România. Germanii au câștigat partea leului din armamentele românești, precum și din restul produselor industriale. Când, în 1901, guvernul român a abordat în mod repetat băncile franceze pentru contractarea unui împrumut de 250 de milioane de franci pe piața monetară franceză, ministrul de externe francez Delcassé a adoptat inițial o poziție negativă. Nu numai din cauza legăturilor politice ale Bucureștilor cu Tripla Alianță, ci și pentru că România a căutat să-și plaseze comenzile pentru material militar și mitraliere în altă parte – în principal în Germania. Cu toate acestea, partea franceză nu avea intenția de a abandona România în mâinile germanilor. Ambasadorul Germaniei la București a subliniat interesul special al finanțatorilor și al oamenilor de afaceri francezi, care căutau cu nerăbdare să-și extindă interesele corporative în România²⁶.

Din 1902, guvernul francez a adoptat o politică mai dură față de băncile franțuzești obligate să negocieze direct cu guvernul român și nu în colaborare cu băncile germane, ca membre ale grupului franco-german. Aceasta a făcut ca partea franceză să se afle într-o poziție mai bună pentru a-și impune termenii, în principal în privința condiției conform căreia comenzile industriale și militare vor fi legate în mod necesar de plasamentul capitalului. Competiția dintre companiile Schneider și Krupp a devenit intensă, cu partea germană prevalând totuși în final²⁷. Într-o corespondență

dintre banca franceză Comptoir National d'Escompte de Paris și cea germană Disconto, partea franceză a motivat că mâinile sale sunt legate de guvernul francez cu privire la o colaborare franco-germană în România. Motivele erau predominant politice și industriale²⁸. Desigur, partea germană a protestat pentru că în contrast cu ceea ce se întâmplă în Grecia, fondurile germane din România au fost utilizate pentru a alimenta și industria franceză²⁹. Poziția guvernului francez s-a identificat în principal cu eforturile companiilor franceze de a-și adjudeca comenzi ale armatei române și de a le deturna de la grupul german Krupp. Pentru acest motiv, Schneider, precum și Saint-Chamond i-au abordat direct pe ofițerii români în legătură cu procurarea unui număr însemnat de mitraliere. Ministerul de Externe francez chiar a luat în considerare posibilitatea unui compromis între deosebit de competitivele Schneider și Krupp, astfel încât să câștige măcar o comandă parțială³⁰. În același timp, băncile franceze au participat la un plasament al unei fracțiuni a împrumutului din 1903 pe piața monetară franceză. Cu toate acestea, comanda pentru 450 de mitraliere va fi acordată grupului german Krupp contra unei sume de aproximativ 25 de milioane de franci³¹.

Incidente similare vor fi repetate, mai mult sau mai puțin, cu ocazia unui mare împrumut de conversie al României din 1905, dintre băncile germane și franceze și, în particular, în cazul unui împrumut paralel de 100 de milioane de franci, din care 40% era destinat achitării comenzilor către Krupp. Contribuția franceză minoră și creditul deschis de piața franceză de capital au fost acordate, deși nu pentru acea parte a împrumutului care era destinată plăților către industria germană³². Astfel, supremația germană în privința comenzilor militare a continuat în România. Partea franceză a fost cons-

trânsă să se rezume la comenzi mai mici pentru două cargouri, motoare cu abur pentru căile ferate române și textile pentru uniforme militare³³.

În anii următori, contribuția fondurilor franceze la împrumuturile din 1908 și din 1910 a scăzut mult sub contribuția germană. Totuși, acea contribuție nu era ne semnificativă, reprezentând aproximativ 1/3 din împrumuturile comune³⁴. În ciuda lobby-ului constant făcut de ministrul de Externe francez pe lângă guvernul României pentru un tratament mai favorabil pentru industria militară franceză, germanii de la Krupp și-au adjudecat noi comenzi de război. După cum declara Comité des Forges (principalul sindicat din industria metalurgică franceză), din 1905 industria germană și, în principal industria militară germană, a primit comenzi pentru materiale militare ce depășeau suma de 45 de milioane de franci, în timp ce comenzile similare ale industriei franceze nu treceau de 1 milion de franci în aceeași perioadă³⁵.

Războaiele Balcanice, prin costurile financiare impuse țărilor participante, le-au forțat pe acestea să caute fonduri în exterior. Încă din ianuarie 1913, România a căutat să contracteze un împrumut de 300 de milioane de franci pe piețele monetare europene. De data aceasta, guvernul român a început negocieri cu deja cunoscutele bănci germane cu care colabora în mod tradițional. În același timp, s-a orientat către partea franceză care părea favorabilă la nivel guvernamental și din motive politice. Principalul scop al Franței era de a scoate România de sub influența Triplei Alianțe³⁶. De aceea, împrumutul trebuia finanțat exclusiv cu capital de pe piața monetară franceză, excluzând orice contribuție germană³⁷. Totuși, în ciuda ReichsBank's, respectiv abținerea Băncii Centrale Germane de a autoriza finanțarea oricărei fracțiuni importante a unui

împrumut, Disconto a finanțat întregul împrumut sub formă de polițe cu dobândă. Dată fiind opoziția Ministerului de Externe francez față de plasarea formală a titlurilor de stat românești pe piața monetară franceză de către băncile germane, băncile franceze au fost forțate să decline orice participare în acest caz. Băncile franceze „ar trebui să evite facilitarea plasamentului pe piețele monetare franceze a obligațiunilor de stat sau polițelor cu dobândă ale țărilor din Balcani care au legături strânse cu grupurile bancare aparținătoare forțelor ostile Triplei Înțelegeri”³⁸.

Astfel, din 1913 și ulterior, cooperarea bancară franco-germană în România a început să se destrame în principal din cauza presiunilor politice. Pe viitor, piața franceză de capital va fi dispusă în favoarea acordării împrumuturilor către România, cu condiția oferirii de către țară a garanțiilor de politică externă, în principal în privința relațiilor României cu Puterile Centrale³⁹.

După sfârșitul Războaielor Balcanice, România fiind amenințată de război ca și celelalte țări balcanice, a căutat să-și sporească finanțele publice cu un nou împrumut. Din nou, diplomația franceză părea disponibilă în favoarea unui plasament al împrumutului – în sumă de 300 de milioane de franci – pe piața monetară franceză, deoarece România părea a-și fi orientat politica externă într-o direcție favorabilă Triplei Înțelegeri. În același timp, ministrul român de Finanțe a declarat că intenționa să plaseze Franței comenzi pentru material industrial și militar în valoare de cel puțin 50 de milioane de franci⁴⁰.

Totuși, partea franceză nu a admis niciun compromis la cerința ca împrumutul să fie acordat de băncile franceze și absorbit exclusiv de piața franceză de capital. Pe de altă parte, partea română se obliga să plaseze comenzi semnificative industriei franceze și să-și reexamineze îndatoririle privind impor-

turile din Franța în țară⁴¹. În timp ce ministrul român de Finanțe (Marghiloman) negocia cu francezii (bancheri și politicieni) la Paris, el colabora în paralel cu reprezentanți ai băncilor germane cu care în final a ajuns la o înțelegere semnând un contract pentru un împrumut de 175 de milioane de franci⁴².

În ciuda ofertei României de a plasa suma rămasă pe piața franceză de capital și a acceptării inițiale a aranjamentului de către băncile franceze, guvernul Franței a respins categoric orice angajament în această direcție insistând pe plasarea întregului împrumut pe piața franceză⁴³. În final, în ciuda situației dificile a pieței germane de capital, Disconto a reușit să finanțeze întregul împrumut. Conducerea băncilor a subliniat că a utilizat toate mijloacele pentru ridicarea capitalului datorită interesului special economic și politic pe care împrumutul îl prezenta pentru relația germano-română⁴⁴. În ciuda absenței fondurilor franțuzești din împrumutul României din acea perioadă, industria militară franceză se zbatea să-și adjudece câteva comenzi. Astfel, din primăvara lui 1913, Schneider-Creusot și-a intensificat eforturile spre a primi comenzile pentru mitraliere din partea guvernului român, împotriva concurenței germane de la Krupp. A cuplat acest efort cu finanțarea diverselor campanii în presa din România împotriva produselor germane⁴⁵.

O altă companie franceză, Saint-Chamond, s-a străduit să obțină în favoarea sa și împotriva grupului Krupp o comandă pentru patru distrugătoare⁴⁶. În ajunul Primului Război Mondial, competiția dintre industria militară franceză și cea germană continuă neîncetat în România. Totuși, supremația germană în sectorul armamentelor este indiscutabilă. Posibilitatea de a vinde armatei române 10 unități de artilerie de fabricație franțuzească Schneider, în iunie 1914, nu poate fi considerată un succes când reorganizarea acestei

armate necesita cumpărarea a 120 de unități de artilerie, care vor fi comandate industriei germane⁴⁷.

Concluzii

Câțiva ani înaintea Primului Război Mondial, antagonismul industriilor militare și, în general, cel politic dintre Franța și Germania în zona Balcanilor și în special în Grecia și România constituie un capitol important nu doar pentru realitatea istorică europeană, ci și pentru istoria locală a sud-estului Europei.

Acest antagonism, dincolo de implicațiile sale politice și diplomatice, care desigur își aveau originile în ciocnirea franco-germană din 1870-1871 și crearea sistemului lui Bismarck în Europa, a luat, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și în special începutul secolului al XX-lea, o formă financiară și industrială economică mai concretă.

Separat de faptul că politica externă a celor două țări, Franța și Germania, nu a fost întotdeauna considerată identică cu politica de credit financiar și bancar ale acestor țări, care desigur a propulsat eforturile comune și inițiativele în beneficiul reciproc, în scurt timp această armă financiară va fi folosită, direct sau indirect, pentru promovarea sa, precum și a anumitor interese economice.

Valoarea acestei arme era cunoscută de ambele guverne. Capacitatea lor de a acorda sau refuza permisiunea de investire a obligațiunilor străine în piața lor monetară națională, le-a dat puterea de a utiliza acest factor ca un element crucial al politicii lor externe. Astfel, permisiunea putea fi urmată de dorința de a obține avantaje economice și schimbări politice.

În cazul pe care l-am prezentat și, în general, în problema împrumuturilor străine, atât în Balcani cât și în Imperiul Otoman, colaborarea dintre băncile celor două părți

⁴⁸ Poidevin, 1969, 811.

TRATATUL DE LA BUCUREȘTI ROLUL ROMÂNIEI ÎN ÎNCHEIEREA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI BALCANIC

Dr. EFPRAXIA S. PASCHALIDOU
Istoric, Comisia Elenă de Istorie Militară

Din primul moment al declanșării Primului Război Balcanic împotriva Imperiului Otoman, Grecia a căutat să cadă de acord cu aliații săi asupra unei juste împărțiri a teritoriilor care urmau a fi eliberate de sub dominația otomană. Totuși, aliații – în special Bulgaria, care urmărea să creeze Bulgaria Mare – nu au fost dispuși să discute problema. Bulgaria a adoptat aceeași poziție față de cererea Serbiei pentru o revizuire a tratatului din 1912, sub care conveniseră între ele asupra problemelor teritoriale. Din acest motiv, Serbia s-a pus de acord cu Grecia și cele două țări au schimbat între ele proiecte de acorduri relevante. Au urmat lungi discuții asupra acestor înțelegeri, și, în final, la 22 aprilie 1913, ministrul grec al Afacerilor Externe și ambasadorul Serbiei la Atena au semnat protocolul preliminar al alianței, care a fost completat de un aranjament militar la 1 mai 1913.

După discuții ulterioare, protocolul preliminar a condus la un tratat final al alianței, care a fost semnat pe 12 mai, la Salonic. În aceeași zi, a fost semnat și un tratat militar revizuit. Tratatul și alianța militară prevedeau o alianță defensivă pentru 10 ani între Grecia și Serbia, care astfel unite vor înfrunta pretențiile teritoriale excesive ale Bulgariei. Același tratat specifica granițele sârbo-bulgare și greco-bulgare pe care cele două țări le-au propus; în eventualitatea că Bulgaria refuza să le accepte, vor căuta arbitraj. Dacă Bulgaria va recurge la arme, cele două țări vor acționa în comun pentru zdrobirea inamicului. Tratatul și acordurile au fost

adoptate de guvernul grec de la Atena, pe 8 iunie 1913, fiind implementate imediat.

Grecia și Serbia nu au încetat niciodată să caute o soluție pașnică la divergențele cu Bulgaria, dar s-au lovit întotdeauna de intransigență: Bulgaria deja decisese să lanseze un atac surpriză în Macedonia. Punându-și planurile în acțiune, bulgarii și-au mutat grosul forțelor în partea opusă armatelor Greciei și Serbiei, dislocare definitivată până la mijlocul lui iunie. În același timp, într-o încercare de a contrabalansa amenințarea, Grecia și Serbia și-au avansat concentrarea strategică. În timp ce își organizau concentrarea strategică de forțe, bulgarii au adoptat tactici de întârziere a negocierilor aflate în curs cu Grecia și Serbia pentru rezolvarea divergențelor. Totodată, bulgarii au evitat orice dispută majoră, care putea duce la un război într-un moment atât de critic în timp, ce le putea periclita concentrarea strategică de forțe.

La 27 iunie, Ministerul Apărării a informat Cartierul General că România va declara război Bulgariei în ziua următoare și că bulgarii căutau modalități de a se înțelege cu Serbia și Grecia pentru terminarea ostilităților. Cartierul General a raportat guvernului că, potrivit informațiilor furnizate de ofițerul de legătură grec la Cartierul General sârbesc, armata română a trecut Dunărea și avansa pe teritoriul Bulgariei. În plus, concomitent, armata otomană a reînceput operațiile de război în estul Traciei¹. România a vrut să fie prezentă în momentele decisive ale conflictului, ca vecină a aliaților

balcanici și având interese sociale și economice în păstrarea unui echilibru constant. În final, confruntat cu invazia română și cu posibilitatea ca Bulgaria să fie anihilată, ministrul rus al Afacerilor Externe, Serghei Sazonov, sprijinit de ministrul francez al Afacerilor Externe, S. Pichon, a invitat guvernele Greciei și Serbiei să înceteze ostilitățile, să ajungă la un armistițiu și să trimită delegați la St. Petersburg pentru a rezolva disputa prin medierea Rusiei. Invitația nu a fost bine primită de prim ministrul Eleftherios Venizelos, care a suspectat mereu că influența sporită a Rusiei asupra unei conferințe ținute la St. Petersburg va fi în beneficiul Bulgariei. La întoarcerea sa de la Niș, unde aveau loc negocierile, Venizelos a găsit un mesaj de la ministrul român al Afacerilor Externe, Take Ionescu, cerându-i să prelungească războiul, pentru a se opune dorinței ruso-austro-ungare de a ceda Kavala Bulgariei. Pe 29 iunie, la doar două zile după invazia românească dinspre nord, trupele otomane au început să avanseze în Tracia, bulgarii retrăgându-se către nord-est. Dezastrul militar și dezamăgirea produsă privind sprijinul Rusiei au forțat formarea unui nou guvern în Bulgaria, cu Ghenadiev ca ministru al Afacerilor Externe. Noua administrație a adoptat sfatul Rusiei de a profita de prezența premierilor Greciei și Serbiei la Niș și de a trimite delegați acolo pentru negocierea unui armistițiu, precum și de a face un apel către România pentru încetarea ostilităților.

Cartierul General a fost de asemenea informat de ocuparea localității Vrața de români. În același timp, guvernul României a trimis o notă confidențială lui Venizelos prin care sfătuia Grecia să adopte un ton mai conciliant, astfel încât aspirațiile Greciei să nu acționeze împotriva pretențiilor ei teritoriale. La 7 iulie, ministrul Afacerilor Externe Lambros Koromilas a prezentat regelui Constantin următoarea telegramă, referitoare la anunțul confidențial făcut de Ionescu către Venizelos: „.....este cunoscut că Anglia, mai mult decât oricare altă Mare Putere, se va opune anexării Kavalei la

Grecia și va fi în beneficiul tuturor dacă statele balcanice vor accepta pacea în spiritul reconcilierii, altfel Europa va interveni autoritar și va impune proprii termeni care includ ideea de autonomie a Macedoniei. Astăzi, Bulgaria a propus României să formuleze un acord de pace și va recunoaște granițele cu România, dar aceasta a refuzat. Poziția României a fost oarecum incertă pentru câteva zile și este încă neclar dacă armata sa va avansa așa cum era anunțat anterior de un maior român. Presupun că dl. Ionescu va urma aceeași politică de până acum, subiect al propunerilor făcute de Rusia”².

La 8 iulie, Ghenadiev a cerut direct primului ministru al României și ministrului Afacerilor Externe, Titu Maiorescu, încetarea ostilităților urmată de negocieri de pace, iar Regele Ferdinand al Bulgariei a trimis un mesaj personal Regelui Carol I al României cu același scop. Românii și-au oprit înaintarea și au trimis o delegație la Niș. Între timp, s-a propus desfășurarea conferinței de pace la București. Planul a fost sprijinit de Austro-Ungaria și de Germania, care dețineau o influență considerabilă în capitala României. Venizelos a acceptat ținerea conferinței de pace la București, insistând totuși ca preliminarile să fie semnate întâi la Niș. Toate țările beligerante, cu excepția Greciei, au acceptat semnarea unui armistițiu. Venizelos, care se temea că reocuparea orașului Adrianopole de trupele otomane și zvonurile că Grecia și Imperiul otoman puneau la cale proclamarea autonomiei Traciei, vor necesita intervenția Europei, era dornic să înceapă negocierile. Motivele regelui Constantin de a refuza semnarea unui armistițiu erau atât strategice, cât și politice: un armistițiu ar fi permis armatei bulgare să se refacă, în timp ce o victorie totală ar abilita Grecia să-și sporească pretențiile teritoriale pentru a include Alexandroupolisul (Dedeagați). În plus, regele Constantin se temea că un armistițiu va oferi marilor puteri posibilitatea de a interveni. Rusia, Austro-Ungaria și România se declarau împotriva strangulării Bulgariei, în timp ce Franța îndemna guvernul Greciei

să-și modereze pretențiile, ca un rău mai mic comparativ cu intervenția Austro-Ungariei³.

La 10 iulie, Maiorescu a invitat pe primul ministru al Serbiei, Pašić, și pe Venizelos să-și trimită delegații la București pentru preliminariile de pace, în timp ce armistițiul va fi semnat la Niș. Pašić, care se temea că Maiorescu va încheia o pace separată, a acceptat imediat invitația, dar Venizelos era pregătit să accepte cu condiția ca delegațiile de pace să semneze atât armistițiul, cât și preliminariile de pace în capitala României. În aceeași zi, Venizelos l-a informat pe regele Constantin că Rusia și-a exprimat dorința puternică de încetare a războiului și că regele Bulgariei l-a contactat pe regele României cerând încheierea ostilităților. A adăugat că România a acceptat armistițiul și că Serbia se va supune presiunii exercitate de Rusia pentru un armistițiu, recomandând ca Grecia să-și dea asentimentul. România a fost de acord cu încheierea unui armistițiu, pe care Serbia, cedând presiunii Rusiei, probabil îl va accepta. „*Dl. Demidov a venit să mă informeze despre telegrama lui Sazonov ce exprimă dorința sa puternică pentru semnarea unui armistițiu. De asemenea, m-a informat despre telegrama Regelui Ferdinand către Regele Carol, prin care se cere încetarea înaintării trupelor greco-sârbe, sau în caz contrar Sofia va fi amenințată cu o criză pe care Demidov o interpretează ca pe un pericol de răsturnare a dinastiei. I-am explicat d-lui Demidov motivele pentru care nu putem fi de acord cu un armistițiu fără semnarea condițiilor preliminare de pace, precum și cât de neîncrezător sunt în sinceritatea temerilor lui Ferdinand. Totodată, România acceptă armistițiul și nu știu dacă Serbia va rezista presiunii Rusiei până la capăt. În orice caz, mă gândeam că luând în considerare sacrificiile cauzate de contestarea graduală a teritoriului precum și pericolul de holeră, ar fi oportun poate să acceptăm un armistițiu, pentru ca România să preia sprijinirea pretențiilor noastre teritoriale și de altă natură, astfel încât să se afle de acum înainte în solidaritate cu*

restul aliaților. Asigurarea acestei solidarități va fi o compensație suficientă pentru pierderile cauzate de armistițiu; în afară de aceasta, înainte de armistițiu putem cere concesiunea câtorva poziții ale armatei bulgare. Problema armistițiului este categoric, cel puțin pentru moment, pur militară și de aceea este la latitudinea Majestății Voastre să mă informați asupra deciziilor luate⁴. Evident, el a lăsat decizia finală în mâinile comandantului suprem, care era regele, datorită naturii pur militare a problemei. Regele, însă, a refuzat aranjamentul unui armistițiu, deoarece dorea o impunere militară mai completă împotriva Bulgariei și continuarea tuturor operațiilor până la semnarea acordului preliminar de pace: „Sunt surprins că ambasadorul Rusiei a trebuit să ne informeze despre telegrama Regelui Bulgariei către omologul său român, implorând încetarea avansării armatelor grecești și sârbe. Eu nu am relații nici cu Regele României, nici cu Rusia. Dacă Regele Ferdinand este amenințat cu o criză din cauza înaintării noastre, el poate telegrafia direct Regelui Serbiei și mie personal; dacă România acceptă un armistițiu ne este complet indiferent; nu joacă nici un rol în prezentul război. Cunoscut reaua credință a Bulgariei din experiențe amare și nu am nici o intenție să-i dau o nouă oportunitate de a se împăuna încă odată. Serbia nu poate semna un armistițiu fără aprobarea noastră ca să nu apară neloială. Sacrificiile cauzate de avansarea noastră nu sunt excesive; dimpotrivă, ele sunt egale cu obiectivul pe care îl urmărim și numai unu la sută din trupele noastre cad victimă holerei. Așadar, acestea nu sunt motive întemeiate pentru încetarea ostilităților. În final, te rog să comunici ambasadorului Rusiei că sub nici o circumstanță nu accept armistițiul. Dacă Bulgaria consimte să semneze preliminariile de pace pe câmpul de luptă, acceptând condițiile mele, atunci voi aproba imediat armistițiul⁵.

În ciuda eșecului Rusiei de a preveni un război între statele balcanice, St. Petersburg

nu a încetat niciodată să promoveze o politică de stopare a acestuia, în special după înfrângerea inițială a forțelor bulgare. Austro-Ungaria și România au făcut propunerea de încetare a ostilităților. La 11 iulie 1913, Austro-Ungaria a propus un armistițiu și deschiderea negocierilor la București pentru semnarea unui tratat de pace. Țările beligerante au acceptat recomandările Austro-Ungariei pentru negociere fără încetarea ostilităților și au trimis delegații la București. Venizelos l-a informat de asemenea pe regele Constantin că ambasadorul Austro-Ungariei i-a transmis o telegramă de la guvernul său, care recomanda ca reprezentanții țărilor beligerante să fie trimiși la Niș pentru încheierea unui armistițiu, în timp ce negocierile de pace să aibă loc la București. Ca urmare, primul ministru a exprimat opinia că ar fi înțelept pentru Grecia să accepte încheierea unui armistițiu, lăsând decizia finală comandantului suprem, regele Constantin, datorită naturii militare clare a problemei⁶. *„Ambasadorul Austro-Ungariei m-a informat despre telegrama contelui Berchtold, care după ce prezintă propunerea făcută de România, ca delegații să fie trimiși la Niș pentru a încheia pacea și negocierile de pace să fie ținute la București, a adăugat pentru baronul Brown: – Te rog insistă ca propunerea României să fie acceptată și adaugă observația că un refuz nu va îmbunătăți poziția celor două țări aliante. Vom fi obligați să vedem într-un eventual refuz dovada că Grecia și Serbia caută să sufoce Bulgaria, ceea ce nu vom permite. I-am spus d-lui Brown că acțiunea este atât de serioasă încât nu pot da un răspuns oficial înainte de a mă consulta cu Cabinetul ministerial și de a primi aprobarea regelui. Totuși, nu pot decât să protestez asupra percepției că noi căutăm să sufocăm Bulgaria, din moment ce nu dorim altceva decât să asigurăm echilibrul și refuzăm simplu să fim decepționați de Bulgaria. Considerațiile Cabinetului ministerial vor fi transmise Majestății Voastre de către ministrul Afacerilor Externe”*.

Telegrame trimise de Koromilas și de Înalțul Comandament General, cu privire la reprezentanții Greciei la tratativele de pace de la București, au urmat în aceeași zi: *„Cu puțin timp în urmă ambasadorul României m-a informat despre următoarea telegramă trimisă de Guvernul României. Nu se face mențiune la întâlnirea primilor miniștri la București, dar noi am telegrafiat d-lui Alexandropoulos pentru a raporta că dl. Venizelos va veni cu plăcere dacă dl. Pašić va fi și el pregătit să facă această călătorie. I-am răspuns d-lui Filodor că reprezentanții noștri vor veni la București să rezolve toate problemele legate de război, atât politice cât și teritoriale, precum și militare și că armistițiul va urma automat după formularea acordului preliminar de pace. În timpul anunțului verbal făcut mie de ambasadorul Serbiei, dl. Pašić, acesta a făcut cunoscut că ar putea accepta propunerea Rusiei și României cu condiția ca ambele conferințe să se desfășoare simultan și ca încetarea tuturor ostilităților să nu aibă loc la Conferința de la București până când nu este dovedit indubitabil că Bulgaria dorește pacea cu adevărat și în mod sincer”*⁹. În ziua următoare, 11 iulie, ministrul Afacerilor Externe informează din nou pe rege după o întâlnire cu ambasadorul român și cere instrucțiuni cu privire la delegația Greciei la București: *„...După un timp el mi-a prezentat invitația Guvernului României către primii miniștri ai Serbiei, Muntenegrului și Greciei pentru a veni la București. Dl. Panas va fi din nou reprezentant secund. Dl. Papadiamantopoulos nu va lua parte la conferință. Ofițerii care vor fi desemnați de Înălțimea Voastră vor fi obligați să călătorească acolo ca reprezentanți tehnici. Noi am decis să trimitem ofițeri la Niș, astfel încât să nu devenim implicați în noi probleme. Aștept decizia Înălțimii Voastre privind ofițerul care îl va însoți și va fi sub comanda căpitanului Rangabe. Trebuie să primesc răspunsul dumneavoastră cât mai curând posibil pentru a pregăti împuternicirile”*¹⁰.

Totuși, gândirea diplomatică și cadrul ascuns din spatele discuțiilor menționate par a fi complicate. Decizia asupra scopului și a tacticilor de urmat la București s-a dovedit extrem de dificilă. Pentru regele Constantin, Conferința de pace de la București era o oportunitate ca Grecia să asigure o pace durabilă bazată pe echilibrul puterilor și pe o înțelegere mai bună între România și Grecia, cele două state non-slave ale peninsulei. El credea că, dintr-un spirit de reconciliere, era posibil ca Pașic să renunțe la pretențiile asupra zonei de sud-est a râurilor Struma și Nestos. Dacă aceasta se întâmpla, pretențiile lui Constantin asupra Alexandroupolisului (Dedeagați) ar fi părut excesive. Ar fi costat Grecia, nu numai sprijinul Serbiei, dar și dorita reapropiere de România. El a propus ca Grecia să-și reducă pretențiile de la Alexandroupolis la Porto Lagos. Dacă operațiile militare continuau și Bulgaria ar fi suferit o înfrângere zdrobitoare, Grecia și-ar fi putut mări pretențiile. Insistența lui Venizelos asupra unei atitudini conciliante era bazată pe teama sa că Serbia și România vor semna un tratat separat de pace. Pentru a evita izolarea și pentru a câștiga sprijinul României, Grecia trebuia să accepte un armistițiu, politică respinsă de Constantin. El a fost de acord cu linia Porto Lagos numai dacă negocierile de la București ajungeau într-un impas.

Finalmente, la 12 iulie, când Maiorescu și-a exprimat dorința de a participa la conferință, Venizelos a decis să conducă delegația de pace, incluzând pe N. Politis, A. Pallis și D. Panas, care trebuia să li se alăture la Belgrad. Venizelos a plecat către București pe 13 iulie, nemulțumit de aranjamentul cu regele Constantin pe tema armistițiului. El intenționa să comunice la sosire delegației Bulgariei termenii de pace ai Greciei. Dacă răspunsul Bulgariei lăsa loc speranței, el ar fi instruit pe Alexandropoulos și Rangabe, care rămăseseră la Niș, să semneze armistițiul.

După ce timp de 18 zile a refuzat să accepte armistițiul, la 15 iulie, regele Constantin

l-a instruit pe Venizelos să-l semneze. De îndată ce Venizelos a sosit la București, pe 16 iulie, el a comunicat bulgarilor intenția sa. De asemenea, l-a informat pe comandantul suprem că Maiorescu a acceptat să propună în prima sesiune, care avea să se desfășoare în acea zi, semnarea unei suspendări de cinci zile a ostilităților, care ar deveni efectivă de a doua zi. La 17 iulie, prima sesiune plenară a conferinței a acceptat propunerea lui Venizelos pentru o suspendare de cinci zile a ostilităților.

În ziua următoare, delegațiile de pace aflate la București au acceptat să aibă întâlniri private separate cu bulgarii, astfel încât doar divergențele ireconciliabile să fie discutate în conferință. Bulgarii și românii nu au avut dificultăți mari în a ajunge la o înțelegere. Până la 18 iulie, majoritatea punctelor înțelegerii dintre ei fuseseră tranșate, iar Bulgaria spera în semnarea unui tratat de pace separat bulgaro-român. Maiorescu, însă, a declarat la conferință că acordul dintre delegațiile României și Bulgariei nu reprezenta un tratat separat, ci doar un prim pas către o înțelegere generală.

Obstacolul major al conferinței era problema Kavalei datorită importanței sale ca centru al comerțului cu tutun, chestiune care a suscitat interesul internațional. La sosirea sa la București, Venizelos a descoperit că niciuna dintre marile puteri nu-l va sprijini activ în problema Kavalei. Pentru a câștiga influența influența Germaniei asupra regelui Carol, regina Sofia a Greciei a telegrafiat cererea lui Constantin pentru „un cuvânt bun” legat de Kavala, fratelui său, Kaizerul Wilhelm, iar acesta, la rândul său, a comunicat-o regelui Carol. Regele României s-a oferit să medieze o graniță începând dintre Kavala și Porto Lagos, care să fie acceptabilă pentru Venizelos.

Întrunirea conferinței din 22 iulie coincidea cu încheierea celor cinci zile de încetare a focului. Regele Constantin, deși temându-se de posibilitatea reînceperii ostilităților fără sprijinul Serbiei și al României, nu era pregătit să garanteze cererile Bulgariei, sau

să ceară o prelungire a încetării focului. Făcând aceasta, considera el, ar fi demonstrat slăbiciunea poziției sale. El spera că ceilalți beligeranți vor eșua în a ajunge la o înțelegere cu bulgarii și că unul dintre ei va propune extinderea încetării focului. La întrunire, însă, Maiorescu a anunțat că Bulgaria și România au ajuns la un acord și că la expirarea încetării focului bulgarii sperau să continue războiul cu Serbia și Grecia. El s-a grăbit să explice că România nu va semna un tratat separat, dar își va sprijini cobeligeranții. El a transmis apoi Austro-Ungariei și Marii Britanii comunicate privind Kavala și a propus prelungirea încetării focului cu încă trei zile. Declarația lui Maiorescu privind caracterul condiționat al acordului româno-bulgar a spulberat speranțele bulgarilor de a izola Grecia și Serbia. Delegația Bulgariei a acceptat prelungirea încetării focului¹¹.

Delegația Greciei la București a întâmpinat o rezistență crâncenă față de pretențiile sale teritoriale, iar primul ministru l-a informat pe rege că nu era posibil să satisfacă cerințele grecilor pentru o graniță la est de râul Nestos. În replică, regele a aprobat linia râului Nestos ca poziție minimală a Greciei. Între timp, unele din Marile Puteri, în special Austro-Ungaria, au insistat pentru adjudecarea Kavalei de către Bulgaria. Partea greacă a fost intransigentă în această problemă și a reușit să câștige sprijinul Franței și al Germaniei și, puțin mai târziu pe al Italiei.

Venizelos a răspuns imediat manifestărilor de solidaritate ale lui Maiorescu în problema Kavalei. La 23 iulie, fără consultări prealabile nici cu regele nici cu guvernul, el i-a garantat lui Maiorescu cererea privind autonomia școlilor și bisericilor aromâne¹², precum și crearea unei episcopii aromâne în teritoriile anexate de Grecia. României i s-a acordat permisiunea de a subvenționa aceste instituții. Deși aceste concesii au fost înregistrate într-un schimb informal de scrisori¹³ dintre cei doi premieri, ele au rămas inoperante, iar recunoașterea drepturilor minorității aromâne a stârnit o critică

severă în Grecia. Venizelos a fost acuzat de crearea unei probleme inexistente. Recent numitul guvernator al Macedoniei, Stefanos Dragoumis, a demisionat în semn de protest¹⁴.

Oricum, Venizelos se grăbea să obțină o decizie favorabilă a Conferinței de pace balcanice de la București. La 24 iulie, a avut încă o discuție nefructuoasă cu delegații Bulgariei. La întrunirea conferinței care a urmat, Maiorescu a anunțat încheierea acordului sârbo-bulgar prin care se declara că dacă Bulgaria respinge pretențiile Greciei asupra Kavalei, România și Serbia își vor anula acordurile și vor relua ostilitățile. Ulterior, primul ministru al României a propus suspendarea sesiunii și începerea convorbirilor bilaterale între delegațiile Greciei și Bulgariei. Bulgarii s-au retras pentru încă o rundă de convorbiri private cu Venizelos. Aceștia i-au spus că, dacă li se asigură o mică concesie de-a lungul frontierei de nord, ei vor ceda. Venizelos a respins această ofertă, pretinzând că acceptarea ei depășește instrucțiunile sale. La acel moment, ministrul francez Blondel, care a venit să se intereseze asupra progresului conferinței, sprijinit de Maiorescu, l-a implorat pe Venizelos să nu prelungească războiul inutil. Ca rezultat al medierii delegatului român, generalul Coandă, Venizelos a acceptat o mică rectificare a frontierei estice, pentru a facilita conectarea căilor ferate bulgare la Porto Lagos. După-amiază, când a fost reluată întrunirea, Maiorescu a anunțat încheierea acordului greco-bulgar, care adjuceca Greciei Kavala¹⁵.

La 25 iulie, susmenționatul acord a fost parafat, iar trei zile mai târziu, la 28 iulie 1913, tratatul de pace care încheia starea de război dintre statele balcanice a fost semnat¹⁶. La 30 iulie, un protocol de asistență mutuală a fost semnat la București, prevăzând cooperarea militară și diplomatică între cele patru aliate balcanice (România, Serbia, Grecia și Muntenegru)¹⁷.

Primul ministru Venizelos s-a bazat în principal pe legăturile personale și pe negocierile secrete. Prezența sa la București și

intimitatea sa cu Take Ionescu au contribuit la succesul diplomației grecești. Faptul că el a fost singurul premier balcanic care a pregătit acordurile din 1912 și a rămas la putere pentru a fi martor al consecințelor acestora până la Tratatul de la București este un tribut pentru stabilitatea politicii Greciei. La 30 iulie, delegația Greciei a plecat de la București și s-a întors la Atena.

SURSE INEDITE

Marele Stat Major al Armatei Elene (HAGS), Direcția de Istorie a Armatei (AHD), Arhiva Războaielor Balcanice, 1912-1913.

BIBLIOGRAFIE

Marele Stat Major al Armatei Elene / Direcția de Istorie a Armatei, *The Greek Army in the Balkan Wars 1912-1913, Military Operations against the Bulgarians*, vol. III, (în limba greacă), Atena, 1992.

Marele Stat Major al Armatei Elene / Direcția de Istorie a Armatei, *A Concise History of the Balkan Wars 1912-1913*, Atena, 1998.

Gardikas - Katsiadakis Helen, *Greece and the Balkan Imbroglio, Greek Foreign Policy, 1911-1913*, Atena, 1995.

¹ Marele Stat Major al Armatei Elene / Direcția de Istorie a Armatei, *A Concise History of the Balkan Wars 1912-1913*, Atena, 1998, p.p. 265, 269, 275, 297.

² Telegramă de la ministrul Afacerilor Externe: Atena 7-7-13, către Majestatea Sa Regele – Comandant Suprem. Arhiva AHD, F. 1699b/A/1420.

³ Helen Gardikas-Katsiadakis, *Greece and the Balkan Imbroglio, Greek Foreign Policy, 1911-1913*, Atena, 1995, p.225-230.

⁴ Telegramă de la primul ministru Venizelos: Atena 10-7-13, către Majestatea Sa Regele, Cartierul General. Arhiva AHD, F. 1699b/A/1524.

⁵ Telegramă de la Regele Constantin, Comandant Suprem: Livounovo 10-7-13, către primul ministru Venizelos, Atena. Arhiva AHD, F. 1699b/A/1525.

⁶ HAGS / AHD, *Concise...*, o.c., p.309

⁷ Telegramă de la primul ministru Venizelos: Atena 11-7-13, către Majestatea Sa Regele, Cartierul General. Arhiva AHD, F. 1699b/A/1563.

⁸ O copie a telegramii trimise de la București către Ambasada României: „În numele Ambasadei României vă rugăm să invitați Guvernul elen să trimită reprezentanți la București pentru a discuta temenii preliminari ai păcii și acordul final de pace. Cu privire la armistițiu, este preferabil ca având în vedere situația serioasă de la Sofia, să discutăm mai întâi la Niș toate preliminariile și măsurile militare urgente cu ceilalți reprezentanți ai națiunilor combatante. Colonelul nostru Christesku este deja astăzi la Niș și va fi urmat poimaine de Generalul Coandă; ei sunt reprezentanții noștri pentru aceste măsuri”. Maiorescu.

⁹ Telegramă de la ministrul Afacerilor Externe: Atena 11-7-13 către Majestatea Sa Regele, Cartierul General. Arhiva AHD, F. 1699b/A/1623.

¹⁰ Telegramă de la ministrul Afacerilor Externe: Atena 12-7-13 către Majestatea Sa Regele, Cartierul General. Arhiva AHD, F. 1699b/A/1623.

¹¹ Gardikas, *Greece...*, o.c., p. 236-238.

¹² M. T. Katsougiannes, *The Vlachs in the Greek Regions*, Salonic, 1964; Antonios Keramopoulos, *Who are the Koutsovlachs*, Atena, 1939; P. Aravantinos, *A Study of the Koutsovlachs*, Atena, 1905; C. Krystalles, *On the Vlachs of the Pindos*, Evangelos Averoff, *The Political Aspect of the Koutsovlach Issue*, Atena, 1948.

¹³ În București, 23 iulie (5 august) 1913. T. Maiorescu către E. Venizelos: Așa cum s-a convenit pe timpul negocierilor, am onoarea de a cere Excelenței Voastre să răspundă anunțului meu și să verifice că: Grecia acceptă să acorde autonomie școlilor și bisericilor Koutsovlahe care sunt situate pe teritoriul ce va reveni Greciei în viitor și va permite înființarea unei Episcopii pentru Koutsovlahi, pe măsură ce România va lăsa prezentele și viitoarele instituții religioase și de educație în supravegherea guvernului elen. În calitate de președinte al Consiliului Ministerial, vă rog să aveți amabilitatea de a accepta respectuoasele mele salutări.

E. Venizelos către T. Maiorescu: În răspuns la nota primită astăzi de la Excelența Voastră, am onoarea de a confirma Excelenței Voastre că: Grecia acceptă să garanteze autonomia școlilor și bisericilor Koutsovlahe care sunt situate pe teritoriul ce va reveni Greciei în viitor și va permite înființarea unei Episcopii pentru Koutsovlahi, pe măsură ce România va lăsa în mod pașnic prezentele și viitoarele instituții religioase și de educație în supravegherea guvernului elen. În calitate de președinte al Consiliului Ministerial, vă rog să aveți amabilitatea de a accepta respectuoasele mele salutări. Arhiva AHD, F. 1699b/A/1926.

¹⁴ Gardikas, *Greece...*, o.c., p. 239

¹⁵ HAGS /AHD, *The Greek Army in the Balkan Wars 1912-1913, Military Operations against the Bulgarians*, vol. III, (în limba greacă), Atena 1992, p. 293-297.

¹⁶ Arhiva AHD, F. 1699b/A/1923, 1927.

¹⁷ Arhiva AHD, F. 1699b/A/1928a.

ESCADRILA 534 ELENĂ ~ ÎN SUDUL RUSIEI (1919)

TRIANTAFYLLIA KAISAROU-PANTAZOPOULOU
Istoric la Muzeul de Istorie al Forțelor Aeriene Elene
Membru al Comisiei Elene de Istorie Militară

Escadrila 534 elenă de recunoaștere și bombardament ușor a fost înființată la începutul lui octombrie 1918. Escadrila era încartiruită la baza aeriană Lebet, la nord-vest de orașul Salonic și era plasată sub comanda Comandamentului Aerian Francez de Est. De aceea, primul comandant al escadrilei a fost francez¹.

Personalul de zbor al escadrilei era exclusiv grec, în timp ce personalul tehnic includea și francezi. Concret, forțele grecești constau în doisprezece ofițeri și doi subofițeri aviatori, un sublocotenent medic în rezervă și aproximativ două sute de subofițeri și soldați cu abilități tehnice și de altă natură².

Noua escadrilă a fost înființată pentru a opera pe frontul de est al Traciei. În final, nu a luat parte la aceste operații datorită armistițiului cu Imperiul Otoman.

La acea vreme, Aliații au decis organizarea unei campanii în Rusia, urmărind să sprijine trupele țariste în suprimarea revoluției bolșevice. Forța Expediționară Aliată era compusă din: un Corp de Armată elen, o Divizie franceză, unități ale Flotei Franceze și Britanice, două escadrile ale Forțelor Aeriene Franceze incluzând o „Bază Aeriană” și Escadrila 534 elenă³.

La începutul lui martie 1919, Escadrila 534, sub comanda căpitanului francez Rigon și a locotenentului Petros Oikonomakos, comandant al personalului grec, a fost imbarcată pe un cargobot grec în portul Salonic. Escadrila a fost aprovizionată doar cu materialul necesar instalării și cazării într-o bază aeriană. Avioanele și, în general, materialul

de zbor și automobilele urmau a fi furnizate escadrilei din „Rezerva” franceză de la Odessa.

La o zi de la plecarea sa, escadrila a ajuns la Constantinopol. Patru zile mai târziu, a fost debarcată de pe vasul cu aburi „Engineer Artandof” în portul Odessa și s-a instalat pe aeroportul din Odessa, la periferia orașului (v. cop. IV).

Escadrila 534 a rămas pe aeroportul din Odessa o săptămână, așteptând sosirea avioanelor din „Rezerva” franceză. Între timp, însă, bolșevicii au preluat inițiativa și Forțele Aliate au început să se retragă spre România⁴.

În ajunul plecării, Escadrilei elene i s-a ordonat de către francezi să desemneze un pilot care să decoleze cu un avion SPAD XIII către Basarabia, unde întreaga Forță Expediționară Aliată era așteptată să sosească în curând.

Misiunea a fost repartizată sergentului Ioannis Meletopoulos, un aviator pregătit să zboare pe avioane de luptă. Totuși, nu exista o hartă a regiunii în aeroport și în ciuda eforturilor personalului a fost imposibil să fie găsită măcar o simplă hartă școlară a regiunii⁵.

Ar trebui, de asemenea, notat faptul că aparatul era considerat ca lipsit de orice șansă de a ajunge la destinație. Distanța de zbor a acestui avion era atât de limitată, încât era aproape sigur că va rămâne fără combustibil. În plus, nu era timp suficient pentru ca aparatul să fie transportat pe o rută terestră.

În pofida acestor dificultăți, sergentul Meletopoulos a decolat la 24 martie 1919,

• Spad XIII a fost unul dintre cele mai de succes avioane de luptă din Primul Război Mondial. Escadrila 534 elen deinea opt dintre aceste avioane [i le-a utilizat în operații în Primul Război Mondial [i în campania din Asia Mică

în ziua când trupele Aliate au părăsit Odessa, îndreptându-se către orașul românesc Brăila. Singurul său sprijin în această încercare a fost sfatul colegilor și indicațiile ofițerilor francezi ai escadrilei pe o schiță a zonei desenată vag, din memorie.

După câteva ore de zbor, el a încercat să aterizeze la granița dintre Basarabia și Rusia, pentru a alimenta cu carburant. În momentul aterizării, a fost atacat de țărani ruși, care erau probabil revoluționari. A fost obligat să decoleze din nou în mijlocul unei furtuni de zăpadă și să intuiască traiecte de zbor urmărind permanent să ajungă pe aeroportul din Brăila.

În acea rătăcire fără țintă, sergentul aviator a rămas fără combustibil și a fost nevoit să aterizeze pe teritoriul României, mai exact în apropiere de Sulina. Avionul a suferit câteva avarii, iar pilotul a apelat la autoritățile Aliate pentru repararea aparatului și transportarea lui la aeroportul din Brăila. Ulterior, Meletopoulos a plecat la Galați, unde a ajuns și escadrila sa câteva zile mai târziu⁶.

După cum a fost deja menționat, Escadrilei 534 i s-a asigurat un singur avion. După plecarea avionului, Escadrila 534 s-a deplasat cu mare greutate în portul Odessa. Escadrila nu a văzut nicio operație de război pe timpul șederii sale de 20 de zile în Odessa. Sa imbarcat pe transoceanicul german „Korkovado”⁷, cu

destinația finală portul Constantinopol, unde au debarcat unitățile aeriene franceze. Expediția Escadrilei 534 în sudul Rusiei a durat aproximativ 27 de zile.

Pe timpul șederii lui 534 în Constantinopol, cei doi ofițeri francezi ai escadrilei au fost transferați la o unitate franceză, iar comanda Escadrilei 534 a fost repartizată locotenentului Petros Oikonomakos prin ordinul Comandamentelor Aeriene „Orientul Mijlociu” și „Dunărea”. Escadrilei i s-a ordonat să-și abandoneze materialul și să plece cu vaporul spre Galați, România⁸.

Acolo, personalul Escadrilei 534 a fost cazat în grajdurile modest amenajate ale unei tabere a unității de cavalerie române de lângă aeroport și a fost aprovizionat cu bani și bunuri pentru nevoile zilnice operaționale de la Baza Aeriană din Galați. Pentru transportul ofițerilor escadrilei a fost pus la dispoziție un automobil.

În aceste circumstanțe, activitățile Escadrilei 534 s-au redus la înaintarea, cu regularitate, a rapoartelor către Comandamentul Aerian și la supravegherea zborurilor de testare ale avioanelor care erau livrate de Franța într-un ritm foarte lent. De asemenea, personalul de rang inferior trecea prin antrenamentul zilnic și participa la instrucție, activități care, printre altele, serveau la întărirea disciplinei⁹.

Aproape de sfârșitul lui aprilie 1919, Forțele Aeriene Franceze au suferit un grav

accident. În cursul unui test de zbor, un avion de luptă s-a prăbușit din cauza unei defecțiuni la motor. Pilotul avionului și-a pierdut viața în accident. Aceasta a fost o mare pierdere pentru „Forța Aeriană a Dunării”. După ceremonia religioasă de la Biserica catolică din Galați, comandantul Escadrilei 534, locotenentul P. Oikonomakos a decorat pilotul decedat cu „Crucea de Război” elenă. Urmare a unei petiții a lui P. Oikonomakos¹⁰, „Crucea de Război” a fost acordată de către Corpul I Armată care staționa în oraș sub comanda generalului locotenent Nider.

Acel act a fost apreciat de ofițerii francezi și a servit la îmbunătățirea raporturilor dintre ofițerii greci și francezi, cei din urmă fiind nemulțumiți de numirea locotenentului P. Oikonomakos drept comandant unic al Escadrilei 534.

Comandantul grec al Escadrilei, profitând de acest fapt, a cerut și a primit de la Corpul I Armată mai multe medalii „Crucea de Război”, pe care le-a oferit apoi ofițerilor francezi, primul dintre ei fiind comandantul Bazei Aeriene. De atunci și până când Escadrilei 534 i s-a ordonat transferul în Asia Mică, unde înaintau trupele grecești, livrarea de vehicule (motorizate și cami-

oane), piese de avioane, motoare și automobile a fost efectuată într-un ritm mult mai rapid.

La sfârșitul lui iulie 1919, Escadrila 534 s-a deplasat către Smyrna. Totuși, înainte de debarcare, un nou mandat rechemă escadrila la Salonic pentru a opera pe frontul din Tracia. Motivul era acela că Escadrila 534 nu dispunea de avioane, dar piloții aveau nevoie de continuarea antrenamentului, deoarece nu efectuaseră zboruri în ultimele cinci luni¹¹.

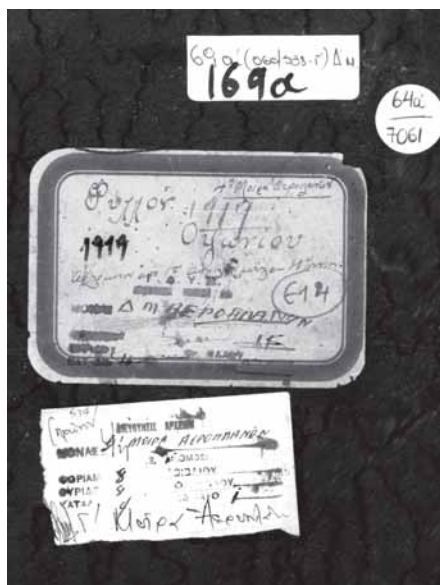
Escadrila a plecat curând din Salonic către Drama, cu excepția personalului navigant care a ajuns la Drama trei zile mai târziu, împreună cu avioanele pe care le primise de la Baza Aeriană. Astfel, Escadrila 534 a încetat să mai fie „Escadrila 534 fără avioane”, deoarece acum avea avioane și a fost redenumită Escadrila „C”, înlăturându-se prefixul numeric al Aliaților (534)¹².

La mijlocul lui ianuarie 1920, Escadrila „C”, a plecat din nou către Smyrna cu vaporul din portul Salonic, iar la începutul lui februarie, personalul navigant și avioanele au decolat spre aeroportul Kazamir, la sud-est de Smyrna.

Piese de rezervă cu care Escadrila 534 fusese aprovizionată în România nu au servit

• Sergentul Ioannis Meletopoulos se află în partea stângă a biplanului Dorand AR-1, utilizat deseori de escadrilele elene pentru antrenament

• Coperta (stânga) dosarului conținând statele de plat` ale Escadrilei 534. Imaginea din dreapta cuprinde semn`tura comandantului escadrilei, locotenentul Petros Oikonomakos, însemn`ri privind solda lunar` [i „ra]ia de pâine” a personalului escadrilei în timpul sta]ion`rii la Gala]i

doar pentru nevoile operaționale ale Escadrilei „C”. O nouă Bază Aeriană a fost formată în Asia Mică pentru a sprijini tehnic cele trei escadrile („B”, „C” și „D”) în campania din Asia Mică¹³.

După sosirea avioanelor pe aeroportul din Kazamir, Escadrila „C”, păstrându-și personalul de la sol și fiind întărită cu câțiva ofițeri și subofițeri aviatori noi, și-a început acțiunile de război în Asia Mică. În conformitate cu mersul operațiilor, Escadrila „C” și-a continuat acțiunile de luptă pe alte aerodromuri și baze, până în august 1922, când a plecat din Asia Mică pentru a fi încartiruită pe frontul¹⁴ de pe râul Evros.

¹ 534 a fost cea de a 4-a Escadrilă din serie, a Corpului Elen de Aviație (HAF). Escadrilele 531, 532 și 533 fuseseră deja formate în timpul Primului Război Mondial și acestea operau sub comanda Comandamentului Aerian Francez, vezi *Hellenic Wings: An Illustrated History of the H.A.F and its precursors*, v. 1, 1908-1944, publicat de Muzeul de Istorie al Forțelor Aeriene Elene, pp. 38, 42.

² P. Oikonomakos, *Limited Action. The 534 Squadron with no Planes in Russia*, p. 7.

³ *Ibid*, p. 8.

⁴ *History of the Hellenic Air Force*, Volumul II, publicat de Muzeul de Istorie al Forțelor Aeriene Elene, 1998, ediția a 2-a, p. 9.

⁵ P. Oikonomakos, *op.cit.*, p. 19.

⁶ *History of the Hellenic Air Force*, Volumul II, *ed.cit.*, p. 10.

⁷ Vaporul „Korkovado” a fost confiscat de Aliți curând după declarația de război, *History of the Hellenic Air Force (1908-1935)*, publicat de Muzeul de Istorie al Forțelor Aeriene Elene, E. Brontakis, p. 169.

⁸ P. Oikonomakos, *op.cit.*, p. 42.

⁹ *Ibid*, p. 45. Autorul remarcă în general că Armata elenă a fost foarte bine privită de cetățenii români din Galați. În plus, comandantul Forțelor Aeriene Române din regiune era de origine greacă, la fel ca și alți câțiva ofițeri ai Armatei și Marinei Române care vorbeau fluent limba greacă, pp. 46-48.

¹⁰ *Ibid.*, p. 50.

¹¹ Această motivație este respinsă de comandantul Escadrilei (locotenentul P. Oikonomakos)... deoarece la vremea când Escadrila s-a stabilit la baza aeriană Smyrna, în interval de câteva zile, aviatorii Escadrilei ar fi fost capabili să se întoarcă la Smyrna cu avioanele lor”, P. Oikonomakos, *op.cit.*, p. 54.

¹² Înregistrarea Nr. 94088/12-12-1919/Statul Major, „*History of the Hellenic Air Force*”, Volumul II, *ed.cit.*, p. 22.

¹³ P. Oikonomakos, *The Hellenic Air Force until 1941*, Atena 1970, p. 65.

¹⁴ *Idem*, *Limited Action. The 534 Squadron with no planes in Russia*, p. 61.

ROMÂNIA, GRECIA ȘI PROBLEMELE MĂRII NEGRE (1919-1939)

Dr. PETRE OTU

Președintele Comisiei Române de Istorie Militară

În perioada dintre cele două războaie mondiale, relațiile dintre România și Grecia au fost dintre cele mai bune, cele două țări ajungând să facă parte din aceeași alianță – Înțelegerea Balcanică, pactul acesteia fiind semnat, la Atena, la 9 februarie 1934, de miniștrii de Externe ai României, Greciei, Turciei și Iugoslaviei. Colaborarea bilaterală intensă din anii interbelici a fost facilitată de așezarea geografică, ambele state făcând parte din aceeași arie balcanică, de tradițiile istorice și de comunitatea de interese dintre cele două state și popoare.

În acest cadru, Marea Neagră a reprezentat un punct de convergență, arealul pontic fiind strâns legat de cel al Mediteranei Orientale, zonă maritimă de cel mai mare interes pentru Grecia. Evoluția istorică a evidențiat chiar existența unor constante geopolitice între cele două întinderi de apă. De regulă, puterea-hegemon în Marea Neagră a căutat să-și instituie controlul asupra Mediteranei Orientale, pentru ca prin aceasta să domine întregul areal și să-și deschidă drum spre Oceanul planetar. Exemplul cel mai elocvent este Imperiul Rus din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care a acționat stăruitor pentru extinderea controlului și dincolo de Strâmțurile Bosfor și Dardanele. Tratatul de la Hunkiar Iskelesi (1833) și de la Londra (1841) marchează, într-un anume sens, apogeul politicii Rusiei de control al Mării Negre și concomitent al Mediteranei Orientale. Invers, marile puteri care s-au constituit în estul Mediteranei și Orientul Apropiat și-au extins dominația în bazinul pontic, mai ales asupra litoralului de vest și de nord. Așa au procedat, în

diferite perioade istorice, Imperiul Ahemenid, polisurile grecești, Imperiul Roman, Imperiul Bizantin, Imperiul Otoman¹.

Primul Război Mondial a adus însemnate restructurări în bazinele pontic și mediteraneean, prin dispariția a doi competitori majori – imperiile rus și otoman. Mai întâi a dispărut Imperiul Rus, ca urmare a revoluțiilor din februarie-martie 1917, în urma căreia țarul a abdicat, și în noiembrie același an bolșevicii au preluat puterea la Petrograd. De remarcat că, abia în anii 1921-1922, după încetarea războiului civil și anexarea Ucrainei și Georgiei, Rusia Sovietică a revenit stat riveran al Mării Negre.

Dispariția Imperiului Otoman a fost un proces tot atât de complicat, care a plasat Grecia în postura de actor important în această arie geografică. În anii 1921-1922 a avut loc Războiul greco-turc, care s-a soldat cu victoria forțelor conduse de Mustafa Kemal, la 11 octombrie 1922 semnându-se armistițiul de la Mudanya².

În timpul acestui conflict, guvernul român a adoptat o atitudine de neamestec, atât timp cât el se defășura în afara Europei. Concomitent, autoritățile române au respins, prin Nicolae Titulescu, sugestiile venite din partea Marii Britanii și Greciei, în septembrie 1922, de a trimite forțe militare în regiunea Strâmțurilor. În același timp, Bucureștiul și-a conturat poziția în această problemă care, în esență, urmărea două mari obiective – asigurarea libertății de circulație în regiunea Strâmțurilor și demilitarizarea Mării Negre, prin realizarea dezarmării navale. Experiența istorică din cursul conflictelor mondiale, recent încheiate, obliga

România la o asemenea conduită. Imperiul Otoman, odată cu intrarea sa în război alături de Puterile Centrale, a blocat Strâmtorile. Această acțiune, coroborată cu ocuparea întregului teritoriu sârb de către trupele aceleiași coaliții (1915), au izolat România de partenerii săi occidentali. Singura cale de aprovizionare a rămas prin Rusia, rută extrem de ocolitoare și, totodată, nesigură.

Încheierea Războiului greco-turc a făcut inoperant tratatul de la Sèvres și a impus convocarea unei conferințe internaționale care să rezolve complicatele probleme din Mediterana Orientală și Orientul Apropiat. Puterile Antantei au stabilit ca loc al desfășurării orașul elvețian Lausanne.

Conferința de la Lausanne s-a desfășurat între 20 noiembrie 1922 și 24 iulie 1923, cu participarea a 12 state, între care România și Grecia. Delegația română a fost condusă de I. G. Duca, ministrul Afacerilor Externe și a mai avut în componență pe Constantin Diamandy, Constantin Conțescu și colonelul Toma Dumitrescu. Delegația Greciei avea în frunte pe Eleftherios Venizelos și membri pe Demetrios Caclamanos, Nicolaios Plastiras și Ioannis Politis³. Delegația română a acționat cu multă stăruință pentru ca libertatea Strâmtorilor și demilitarizarea Mării Negre să capete consistență juridică și să fie acceptate ca norme de drept internațional. Acest lucru nu a fost ușor, având în vedere divergențele de opinii între marile puteri, dar și între acestea și țările mai mici.

Practic, în timpul reuniunii s-au evidențiat două teze fundamentale, în jurul cărora s-au purtat toate discuțiile – cea engleză, care venea în întâmpinarea doleanțelor românești și cea sovietică, susținută de Turcia, ce preconiza închiderea Strâmtorilor. Teza britanică, susținută cu multă abilitate de lordul Curzon, șeful delegației și președinte al Comisiei speciale pentru chestiuni teritoriale, viza demilitarizarea și libertatea Strâmtorilor, de așa natură încât accesul neriveranilor să nu fie îngăduit. Poziția Uniunii Sovietice urmărea menținerea hegemoniei în Marea Neagră, în spatele

• Eleftherios Venizelos

neutralității turcești, Moscova devenind apărătoare a drepturilor Turciei. Se ajunsese la o situație greu de conceput înainte de declanșarea războiului mondial, având în vedere lunga rivalitate dintre cele două puteri, veche de două secole, pentru hegemonie în Marea Neagră.

În cele din urmă, Turcia a acceptat propunerile britanice, susținute și de ceilalți foști Aliați. Astfel, concepția britanică s-a impus, datorită schimbării intervenite în poziția Turciei, care, cu unele rezerve, a acceptat soluțiile Aliaților. Dacă în problema Strâmtorilor, delegația turcă s-a dovedit conciliantă, în celelalte ea a fost inflexibilă, ceea ce a îngreunat tratativele. La 4 februarie 1923, lucrările Conferinței au fost întrerupte; ele s-au reluat la 23 aprilie 1923 și au continuat până la 24 iulie același an, când s-a semnat tratatul de pace.

În timpul tratatelor, delegațiile română și greacă au avut dese consultări pe diverse probleme, inclusiv asupra celor legate de consecințele Războiului greco-turc, recent încheiat. Ministrul de Externe I.G. Duca i-a declarat lui Venizelos că „noi avem tot interesul ca Grecia să fie consolidată și

puternică și l-am asigurat, în limitele posibilului, de sprijinul nostru”⁴. Dar, situația celor două țări la această conferință nu era prea ușoară. România era vital interesată de statutul Strâmtorilor și, prin urmare, era dispusă să menajeze Turcia, concursul acesteia fiind esențial pentru atingerea obiectivelor propuse. De aceea, sprijinul acordat delegației Greciei de către diplomații români nu a putut fi unul total și necondiționat. Pe de altă parte, înfrângerea militară și agitațiile pe plan intern au creat o atmosferă nefavorabilă Greciei la negocierile de la Lausanne, ea fiind astfel, obligată să-și modereze pretențiile și să caute să minimizeze cât mai mult pierderile⁵. Totuși, în privința statutului Strâmtorilor, delegația greacă a susținut punctul de vedere aliat (britanic) și, implicit, poziția românească, ceea ce a contribuit la finalizarea lucrărilor reuniunii.

Tratatul de pace de la Lausanne, semnat la 24 iulie 1923, conținea prevederi importante pentru stabilizarea situației în Balcani și Orientul Apropiat și Mijlociu. Astfel se recunoștea independența noului stat turc, iar granițele acestuia în Europa erau stabilite în conformitate cu situația din 1913, după încheierea celui de-al Doilea Război Balcanic. Datoria publică a fostului Imperiu Otoman se repartiza statelor care au preluat teritorii, se abolea regimul capitulațiilor și controlul financiar asupra statului turc, iar între Grecia și Turcia se realiza un schimb de populații.

Se proclama libera trecere prin Strâmtori a tuturor navelor și aeronavelor civile și militare, stabilindu-se mai multe cazuri – pentru timp de pace, pentru timp de război, cu Turcia beligerantă, cu Turcia neutră etc. Strâmtorile Bosfor și Dardanele erau demilitarizate pe o lungime variind între 15-20 km, cu excepția Constantinopolului (Istanbulului), care putea păstra o garnizoană de 15 000 de militari. Se institua Comisia Strâmtorilor, avându-l ca președinte pe reprezentantul Turciei și ca membri câte un delegat al țărilor riverane. Tratatul transforma Marea Neagră într-o mare liberă și deschisă naviga-

ției tuturor pavilioanelor, fără nici o deosebire între riverani și neriverani și între vasele de comerț și cele de război⁶.

Conferința de la Lausanne, în pofida tensiunilor, a avut un rol important în stabilizarea relațiilor interstatale din Europa de Sud-Est și în aplatizarea puternicelor contradicții care au măcinat această arie geografică timp îndelungat. Acordul adoptat a fost primul act ce revizua sistemul edificat de Conferința de pace de la Paris, el anulând Tratatul de la Sèvres. În același timp, era consfințită oficial dispariția Imperiului Otoman, mare putere ce dominase regiunea vreme de jumătate de mileniu.

Colaborarea pozitivă în timpul Conferinței de la Lausanne dintre delegațiile română și greacă a contribuit la dezvoltarea relațiilor bilaterale, care au cunoscut un curs ascendent. Astfel, în iulie 1925, guvernul român a fost de acord cu propunerea ministrului de Externe al Greciei, Constantin Rentis, privind încheierea unor tratate de arbitraj între Grecia, România și Regatul sârbo-croato-sloven (din 1929 Iugoslavia), ca un prim pas spre încheierea unui Pact de garanție sau chiar o alianță a celor trei țări. Negocierile care au urmat nu au dus la materializarea proiectului, dar au contribuit la netezirea asperităților din zona balcanică.

O ilustrare a acestei noi atmosfere o constituie inițiativa guvernelor turc și grec privind crearea unui Pact balcanic. Față de acest proiect, guvernul român a apreciat că se impun câteva condiții pentru ca această formulă să aibă șorți de izbândă – să nu se bruscheze lucrurile; să nu se vizeze niciun stat; nicio hegemonie în Balcani în afara balcanicilor; să participe toate statele balcanice. Proiectul Pactului Balcanic a căzut, însă, din cauza opoziției Franței, care era adepta unei formule de tipul Micii Înțelegeri, alianță creată în anii 1920-1921 de România, Cehoslovacia și Regatul sârbo-croato-sloven⁷.

Un moment important în evoluția relațiilor bilaterale este semnarea, la 12 martie 1928, la Geneva, a Pactului de neagresiune și arbitraj. Prin acest document părțile

contractante se obligau să nu se atace reciproc, să nu recurgă la invadarea teritoriului și să nu declare război una împotriva celeilalte. Recurgerea la forță era permisă doar în cazurile de autoapărare prevăzută expres de Pactul Societății Națiunilor. Pactul prevedea, de asemenea, modalități de rezolvare a diferendelor, tot în spiritul normelor stabilite de forul genevez. Schimbul instrumentelor de ratificare a avut loc la 5 iulie 1929.

În același an, fostul prim ministru grec, Alexandros Papanastassiou, a propus, la reuniunea Biroului Internațional al Muncii de la Atena, convocarea unei conferințe neoficiale a țărilor balcanice. Acestea și-au dat consimțământul, astfel că a început o perioadă de efervescență politică în regiune, prima reuniune de acest gen având loc în perioada 5-12 octombrie 1930, la Atena. Regulamentul conferinței stipula că țelul fundamental al reuniunii era apropierea dintre statele balcanice din toate punctele de vedere. Au urmat alte trei întâlniri de acest gen – Istanbul (octombrie 1931), București (octombrie 1932), Salonic (noiembrie 1933), a cincea planificată la Belgrad și mutată la Istanbul nemaivând loc. Având în vedere specificul lor de organisme neguvernamentale, ele nu puteau să rezolve multiplele probleme din regiune, unele vechi de multe decenii sau secole, dar prin problema discutată și soluțiile avansate au contribuit la apropierea semnificativă a țărilor din această arie geografică.

Semnalăm și un fapt semnificativ pe linia colaborării navale. La sfârșitul lunii august 1933, au avut loc în Grecia ample manifestări de comemorare a marilor victorii navale din Războiul de independență. La aceste sărbători au fost invitate să participe, alături de un crucișător britanic, și nava bază „Constanța”. Pe parcursul a trei zile s-au desfășurat regate, concursuri de înot, alte jocuri marinărești. În cinstea flotelor străine s-a oferit și un prânz. Ministrul Marinei din Grecia, Hadjikyriakos, a vizitat nava românească, fiind salutat de comandantul acesteia, comandorul Al. Dumitrescu. Ministrul Marinei a declarat, după cum raporta la

București, însărcinatul cu afaceri român la Atena, că este fericit să vadă reprezentanții flotei române la manifestările navale grecești, fapt care ilustrează sentimentele de prietenie între cele două țări „pe care totul le unește și nimic nu le desparte”⁸.

Revenind la situația generală, constatăm că, în toamna anului 1933, contactele politice, inclusiv la nivelul cel mai înalt, s-au intensificat, principala problemă discutată fiind crearea Pactului Balcanic. Ea a fost abordată și la reuniunea de la Zagreb a Micii Înțelegeri (22-23 ianuarie 1934), care a decis un ultim demers pentru atragerea Bulgariei, cu ocazia vizitei în România a țarului Boris (25-28 ianuarie 1934), rămas însă fără rezultat.

La 9 februarie 1934, miniștrii de Externe ai Greciei, Iugoslaviei, României și Turciei au semnat, la Atena, Pactul Înțelegerii Balcanice. Esența pactului era exprimată în primele două articole: „*România, Turcia, Iugoslavia și Grecia își garantează mutual securitatea tuturor frontierelor lor balcanice*” (art.1). „*Înaltele Părți Contractante se angajează a se concerta asupra măsurilor de luat față de eventualități ce ar putea afecta interesele lor, așa cum sunt definite prin prezentul acord. Ele se angajează a nu întreprinde nici o acțiune politică față de orice altă țară balcanică nesemnatară a prezentului acord, fără aviz mutual prealabil și a nu lua nici o obligațiune politică față de orice altă țară balcanică, fără consimțământul celorlalte Părți contractante*” (art.2). Acordul era însoțit de un „protocol-anexă” în care se făceau referiri, între altele, la: caracterul neagresiv și deschis al alianței; posibilitățile punerii în practică a pactului chiar dacă agresorul era din zone extrabalcanice; încheierea convențiilor „*apropiate scopurilor urmărite prin Pactul de Înțelegere Balcanică*” (convențiile militare); menținerea statu-quo-ului teritorial etc. Foarte importantă era și rezerva formulată de Turcia și consemnată în anexa secretă a Pactului, prin care nu admitea în niciun caz să fie considerată a fi angajată a lua parte la acțiuni împotriva Uniunii Sovietice⁹.

Alianța a cunoscut trei perioade în dezvoltarea ei: prima, până la mijlocul anului 1936, caracterizată de definirea pozițiilor fiecărui membru; a doua, până la sfârșitul anului 1938, a fost etapa colaborării militare efective; a treia, în anii 1938-1940, marcată de slăbirea solidarității și reducerea cooperării militare.

În prima etapă s-a consumat multă energie, negocierile dovedindu-se dificile, ca urmare a situației geopolitice diferite a statelor semnatare. Astfel, trebuiau aduse la același numitor state cu vocații mediteraneene (Turcia sau Grecia), cu altele având chemări central-continentale (România). Era necesară, de asemenea, eliminarea sau cel puțin amortizarea unor diferențe majore rezultate din acorduri politice existente anterior. Am aminti cazul Turciei. Dar și Grecia se afla în aceeași situație, autoritățile de la Atena precizând că nu pot, în niciun caz, în executarea angajamentelor asumate prin pact, să declare război uneia din marile puteri.

Problematica Mării Negre a făcut mai ales obiectul de interes al Turciei și României, țări riverane, Grecia fiind interesată mai ales de situația din Marea Mediterană, acolo unde avea de înfruntat tendințele de

hegemonie ale Italiei. De aceea, s-a finalizat mai întâi convenția militară în trei (România, Iugoslavia și Turcia).

În decursul convorbirilor tripartite au ieșit în evidență unele diferențe de opinii privind cantitatea de forțe alocate teatrului de război balcanic și zona de concentrare a marilor unități române destinate acțiunii împotriva Bulgariei. Astfel, partea turcă, plecând de la potențialul superior de mobilitate și de la existența unui singur inamic, și acela pe o frontieră de aproximativ 100 km, solicita concentrarea unei armate de 30 de divizii, fiecare aliat participând cu un număr egal de trupe. Opțiunea Ankarei era determinată de teama unei acțiuni italiene în Mediterana Orientală, zonă spre care trebuia dirijat grosul forțelor. Partea română, având în vedere situația strategică a țării – cu frontierele amenințate cvasiconcentric – a respins propunerea Marelui Stat Major turc, susținând că Turciei trebuia să-i revină ponderea principală într-o acțiune declanșată împotriva unui inamic balcanic.

Marele Stat Major turc aprecia diferit situația, el oferind, într-una din soluțiile aflate pe masa de lucru, „*maximum de forțe care va fi posibil*”. Există, așadar, o deosebire majoră între concepția românească (împărtășită și la Belgrad) și cea turcă. Prima socotea alianța balcanică o prelungire firească a sistemului de alianță din Europa Centrală, oferind Micii Înțelegeri o siguranță a spatelui dispozitivului. Pentru Ankara, Înțelegerea Balcanică era un factor susceptibil să preia asigurarea securității în platforma balcanică, în timp ce forțele ei ar fi fost angajate, de pildă, în Mediterana Orientală.

La aceste viziuni strategice diferite s-au adăugat și aspectele de ordin politic. Evenimentele internaționale din primăvara anului 1936, în primul rând remilitarizarea Renaniei, au amânat încheierea convenției militare tripartite. Poziția fermă a lui Nicolae Titulescu în numele celor două alianțe (Mica Înțelegeri și Înțelegerea Balcanică), în condițiile în care însăși Franța nu reacționase la un act de forță care îi amenința teritoriul, au trezit aprehensiunea forurilor decizionale din celelalte

• Nicolae Titulescu

capitale balcanice de a se afla angajate, fără voia lor, într-un conflict extrabalcanic sau extramediteranean.

Noua reuniune a Consiliului Permanent al Antantei Balcanice (Belgrad, 4-6 mai 1936) nu a reușit să deblocheze situația convenției militare tripartite. Dar ea este importantă deoarece Grecia a ținut să-și precizeze poziția față de convenția militară, fapt extrem de important prin prisma rezervei din mai 1934. Formal, premierul grec Ioannis Metaxas a asigurat că „*Grecia este ferm decisă de a urma politica Înțelegerii Balcanice în cel mai sincer spirit de strânsă încredere și de constantă colaborare cu aliații săi balcanici*”. Mai mult decât atât: „*Guvernul regal consideră Înțelegerea Balcanică o bază esențială a politicii externe a Greciei*”. Pe plan militar, în ipoteza unui conflict balcanic la care Italia ar lua parte împotriva Înțelegerii Balcanice, Grecia nu se considera automat obligată să intre imediat în acțiune. Dar dacă Înțelegerea Balcanică ar lupta de partea anglo-francezilor în cadrul unui conflict, Grecia era dispusă să se consulte cu cele două mari puteri și cu aliații balcanici pentru a stabili modalitățile participării sale. Pe această bază s-a decis începerea discuțiilor pentru elaborarea convenției militare cvadripartite. Din punct de vedere pur diplomatic, se poate aprecia că reuniunea de la Belgrad înregistra o modificare în relațiile greco-italiene, cu efecte benefice asupra solidității Înțelegerii Balcanice. Dar din punct de vedere militar, esențial într-o asemenea tip de alianță, situația nu era diferită, declarația scrisă a lui Ioannis Metaxas nemișcând decât puțin Grecia din locul unde se afla în mai 1934.

Deși vara anului 1936 a fost plină de evenimente importante în arealul balcanic, cum ar fi, de pildă, Conferința de la Montreux (20 iunie-22 iulie), care a adoptat un nou statut al Strâmtorilor Mării Negre, instaurarea regimului autoritar în Grecia (4 august) și demiterea din funcția de ministru de Externe al României a lui Nicolae Titulescu (29 august), statele balcanice au reușit să armonizeze percepțiile diferite și

să încheie convenția militară tripartită româno-turcă-iugoslavă (6 noiembrie) și pe cea cvadripartită (10 noiembrie).

Primul document avea 21 de articole și fixa condițiile cooperării militare a celor trei state aliante (România, Iugoslavia și Turcia) împotriva unui agresor în regiunea balcanică, în condițiile când ele nu erau angajate pe niciun front, cazul fiind cel mai puțin probabil. Pe baza principiului egalității în drepturi, propus de partea turcă, forțele de intervenție au fost stabilite la 120 batalioane de infanterie, 150 de baterii, 24 de escadroane, 100 de avioane de fiecare parte. S-a relevat necesitatea instituirii unui comandament superior, dar problema a fost transferată factorilor politici.

Turcia s-a opus menționării prevederilor tranzitului materialelor militare în timp de război, ca fiind contrară Convenției de la Montreux, dar Ankara a făcut o concesie României, statul cel mai interesat de această problemă, accesul fiind garantat printr-o scrisoare dată de guvernul turc.

În a doua ipoteză, „*cea a libertăților îngrădite*”, respectiv a angajării pe un alt front a uneia dintre părțile contractante în condițiile unui conflict regional, formularea era evazivă, acțiunea urmând a fi susținută cu „maximum disponibil”. Ea dădea expresie griii Turciei de a nu fi angajată în afara spațiului balcanic.

Acest acord militar tripartit era similar celor încheiate în cadrul Micii Înțelegeri la începutul activității sale, în anii '20. Era o convenție cadru, pe baza căreia urmau a fi definitive proiectele de operații. Aceasta cădea în sarcina șefilor marilor state majore care se întâlneau anual în cadrul unor conferințe.

Convenția militară cvadripartită era tot o convenție cadru, ce stabilea principiile colaborării militare în cazul unui conflict regional, cu participarea separată sau în cooperare a Bulgariei, Albaniei și Ungariei. Forțele destinate pentru această ipoteză erau egale pentru România, Iugoslavia și Turcia și mai mici pentru Grecia – 120 de batalioane de infanterie, 120 de baterii, 24 escadroane și 100 de avioane pentru cele trei țări, 75 de

batalioane, 90 de baterii, 16 escadroane și 65 de avioane pentru Grecia. Convenția cvadripartită a fost rediscutată la sesiunea Consiliului Permanent al alianței de la Atena (15-18 februarie 1937), unde, ca urmare a unor negocieri dificile, au fost abandonate rezervele formulate de Grecia, Iugoslavia și România la acest document. Obiecțiile majore, de fond, exprimate anterior de Grecia și Turcia au rămas în vigoare.

La 11 februarie, respectiv 10 aprilie 1937, convențiile tripartită și cvadripartită au fost ratificate de țările semnatare. Dar, între timp, s-a produs degajarea Iugoslaviei din cele două alianțe, ea încheind acorduri separate cu Bulgaria și Italia. Consecința directă a fost reducerea activității militare, deși șefii statelor majore au continuat să se întâlnească anual.

În vara atât de dramatică a anului 1938, Înțelegerea Balcanică a încercat o adaptare la realități. Expresia acestei noi orientări a fost acordul de la Salonic (31 iulie 1938) cu Bulgaria, prin renunțarea la aplicarea clauzelor militare, navale și aeriene ale Tratatului de la Neuilly.

Înțelegerea Balcanică a supraviețuit crizei cehoslovace, dar dispariția Micii Înțelegeri a creat, din punct de vedere strategic, României și Iugoslaviei o situație dificilă prin descoperirea frontierelor de nord și vest. Marele Stat Major român, conștient de aceste implicații, aprecia că: „*Înțelegerea Balcanică poate suferi influența pe care Germania și Italia o vor exercita asupra unora din statele componente*”¹⁰.

Pentru remedierea acestui mare neajuns, marile state majore, român și iugoslav, au purtat tratative, în anii 1938-1939, pentru încheierea unei noi convenții militare bilaterale. Șansele de reușită a acestui demers au fost anulate de Pactul Ribbentrop-Molotov (23 august 1939), care a plasat întregul spațiu de la Marea Baltică la Marea Neagră sub condominiul celor două mari puteri totalitare – Germania și Uniunea Sovietică.

Trebuie spus că regiunea balcanică a rămas în afara acestei înțelegeri dintre Moscova și Berlin, ceea ce a îngăduit Înțe-

legerii Balcanice să subziste până în primăvara anului 1940. Ultima sesiune a Consiliului Permanent al alianței s-a desfășurat la Belgrad (2-4 februarie 1940). La propunerea Greciei, cei patru miniștri de Externe au decis să ia în calcul studierea unor ipoteze de apărare în cazul unor atacuri extrabalcanice, dar lucrurile au rămas la nivelul de intenție. În ciuda optimismului afișat – ministrul de Externe român, Grigore Gafencu, este un bun exemplu – Înțelegerea Balcanică era o alianță muribundă, ea neputând să reziste enormelor presiuni venite din afara regiunii de competență.

Mai trebuie precizat faptul că regiunea balcanică a reprezentat unul dintre subiectele care au contribuit la deteriorarea relațiilor de prietenie dintre Germania și Uniunea Sovietică. În timpul vizitei lui Veaceslav Molotov, ministrul de Externe sovietic, la Berlin, în toamna anului 1940, Hitler a refuzat oferta lui Stalin de a ajunge la un nou acord, respectiv împărțirea regiunii balcanice, fapt care a precipitat deciziile Berlinului. În primăvara anului 1941, Iugoslavia și Grecia au fost cucerite de Germania, care și-a instituit controlul asupra sud-estului european. România, mutilată și ea în vara anului 1940, și Bulgaria fuseseră incluse anterior în sfera de dominație germană.

Un alt moment în care s-a evidențiat interesul comun al României și Greciei în problemele Mării Negre a fost conferința de la Montreux, care a rediscutat hotărârile luate la Lausanne. Pe fondul schimbărilor importante de pe scena internațională din prima jumătate a deceniului al patrulea, Turcia a cerut cu insistență revizuirea tratatului din 1923, care, după opinia ei, îi leza suveranitatea. La 10 aprilie 1936, guvernul turc a trimis o circulară semnatarilor tratatului de la Lausanne, precum și secretarului general al Societății Națiunilor, prin care cerea revizuirea statutului Strâmtoarelor. Toate părțile contractante au acceptat cererea Ankarei, iar locul pentru noua conferință a fost ales tot în Elveția, la Montreux. Lucrările s-au desfășurat în perioada 20 iunie-20 iulie 1936. Delegația română a fost condusă

de Nicolae Titulescu, iar cea greacă de Nicolas Politis, care a fost ales și vicepreședinte al Conferinței, președinte fiind W. Bruce, reprezentantul Australiei, singurul dintre dominioanele britanice prezente la Montreux.

Ca și la Lausanne, au existat două puncte de vedere – al Turciei și al Marii Britanii. În esență, diplomația turcă dorea reinstituirea controlului asupra Strâmtorilor, ceea ce venea în întâmpinarea doleanțelor Uniunii Sovietice. Proiectul britanic avea în vedere menținerea regimului stabilit în anul 1923. După discuții foarte aprinse a prevalat punctul de vedere turcesc, căruia i s-a recunoscut dreptul de a reînarma zonele ce fuseseră dezarmate prin Tratatul de la Lausanne. De asemenea, principiul libertății navigației a fost menținut pentru navele de comerț, dar a fost serios restricționat pentru cele de război, mai ales când Turcia rămânea neutră.

România a susținut punctul de vedere al Turciei, opunându-se proiectului britanic. Era o schimbare de poziție însemnată față de Lausanne, când Bucureștiul și Londra au fost pe aceeași lungime de undă. În ședința de deschidere, Nicolae Titulescu a relevat că procedul Turciei de a cere revizuirea pe cale legală a regimului Strâmtorilor corespundea legislației internaționale și, în consecință, nu contravenea spiritului și literei tratatelor de pace. Ministrul de Externe român preciza: „Eu voi spune că Strâmtorile sunt inima Turciei, dar ele sunt, în același timp, și plămâni României. Și când o regiune este, prin chiar poziția ei geografică, inima unei națiuni și plămâni celeilalte, cea mai elementară înțelepciune comandă celor două națiuni să se unească”¹¹. Într-o altă intervenție, Titulescu arăta că principalul motiv al acceptării poziției Ankarei îl reprezenta „încrederea noastră nelimitată în loialitatea Turciei”¹².

Poziția lui Nicolae Titulescu se explică prin mai multe cauze. Acceptarea punctului de vedere turcesc contribuia la menținerea unității de acțiune a Înțelegerii Balcanice, supusă, în perioada respectivă, la puternice

presiuni din interior și, mai ales, din afară. În același timp, poziția lui Titulescu se plia și intereselor franceze, care încheiaseră cu Uniunea Sovietică un tratat de asistență mutuală. Cum ajutorul sovietic pentru Franța nu putea să vină decât pe mare, acceptul românesc mulțumea ambele puteri – Franța și Uniunea Sovietică.

În același timp, Nicolae Titulescu parafeza cu sovieticii, tot la Montreux (21 iulie 1936), un protocol ce pune bazele unui viitor tratat de asistență mutuală între România și Uniunea Sovietică. Susținerea poziției Turciei, care venea în întâmpinarea intereselor Moscovei, avea darul să netezească drumul spre parafarea tratatului de asistență mutuală între cele două țări¹³.

Poziția adoptată de Nicolae Titulescu la Montreux a generat reacții contradictorii la nivelul clasei politice românești, o serie de lideri – Gheorghe I. Brătianu, Octavian Goga, Mihail Manoilescu ș.a. – apreciind că interesele de securitate ale României erau afectate prin blocarea Strâmtorilor în caz de război. De altfel, atitudinea lui Nicolae Titulescu la Montreux a constituit unul dintre motivele demiterii sale din funcția de ministru al Afacerilor Externe la 29 august 1936.

Cât privește Grecia, poziția ei a ținut cont de interesele la Marea Neagră care erau mult mai reduse ca ale României. Diplomația greacă a fost de acord cu cererea Turciei, deoarece navigația comercială grecească foarte activă prin Strâmtori, spre porturile din această regiune, nu era afectată de noul regim. Atena a încercat, fără succes, dar fără să și stăruiască foarte mult, să obțină, la schimb, fortificarea unor insule grecești, cum ar fi Lemnos, Chios, Mitilene, a căror dezarmare fusese stabilită prin convenția de la Lausanne, ca o măsură de siguranță la intrarea în Strâmtori¹⁴.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, între România și Grecia s-au dezvoltat strânse relații de cooperare pe multiple planuri, fiind, într-un anume sens, un model pentru întreaga regiune. Ele s-au

concretizat în multe inițiative, dintre care cea mai însemnată a fost Înțelegerea Balcanică, alianță regională defensivă, menită să mențină statu-quo-ul politic și teritorial. Cât privește problemele Mării Negre, ele au reprezentat un punct de convergență în raporturile româno-elene, la Lausanne și la Montreux cele două țări situându-se pe aceeași poziție. Trebuie spus că semnificația Mării Negre a fost diferită la București și la Atena, România fiind o țară pontică, iar Grecia o țară mediteraneeană. Prin urmare, cele două diplomații au promovat cu prioritate interesele proprii în aceste arii maritime. Dar, în momentul când acestea s-au suprapus, România și Grecia au reușit să găsească căi de comunicare, care au amplificat cooperarea bilaterală.

¹ Pentru aspectele geopolitice ale Mării Negre a se vedea: Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Familia Brătianu, dosar nr. 506. (Cursul ținut de Gheorghe I. Brătianu despre Marea Neagră, după cucerirea otomană, la Universitatea din București, în anul 1941-1942); Georgios Prevalakis, *Balcanii. Cultură și geopolitică*, cu un cuvânt înainte al autorului la ediția în limba română, traducere, note și postfață: Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Corint, București, 2001; Charles King, *Marea Neagră. O istorie*, în românește de Dorin Branea și Cristina Chevereșan, Editura Brumar, 2005.

² Pentru evenimentele din anii 1919-1922 din Peninsula Balcanică și Asia Mică a se vedea, între altele: Arnold J. Toynbee, *The Eastern Question in Greece and Turkey*, ediția a II-a, Howartig Fertig, New York, 1970; Misha Glenny, *The Balkans 1804-1999. Nationalism, War and Great Powers*, Granata Books, London, 1999, p.378-396; Georges Corm, *Europa și Orientul. De la balcanizare la libanizare. Istoria unei modernități neîmplinite*, traducere în limba română de Ileana Rotund, prefață de Claude Karnoouh, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p.105-111; Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolul al XX-lea*, traducere de Mihai Eugen Avădanei, postfață de Ion Ciupercă, Institutul European, vol. 2, Iași, 2000, p. 120-126 etc.

³ Dintre lucrările consacrate Conferinței de la Lausanne reținem: Ali Fuad, *La question de Détroits.Ses origines, son évolution, sa solution à la Conference de Lausanne*, Paris, 1928; Nicolae Dașcovici, *Marea Noastră sau regimul Strâmtoarelor*, Iași, 1937; Paul Gogeanu, *Strâmtoarele Mării Negre de-a lungul istoriei*, București, 1966; Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, 1967; Ilie Seftiuc, Iulian Cârțână, *România și problema Strâmtoarelor*, Editura Științifică, București, 1974; Gh.N. Căzan, *Problemele Orientului Apropiat de la războiul mondial la Conferința de pace de la Lausanne*, în *Relații internaționale în perioada interbelică*, București, 1980; Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913-1947*, București, 1987 etc.

⁴ I.G. Duca, *Memorii*, volumul IV, *Războiul, partea a II-a (1917-1918)*, ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1994, p.262.

⁵ Charles și Barbara Jelavich, *Formarea statelor naționale balcanice.1804-1920*, traducere de Ioan Crețiu, cuvânt introductiv și control științific de prof. univ dr. Camil Mureșan, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p.365.

⁶ Nicolae Dașcovici, *op.cit.*, p. 169.

⁷ Jean Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale*, vol. I, 1919-1939, traducere: Anca Airinei, Editura Științelor Sociale și Politice, București, 2006, p. 80.

⁸ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (Arh. M.A.E.), fond 71/Grecia (1920-1944), volumul 35, f. 16.

⁹ Dintre lucrările consacrate constituirii și evoluției Înțelegerii Balcanice reținem: Cristian Popișteanu, *Antanta Balcanică. Momente și semnificații*, ediția a II-a, București, 1971; Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, București, 1972; Alexandru Oșca, Gheorghe Nicolescu, *Tratate, convenții și protocoale secrete (1934-1939)*, Editura Vlasie, Pitești, 1994 etc.

¹⁰ A.M.R., fond 948, dosar nr.493, f. 113-114.

¹¹ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, p. 530.

¹² Idem, *Documente diplomatice...*, p. 803.

¹³ Pentru relațiile româno-sovietice a se vedea lucrarea: *Relațiile româno-sovietice*, vol. I, 1917-1934, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 414-434.

¹⁴ Nicolae Dașcovici, *op cit.*, p.199.; Arh. M.A.E., fond 71/Grecia (1920-1944), volumul 34, f. 45-271.

EVOLUȚIA ISTORICĂ A REGIMULUI LEGAL AL STRÂMTORILOR ȘI ACCESULUI ÎN MAREA NEAGRĂ (EUXEINOS PONTOS)

Contraamiral dr. STYLIANOS POLITIS
Vicepreședinte al Comisiei Elene de Istorie Militară

Accesul către Marea Neagră (Euxeinos Pontos¹), nu a fost facil încă din antichitate. Potrivit mitului grec, o pereche de stânci, stâncile Gyanene (Symplegades), se mișcau la întâmplare, zdrobind orice navă care încerca să treacă prin Strâmtori. Pentru a le traversa cu barca sa Argo, Iason a urmat sfatul proorocului Phineus. Argonauților li s-a dat un porumbel pe care trebuiau să îl lase să treacă prin Symplegades. Dacă porumbelul reușea să treacă, vasul Argo putea încerca și el trecerea. În caz contrar, operația era anulată. În final, porumbelul a trecut, pierzându-și doar penele din coadă și de aceea vasul Argo l-a urmat. După călătoria încununată de succes a lui Argo, stâncile au încetat să se mai miște devenind ferm ancorate în adâncul mării².

Acest mit ciudat se aseamănă cu formarea regimului legal al Strâmtorilor. Mulți au încercat – precum stâncile mișcătoare – să interzică traficul liber al navelor. Zborul porumbelului, care este simbolul păcii, arată că regimul legal existent asigură tranzitarea Strâmtorilor fără obstacole și a instaurat stabilitatea în regiune. Interesul pentru Strâmtori, format din regiunea Hellespont, sau Dardanele, Marea Marmara și Bosfor³, este posibil să fi început în perioada Războiului Troian, care nu este doar un simplu mit al lui Homer. Apoi, mulți ani mai târziu, armata persană și cea a lui Alexandru cel Mare⁴ au trecut prin această zonă, dar din direcții opuse: prima în 489 î.Hr., pentru a cucerii lumea din motive de extindere imperială și a doua, în

334 î.Hr., pentru a stăvili cuceririle persane. La acea vreme, Grecia și-a arătat toată grația! Comandantul armatei victorioase nu a răspândit teroarea și distrugerea, ci civilizația! De aceea, el este singurul cuceritor din istorie care a fost adorat ca un Zeu! Fără niciun dubiu, aceasta era cea mai bună apărare. Pe oriunde a trecut, el nu a ruinat nimic, ci, dimpotrivă, a construit orașe model, teatre maiestuoase, amenajări pentru practicarea sportului, a deschis noi drumuri, a răspândit educația grecească, a inițiat noi circulații monetare și a dezvoltat comerțul. Plutarch⁵, în cartea sa „*Despre soarta norocoasă sau virtutea lui Alexandru cel Mare*”, declară corect că „*țările care nu l-au cunoscut pe Alexandru nu au văzut lumina soarelui*”. Arrian⁶, de asemenea, notează că Alexandru cel Mare de fapt a eliberat orașele pe care le-a ocupat și a stabilit regimuri „liberale”. De aceea, Strâmtorile au devenit la acea vreme podul peste care civilizația greacă a pășit către Asia⁷.

Mutarea capitalei vastului Imperiu Roman în „Noua Romă” a conferit Strâmtorilor o importanță strategică deosebită. Din timpuri medievale, ele au jucat un rol important în apărarea Constantinopolului până la căderea acestuia în mâna otomanilor, în 1453, când au intrat sub controlul total al turcilor. Problemele legate de controlul Strâmtorilor au început în 1774, când tratatul de la Kuciuk-Kainargi dintre Rusia și Imperiul Otoman regla problemele de navigație liberă prin Strâmtori. Apoi,

în secolul al XIX-lea, controlul, sau crearea unui regim special al Strâmtorilor, a devenit ținta supremă a politicii externe a Rusiei. În 1809, a fost semnat un tratat de pace între Marea Britanie și Imperiul Otoman, interzicând navigația tuturor navelor de război ale oricărei puteri. Acesta a fost un mare succes pentru Marea Britanie, care între timp avea sub control Gibraltarul și Malta. Și a reușit să realizeze izolarea navelor rusești în Marea Neagră, blocându-le accesul către Mediterana. În timpul revoluției grecești, Imperiul Otoman a încercat de multe ori să interzică chiar și navigația navelor comerciale care reprezentau interese grecești. Înfrângerea otomană din timpul Războiului Ruso-Turc din 1828-1829, i-a obligat pe otomani să semneze tratatul de la Hunkiar Iskelesi, la 8 iulie 1833, conform căruia Poarta va închide Dardanelele oricăror vase de război cu excepția celor aparținând Puterilor din Marea Neagră, la cererea Rusiei. Acest tratat a creat condițiile dominației absolute a Rusiei asupra Pontului Euxin. Deoarece puterile vestice se temeau de consecințele unei posibile expansiuni rusești în Mediterana, Marea Britanie, Franța, Austria și Prusia, au forțat Rusia, prin Convenția Strâmtorilor de la Londra, din 13 iulie 1841, să accepte ca numai navele de război otomane să poată trece prin Strâmtori. Tratatul de la Paris, din 30 martie 1856, a închis Strâmtorile pentru toate navele de război, făcând din Marea Neagră un teritoriu neutru și a interzis fortificațiile, bazele maritime și navele de luptă în regiunea acesteia.

Primul Război Mondial a izbucnit la 28 iulie 1914, prin atacul Austro-Ungariei asupra Serbiei și s-a încheiat la 11 noiembrie 1918, când Aliații au acceptat armistițiul Germaniei. A durat aproximativ patru ani și trei luni, în timp ce negocierile de pace au continuat cinci ani. La 28 iunie 1919, a fost semnat Tratatul de la Versailles, iar pe 10 septembrie cel de la Saint-Germain, urmat de Trianon pe 4 iunie 1920, de Tratatul de pace de la Sèvres din 1920, și, în final, la 24 iulie 1923, de Tratatul de la Lausanne, care constă în două părți, prima legată de Strâmtori, care a fost anulată, iar cea

de-a doua, referitoare la menținerea păcii, este încă în vigoare până în zilele noastre.

Regimul Strâmtorilor a început să capete formă la Conferința de la San Remo, Italia din aprilie 1920. Deciziile luate au fost înglobate în Tratatul de la Sèvres și au căpătat forma actuală în timpul Convenției de la Montreux, care a înlocuit complet toate prevederile Tratatului de la Lausanne asupra Strâmtorilor⁸. Conform Tratatului de la Sèvres, deschiderea Strâmtorilor, atât pe timp de pace, cât și pe timp de război, pentru toate vasele comerciale sau de război și pentru aviația militară și comercială, fără deosebire de pavilion, era sub controlul Comisiei Strâmtorilor. Comisia Internațională va avea propria forță militară pentru a asigura demilitarizarea regiunii cuprinzând Strâmtorile, Dardanelele, Marea Marmara și Bosforul. Fortificațiile existente urmau a fi dezarmate și distruse, conform tratatului, în următoarele trei luni⁹. Acest tratat a fost o restaurare morală pentru Marile Puteri, precum și o oportunitate politică. Implementarea lui urma să stopeze războaiele din Balcani, să micșoreze complicațiile serioase și să garanteze până în zilele noastre securitatea în regiune¹⁰. Din nefericire, tratatul nu a fost pus în aplicare, deși guvernul sultanului l-a semnat, iar Uniunea Sovietică a recunoscut prin Tratatul de la Moscova, din 16 martie 1921, principiul liberei navigații în Strâmtori. Într-un mod foarte diplomatic, Turcia a obținut primul său succes. Reprezentantul lui Kemal, Bekir Sami Bey, a reușit să semneze un acord cu guvernul francez în cadrul conferinței internaționale de la Londra, care viola multe previziuni importante ale Tratatului de la Sèvres. La 10 mai 1921, Strâmtorile au fost declarate neutre de către reprezentanții Marii Britanii, Franței și Italiei. La acea vreme, politica externă a Marii Britanii era împotriva Turciei, susținând cu tărie întărirea pazei Strâmtorilor. Dimpotrivă, Franța era de partea Turciei. La 20 octombrie 1921, Franklin-Bouillon, un diplomat reprezentant al Franței, a semnat Tratatul de la Ankara, reprezentând încoronarea eforturilor turcești de sabotare a Tratatului de la Sèvres – un tratat corect descris

de președintele francez Poincaré ca „mai fragil decât faimosul porțelan al orașului în care a fost semnat”.

Evoluțiile internaționale, incluzând retragerea trupelor grecești din Asia Mică, au început în august 1922 și au dat turcilor ocazia de a ocupa Strâmțorile. Oricum, planul lor nu a reușit, iar ei au renunțat la acest efort când britanicii s-au opus utilizând forța. În același timp, Aliații au trimis o notă președintelui Kemal, la 22 septembrie, pentru a-l informa asupra modului lor pozitiv de a privi cererea turcă de a primi Tracia până la râul Evros. Corespondența s-a soldat cu armistițiul de la Mudanya, din 11 octombrie 1922 și cu semnarea Tratatului de la Lausanne, condus de Lordul Curzon¹¹, la 21 noiembrie 1922. Negocierile au durat multe luni și s-au încheiat la 4 februarie 1923, pentru a fi redeschise la 23 aprilie. Participanții au fost Grecia, Turcia, Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia, România și Serbia, în timp ce SUA au participat ca observator. Bulgaria și Rusia au participat doar la negocierile asupra statutului Strâmțorilor; Belgia și Portugalia și-au rezolvat doar problemele financiare cu Turcia. Grecia a fost reprezentată de Eleftherios Venizelos¹², Turcia de ministrul său de Externe, generalul Ismet İnönü, Italia de primul ministru Benito Mussolini, iar Franța de președintele Raymond Poincaré. Cea mai importantă problemă pentru Marile Puteri era statutul Strâmțorilor. Inițial, punctele de vedere erau complet contradictorii. Uniunea Sovietică dorea să închidă Strâmțorile pentru propria securitate, cu toate că Tratatul de la Moscova (16 martie 1921) recunoscuse deja suveranitatea Turciei în condițiile liberei navigații a navelor comerciale. Marea Britanie dorea opusul, adică Strâmțorile să rămână deschise pentru ca flota sa să poată naviga prin Marea Neagră. În final, propunerile britanicilor au prevalat cu anumite restricții. Principiul libertății tranzitului și al navigației pe mare și în aer, prin Hellespont, Propontis și Bosfor a fost recunoscut în anumite condiții¹³.

Pentru a asigura o stare operațională satisfăcătoare a Strâmțorilor, Tratatul a demili-

tarizat regiunile din jurul Bosforului și Hellespont, inclusiv insulele de la intrarea în Strâmțori - Imbros, Tenedos, Mavries, Lemnos și Samothrace¹⁴. O comisie internațională a fost formată sub supravegherea Ligii Națiunilor, având reprezentanți din Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia, Grecia, Bulgaria, Regatul sârbo-croato-sloven, Rusia și România, condusă de Turcia. Regimul de demilitarizare nu a afectat în realitate Grecia, deoarece se referea doar la două insule, Lemnos și Samothrace. În afară de aceasta, Turcia nu agreea statutul Strâmțorilor după Lausanne din diferite motive. A încercat să submineze, prin toate mijloacele, tranzitarea navelor și a creat serioase probleme, abuzând de drepturile sale și blocând navigația prin Strâmțori¹⁵. Era nerăbdătoare să găsească momentul potrivit pentru a înlocui Tratatul de la Lausanne și a reușit să îl schimbe în 1936 prin Convenția de la Montreux. Guvernul Turciei, invocând *rebus sic stantibus* (modificarea totală a circumstanțelor), a considerat că prevederile de la Lausanne sunt perimate și a convocat Înaltele Părți Contractante pentru revizuirea tratatului¹⁶. Conjunctura internațională a favorizat acest succes al Turciei, întrucât aceasta devenise membră a Ligii Națiunilor din 1932, Germania a denunțat prevederile militare ale Tratatului de la Versailles, Italia a lipsit de la Conferința de la Montreux ca urmare a atacului său în Etiopia, Uniunea Sovietică a sprijinit cu marea sa putere Turcia, iar Marea Britanie a încercat să câștige Turcia de partea sa ca aliat în eventualitatea unui război în Mediterana.

Conform prevederilor Convenției de la Montreux, din 1936, Marea Marmara și Bosforul căpătau libertate completă de tranzit și de navigație. Convenția are 29 de articole, 4 anexe și un protocol¹⁷ și reprezintă triumful intereselor turce și sovietice. După abolirea demilitarizării, Turcia a recâștigat dreptul de suveranitate, precum și controlul militar al Strâmțorilor. Uniunea Sovietică și-a asigurat dominația navală în Marea Neagră. Grecia a profitat și ea de pe urma abolirii regimului de demilitarizare al insulelor Lemnos și

Samothrace¹⁸. Restricțiile noului statut sunt prevăzute la articolele 10, 14 și de la 18 la 21¹⁹. Numai navele de luptă de suprafață, ușoare și cele auxiliare aparținând puterilor din Marea Neagră și celorlalte puteri aveau libertatea de tranzitare a Strâmtorilor. Clasificarea navelor a fost bazată pe criteriile existente la acea vreme, în principal pentru a bloca tranzitul navelor de război „de buzunar”. Navele actuale nu sunt atât de mari, mitralierele au calibre mai mici și celelalte armamente sunt mult mai eficiente, fiind complet necunoscute la vremea când a fost întocmită Convenția, în consecință susmenționata restricție și-a pierdut semnificația. Restul restricțiilor însă rămân de mare importanță, în special cele referitoare la tonaj și durata de staționare în Marea Neagră. Forțele care tranzitează Strâmtorile nu pot cuprinde mai mult de nouă nave și nu pot depăși 15 000 de tone, în timp ce tonajul total al navelor de război ale puterilor ce nu aparțin Mării Negre nu poate să depășească 30 000 de tone și, cu totul excepțional, 45 000 de tone. Nicio navă de război nu poate rămâne în Marea Neagră mai mult de 21 de zile.

Convenția de la Montreux a impus restricții și statelor riverane Mării Negre privind ieșirea lor la Marea Egee prin Strâmtori. Navele de luptă și crucișătoarele de orice mărime pot traversa individual Strâmtorile, escortate doar de două distrugătoare²⁰. Submarinele lor construite, sau achiziționate din afara Mării Negre, pot intra în Marea Neagră pentru a ajunge la bazele lor cu condiția ca Turcia să fie informată imediat. Submarinele ce urmează a fi reparate în șantieri din afara Mării Negre trebuie să urmeze aceeași procedură și dându-se informații detaliate Turciei. În orice caz, aceste submarine trebuie să se deplaseze ziua la suprafață și trebuie să treacă prin Strâmtori individual²¹.

Convenția de la Montreux a fost implementată cu succes până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial și pe perioada cât Turcia părea să fie neutră. În martie 1945, Uniunea Sovietică a anulat Tratatul de la Moscova, semnat cu Turcia în 1925, și a

încercat să revizuiască radical statutul Strâmtorilor. În același timp, a cerut amplasarea bazelor sovietice în Strâmtori, a ridicat pretenții teritoriale de-a lungul coastei Mării Negre și a acuzat Turcia – nu în van – că nu este imparțială ca o putere neutră, ci i-a sprijinit pe naziști și a acționat împotriva Rusiei²². Aceste puncte de vedere sovietice au fost exprimate oficial printr-o notă din august 1946, care propunea tranzitul liber în orice moment și navigarea tuturor vaselor comerciale și de război ale puterilor Mării Negre, precum și un embargo pentru toate celelalte nave de luptă neaparținând puterilor Mării Negre, cu unele excepții neprecizate în notă. Uniunea Sovietică a intenționat să creeze un nou statut de navigație condus exclusiv de puterile Mării Negre, astfel încât să țină deoparte toate celelalte state. A dorit, de asemenea, să preia apărarea Strâmtorilor în cooperare cu Turcia. Aceasta nu obiecta împotriva reformării statutului existent, dar refuza să discute orice propunere care aducea atingere drepturilor sale suverane și a respins cererea Moscovei de amplasare a bazelor militare, insistând pe necesitatea implicării Marii Britanii și a SUA la formarea noului regim. Guvernul Turciei era conștient că implicarea Rusiei în apărarea Strâmtorilor va afecta poziția strategică a țării sale și îi va aduce pericolul de aproape de o putere cu o politică total diferită, ținând expansiunea influenței sale internaționale. Puternica presiune sovietică a adus Turcia mai aproape de Marea Britanie și SUA, care și-au manifestat interesul de a participa la o conferință de revizuire a statutului Strâmtorilor. În același timp, SUA au obiectat față de formarea unui nou statut cu caracteristici locale, precum și la cererea sovieticilor de a participa la apărarea regiunii.

Cea dintâi țară care a adus propuneri concrete a fost SUA, la 2 noiembrie 1945. Primele trei puncte ale notei americane satisfăceau cererile sovietice. Strâmtorile ar fi rămas deschise tranzitării tuturor navelor comerciale, chiar și pe timp de război, precum și trecerii vaselor de război aparținând pute-

rilor Mării Negre, în timp ce trecerea tuturor celorlalte nave de război era permisă doar cu acordul special al Forțelor Mării Negre, sau atunci când navele luau parte la o operație a ONU. Aceste puncte de vedere și lipsa de reacție din partea părții britanice ne surprinde chiar și acum. La acea vreme, interesul acestor două Mari Puteri în restricționarea ieșirii sovieticilor la Mediterana este posibil să fi fost redus, sau exista o necunoscută în contextul comunității internaționale. Cum altfel poate fi explicată această atitudine? Două Mari Puteri nu aveau obiecțiuni să-și piardă drepturile și așa limitate de acces al navelor lor de război în Marea Neagră și abandonau această regiune maritimă suveranității sovietice.

Această activitate diplomatică nu a avut rezultate și nimic nu s-a întâmplat. „Războiul Rece” a contribuit, de asemenea, la aceasta pe măsură ce relațiile dintre Est și Vest se deteriorau gradual. Doctrina Truman, care literalmente a salvat atâtea state, a inclus și Turcia, aducând-o mai aproape de Vest²³. La 4 aprilie 1949, semnarea Tratatului Organizației Atlanticului de Nord a format un puternic grup de state liberale, fidele scopurilor și principiilor Cartei ONU, cu dorința puternică de a trăi în pace cu alte popoare și cu guvernele acestora. În februarie 1952, Alianța s-a lărgit prin acordarea simultană a Turciei și Greciei²⁴. Relațiile turco-sovietice nu mai erau la un nivel satisfăcător. A existat o mică îmbunătățire la 30 mai 1953, când Uniunea Sovietică a renunțat la pretențiile sale asupra unor teritorii turcești²⁵.

Convenția de la Montreux a avut o validitate de douăzeci de ani²⁶. În 1956, cei douăzeci de ani au expirat, dar nu a fost revizuită și este încă în vigoare. Este o certitudine că a operat și continuă să o facă într-un mod satisfăcător. Uniunea Sovietică și-a folosit drepturile și navele sale de război traversau foarte des Strâmțorile în drumul lor către Mediterana. Multe submarine venind de la bazele²⁷ din Oceanul Arctic și din Marea Baltică s-au alăturat flotei sovietice. Statele Unite ale Americii nu au semnat Convenția, dar au respectat-o pe deplin. În eforturile lor

de a o păstra în vigoare, acestea și-au trimis navele în Marea Neagră, dar urmându-i cu strictețe prevederile. Turcia, însă, a creat multe probleme, în ciuda obligațiilor sale contractuale. A încercat să reglementeze regimul de navigație al Strâmțorilor prin acte unilaterale. A elaborat acte turcești relevante în 1994 și 1998, precum și măsuri de restricționare a navigației în noiembrie 2002. În acest cadru, Turcia și-a exprimat cu putere dorința de a înlocui denumirile „Strâmțorile Dardanele, Marea Marmara și Bosfor”, sau „Strâmțorile”²⁸, care apar în formulările Convenției, cu altele precum Strâmțorile Turcești, sau Strâmțorile Çannakale, Strâmțorile Istanbul, pentru a le introduce gradual sub reglementările sale și a submina validitatea Convenției de la Montreux, precum și garanțiile internaționale de navigație liberă pe care Montreux le legiferează²⁹. Turcia a implementat un Regulament de Trafic Maritim al Strâmțorilor Turcești de la 1 iulie 1994, pentru a controla tranzitul prin Strâmțori. Acest Regulament violează prevederile Convenției. Organizația Maritimă Internațională (OMI) a îndemnat la prudență în mai 1994, pentru a evita acțiuni ulterioare din partea Turciei. Faptul că traficul crescut prin Strâmțori cauzează probleme și ar putea crea pericole nu poate fi ignorat. Pe de altă parte, dacă Turcia dorea să contribuie pozitiv la aceste probleme, putea aduce problema în discuția OMI și cerând comunității internaționale să ia măsurile necesare, în loc de a încerca să anuleze unilateral Convenția de la Montreux. Aceasta a fost în spiritul Comitetului legislativ al OMI pe timpul relevantei Adunări din octombrie 1994. Turcia, însă, în loc să modifice Regulamentul său, a publicat instrucțiuni de implementare și nu ajustări ale acestuia conforme Convenției. Luând în considerare acest fapt, pe timpul Adunării, Comitetul de Securitate Maritimă (CSM 65) a adoptat concluziile președintelui său, referitoare la navigația prin Strâmțori, urmând Regulile și Recomandările OMI și a subliniat necesitatea de a se conforma legilor internaționale și Convenției de la Montreux din 1936. De asemenea, a sfătuit

Sfârșitul „Războiului Rece” a influențat considerabil pericolele ce se iveau prin neimplementarea statutului asigurat de Montreux. Inițiativele de reformare a acestuia din partea statelor care aveau motive să o ceară au fost puține, cu excepția Turciei, care continuă să insiste, dar nu atât de puternic. În zilele noastre, disputa dintre Est și Vest nu mai există, iar rolul NATO a fost redefinit după disoluția Pactului de la Varșovia. La cea de a cincea extindere a NATO, în 2004, șapte noi membri au aderat la Alianță, inclusiv două puteri ale Mării Negre, Bulgaria și România³⁰. Anul trecut, aceste două țări au devenit și membre ale UE. Turcia, care este membră NATO din 1952, speră să accedă curând în UE.

BIBLIOGRAFIE

FULLER J.F.C., *The Generalship of Alexander the Great*, traducere de Koliopoulos K., Editura Piotita, Atena 2004 (C Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀνδρὸς οἷον ἰαυυεῖο

SKALTASAS K., The Defence Equipment of the Eastern Aegean Islands, din „*Military Revue*”, vol. 2, 1994 (ΟΕΛΑΕΒΟΡΑ Ε., «Τι Αιολίαι νήσοι Αιολίδες οὐν ἱερὸς τοῖς Αἰολοῖσι καὶ Ἀεαῶσι», ἀδὴ οὗ Οὐρανίου δέσποινος Αἰολιστοκρατορίας, τὰμ-τὸ 2, 1994).

SKALTASAS K., *The Treaty of Lausanne, Political and Diplomatic Comments*, Atena, 1973 (ΟΕΑΕΘΟΑ Ε., ϣ Οόιερεϣ Οόο Εύαϣίίϣο. Ειθεοεϣ Εε Αεοεϣιαοεεϣ Ο-ϣεε, Αεερία, 1973).

SIMON J., "Partnership for Peace: Charting a Course for a New Era" „Monitor Strategic, Revistă de Studii de Securitate și Apărare", 1-2/2004, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București.

SOCOR V., "NATO Prospects in South Caucasus and Eastern Europe", „Monitor Strategic, Revistă de Studii de Securitate și Apărare”, 1-2/2004, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București.

TALPEȘ I., "Implications of NATO and EU Enlargement on the Security of Romania, in the Context of Southeastern Europe", Seminarul Internațional "Southeast European Security After the 2004 Dual Enlargement", Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București 2003.

TOMAI F., “24 July 1923 The Backstage of the Treaty of Lausanne”, ziarul TO VIMA, 23 iulie 2006, p. A14, ref. articol B14820A141, ID: 279307 (Ôĭ ĭ Ă Ć Ő., «24 ĖĬŎĖĖĬŎ 1923 Őĭ ĖăăăăĖĭĖĭ ŐĥŐ ŐĭĖĖĥŐ ŐĥŐ ĖŭăŬĭĭĥŐ», Ăĥĭăăăă Őĭ ĂĥĭĀ, 23 ĖĭĥĖĖĭŐ 2006, ŐăĖ. A14, ĖŭăăăĖŭŐ ŬĭĕĕĭĭŐ B14820A141, ID: 279307).

WEBER FRANK G., The Evasive Neutral: Germany, Britain, and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War, (İngilizce) Editura Universității Missouri, 1979.

YAKOV N., "Lessons Learned from New Allies' and Partners' Experiences in Out of Area Deployments: A View from Bulgaria", Seminarul Internațional "US Realignment and NATO Transformation: Implications for Southeast Europe and Greater Black Sea Region, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București 2004.

YOUNG C., "A Matter of Safe Passage of Ships under Internationally Agreed Rules The American view", *Lucrările Conferinței „The Passage of Ships through Straits”*, Analize de Apărare, Atena, 23 octombrie, 1999.

¹ Numele istoric al mării dintre sud-estul Europei și Asia Mică. Este conectată la Mediterana prin Bosfor și Marea Marmara. Numele s-a schimbat în Marea Neagră datorită vremii rele care este în zonă de obicei. Numele original, Euxeinos Pontos, dimpotrivă înseamnă „marea ospitalieră”. Țările care o mărginesc sunt Bulgaria, Georgia, România, Rusia, Turcia și Ucraina.

² Expediția Argonauților este o călătorie mitologică cu o navă numită Argo, la bordul căreia se aflau principalii eroi ai Greciei antice conduși de Iason. Destinația lor era Colchida, punctul estic al Euxeinos Pontos.

³ Potrivit introducerii Convenției de la Montreux: “... strâmtorile Dardanele, Marea Marmara și Bosforul, cuprinse sub numele general de Strâmtori...”.

⁴ Alexandru înseamnă în greaca veche „cel care urăște luptele”. Numele tatălui său era Philippos, însemnând „prietenul cailor”, iar al mamei sale Olympias. Numele ei vine de la cuvântul „Olympos”, muntele unde trăiau zeii Greciei antice.

⁵ Plutarch a trăit aproximativ din 45 până în 120 d.Hr. El s-a născut în Chaeronea, Boeotia și a fost preot al lui Apollo la Oracolul din Delphi. El a călătorit mult și a fost un important istoric și biograf.

⁶ Cunoscut ca Flavius Arrianus, el s-a născut aproximativ în 105 d.Hr., în Nicomedia, Asia Mică și a fost un comandant militar, precum și un mare istoric, filozof și geograf. De asemenea, el a devenit preot al lui Demeter și Persephona. Deținea înalte demnități militare și politice în Imperiul Roman. A murit după 146 d.Hr.

⁷ Cf. J.F.C. Fuller, *The Generalship of Alexander the Great*, tradus de K. Koliopoulos.

⁸ Prefața sa este clară și nu poate fi înțeleasă greșit: „...Dorind să reglementeze tranzitul și navigația în Strămtorile Dardanele, Mării Marmara și Bosforului, cuprinse sub denumirea generală de «Strămtori» astfel încât să respecte, în cadrul securității Turciei și al siguranței în Marea Neagră a țărilor riverane, principiul consfințit de articolul 23 al Tratatului de Pace semnat la Lausanne, pe 24 iulie 1923; a reușit să înlocuiască prin prezenta Convenție, Convenția semnată la Lausanne, la 24 iulie 1923, și și-au desemnat drept plenipotențieri”.

⁹ V. Moschopoulos, *The Issue of the Straits – Contribution to the Diplomatic History*, p. 101; Ch. Nikolaou, *International Political and Military Treaties – Conventions and Agreements*, pp. 255-60.

¹⁰ Cf. G. Christodoulou, *Diplomatic History of Modern Europe*, pp. 50-1.

¹¹ Ministrul de Externe al Marii Britanii.

¹² Politician grec născut la Mournies, Chania, în 1864 și mort în 1936. A fost ales de multe ori prim ministru și a jucat un rol important în viața politică a țării.

¹³ Cf. K. I. Skaltsas, *The Treaty of Lausanne. Political and Diplomatic Comments*, pp. 14-7.

¹⁴ Acesta a fost motivul real pentru demilitarizare și nu pentru securitatea Turciei. Dacă securitatea Turciei împotriva amenințării Greciei ar fi fost unul dintre motive, atunci restricțiile nu s-ar extinde atât de mult asupra teritoriilor Turciei. Vezi S. Politis, *Demilitarization and the legal regime of the Aegean islands according to international law*, p. 247 și următoarele.

¹⁵ Vezi Moschopoulos, *op.cit.* nota de subsol 8, pp. 100-11.

¹⁶ E. Roukounas, *International Law*, vol. 1. p. 165.

¹⁷ Protocolul atașat se referă la remilitarizarea directă doar din partea Turciei. Conform Articolului 3 „Prezentul Protocol va intra în vigoare din data de astăzi”, 20 iulie 1936 și nu 9 noiembrie 1939 când Convenția a fost implementată. Această prevedere specială a dat Turciei privilegiul de a-și exercita drepturile mai devreme, fără totuși a priva celelalte state de vreun drept acordat după intrarea în vigoare a Convenției de la Montreux. Vezi H. Pazarci, *The Demilitarisation Regime of the Eastern Aegean Islands*, tradus în limba greacă de A. Alexandris; K. Economides, *The Legal Regime of the Greek Islands in the Aegean – Reply to a Turkish Study*, p. 147.

¹⁸ Vezi: Politis, *op. cit.* nota de subsol 13. La 31 iulie 1936, în timpul unei dezbateri a Adunării Naționale a Turciei pentru ratificarea Convenției de la Montreux, ministrul turc al Afacerilor Externe, Rustu Aras, a declarat plin de bucurie: “prevederile referitoare la insulele Lemnos și Samothrace, care aparțin prieteniei și vecinei noastre, Grecia, și care au fost demilitarizate prin Convenția de la Lausanne în 1923, sunt abolite de Convenția de la Montreux, iar noi suntem încântați de aceasta... Cu acest prilej doresc să subliniez una din trăsăturile noi ale politicii Turciei: aceea de a dori prietenilor noștri ceea ce ne dorim pentru noi înșine și de a nu dori pentru ei și pentru nici o altă putere ceea ce noi considerăm nedrept”. Vezi: „Turkish Gazette of Great National Assemblies”, vol. 12, Adunarea din 31 iulie 1936, p. 309.

¹⁹ **Articolul 10.** Pe timp de pace, navele ușoare de suprafață, navele mici de luptă și cele auxiliare, fie că aparțin puterilor Mării Negre, sau nu și, indiferent de pavilion, vor beneficia de libertatea de tranzit prin Strâmțori fără vreo taxă sau plată de orice fel, deoarece acest tranzit a început la lumina zilei și este subiect al condițiilor prevăzute de Articolul 13 și de articolele următoare. Vasele de război, altele decât cele care intră în categoriile menționate în paragraful precedent, beneficiază doar de dreptul de tranzit în condițiile speciale prevăzute la articolele 11 și 12. **Articolul 14.** Tonajul maxim global al tuturor forțelor navale străine care pot trece prin Strâmțori nu va excede

15 000 de tone, cu excepția cazului prevăzut de articolul 11 și Anexa III a prezentei Convenții. Forțele specificate la paragraful precedent nu vor cuprinde însă mai mult de nouă nave. Vasele, aparținând puterilor Mării Negre sau nu, care ancorează într-un port din Strâmțori, conform prevederilor articolului 17, nu vor fi incluse la acest tonaj. Nici vasele de război care au suferit defecțiuni pe timpul traversării prin Strâmțori nu vor fi incluse la acest tonaj; aceste vase, pe timpul reparațiilor, vor fi subiect al oricăror prevederi speciale referitoare la securitate menționate de Turcia. **Articolul 18.** (1) Tonajul global pe care puterile neapartinând Mării Negre îl pot avea în această mare, pe timp de pace, este limitat după cum urmează: (a) Cu excepția celor prevăzute la paragraful următor (b), tonajul agregat al menționatei puteri nu va depăși 30 000 de tone; (b) Dacă, la un moment dat, tonajul celei mai puternice flote din Marea Neagră va excede cu 10 000 de tone tonajul celei mai puternice flote din Marea Neagră la momentul semnării prezentei Convenții, tonajul global de 30 000 de tone menționat la paragraful (a) va fi mărit cu aceeași cantitate, până la maxim 45 000 de tone. În acest scop, fiecare putere a Mării Negre va informa guvernul Turciei, în conformitate cu Anexa IV a prezentei Convenții, la 1 ianuarie și 1 iulie ale fiecărui an, asupra tonajului total al flotei sale din Marea Neagră; iar guvernul Turciei va trimite această informație celorlalte Înalte Părți Contractante și Secretarului general al Ligii Națiunilor; (c) Tonajul pe care oricare putere neapartinând Mării Negre îl poate avea în această mare va fi limitat la două treimi din tonajul global prevăzut de (a) și (b) de mai sus; (d) În cazul, în care una sau mai multe puteri neapartinând Mării Negre doresc să trimită forțe navale în Marea Neagră pentru un scop umanitar, respectivele forțe nu vor depăși în nici un caz 8000 de tone în total și vor fi lăsate să intre în Marea Neagră fără a trebui să facă notificarea prevăzută la Articolul 13 al prezentei Convenții, pe baza unei autorizații obținute de la guvernul Turciei, ce se acordă în următoarele circumstanțe: dacă cifra tonajului global specificată în paragrafele (a) și (b) nu a fost atinsă și nu va fi depășită prin desfășurarea forțelor care urmează a fi trimise, guvernul Turciei va garanta acordarea susnumitei autorizații, în cel mai scurt timp posibil, de la primirea cererii care i-a fost adresată; dacă cifra menționată a fost deja atinsă, sau va fi depășită prin desfășurarea forțelor ce se dorește a fi trimise, guvernul Turciei va informa imediat celelalte puteri ale Mării Negre despre cererea de autorizare și, dacă numitele puteri nu au obiecțiuni în douăzeci și patru de ore de la primirea informației, guvernul Turciei, în cel mult patruzeci și opt de ore, va informa puterile interesate de decizia luată legat de cererea făcută. Orice altă viitoare intrare în Marea Neagră a forțelor navale ale

puterilor neapartinând Mării Negre va fi admisă doar în limita tonajului global prevăzut la paragrafele (a) și (b) de mai sus. (2) Vasele de război ale puterilor neapartinând Mării Negre nu pot rămâne în Marea Neagră mai mult de douăzeci și una de zile, indiferent de motivul prezenței lor acolo. **Articolul 19.** În timp de război, Turcia nefiind beligerantă, vasele de luptă vor beneficia de libera trecere totală și navigație prin Strâmțori în aceleași condiții cu cele prevăzute la Articolele 10 până la 18. Vasele de luptă aparținând puterilor beligerante nu vor traversa Strâmțorile cu excepția cazurilor ivite din aplicarea articolului 25 al prezentei Convenții și în cazurile de asistență acordată unui stat victimă a unei agresiuni, în virtutea unui tratat de asistență mutuală ce implică Turcia, încheiat în cadrul Acordurilor Ligii Națiunilor și înregistrat și publicat conform cu prevederile articolului 18 al Acordurilor. În cazurile excepționale menționate în paragrafele precedente, limitările prevăzute la articolele 10 până la 18 ale prezentei Convenții nu sunt aplicabile. În ciuda interzicerii de trecere prevăzută în paragraful 2 de mai sus, vasele de război aparținând puterilor beligerante, fie că ele aparțin Mării Negre sau nu, care sunt separate de bazele lor, se pot întoarce la acestea. Vasele de război aparținând puterilor beligerante nu vor face nici o captură, nu vor exercita dreptul de vizitare și cercetare și nu vor desfășura acțiuni ostile în Strâmțori. **Articolul 20.** În timp de război, Turcia fiind beligerantă, prevederile articolelor 10 până la 18 nu vor fi aplicabile; trecerea navelor de luptă va fi lăsată complet la discreția guvernului Turciei. **Articolul 21.** Dacă Turcia se consideră amenințată cu un pericol iminent de război, aceasta va avea dreptul de a aplica prevederile articolului 20 al prezentei Convenții. Vasele care au trecut prin Strâmțori înainte ca Turcia să facă uz de puterile conferite de paragraful precedent și care, din acest motiv, se află separate de bazele lor, se pot întoarce la acestea. Este, oricum, înțeles că Turcia poate nega acest drept vaselor de luptă aparținând statului a cărui atitudine a dat naștere la aplicarea prezentului articol. Dacă guvernul Turciei va face uz de puterile conferite în primul paragraf al acestui articol, o notificare a acestui fapt va fi adresată Înalțelor Părți Contractante și Secretarului general al Ligii Națiunilor. Dacă Consiliul Ligii Națiunilor decide cu o majoritate de două treimi că măsurile luate de Turcia nu sunt justificate și dacă aceasta este opinia majorității Înalțelor Părți Contractante semnatare ale prezentei Convenții, Guvernul Turciei va dispune încetarea măsurilor în chestiune, precum și a oricăror alte măsuri care au fost luate în condițiile articolului 6 al prezentei Convenții.

²⁰ **Articolul 11.** Puterile Mării Negre pot trimite prin Strâmțori nave cu tonaj mai mare decât cel prevăzut în primul paragraf al articolului 14, cu condiția ca aceste vase să treacă prin Strâmțori individual, escortate de nu mai mult de două distrugătoare.

²¹ **Articolul 12.** Puterile Mării Negre vor avea dreptul de a trimite prin Strâmțori, în scopul întoarcerii la bazele lor, submarine construite, sau achiziționate din afara Mării Negre, pe baza unei notificări adecvate asupra staționării sau achiziționării acestor submarine, adresată Turciei. Submarinele aparținând numitelor puteri vor avea dreptul să treacă prin Strâmțori pentru a fi reparate în șantierul naval din afara Mării Negre, cu condiția ca informații detaliate să fie oferite Turciei. În orice caz, submarinele menționate trebuie să călătorească ziua și la suprafață și trebuie să treacă prin Strâmțori individual.

²² Vezi: Barry Buzan, *The Status and Future of the Montreux Convention*, p. 161, Frank G. Weber, *The Evasive Neutral: Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War*.

²³ Cf. Barry Buzan, *op. cit.*, nota de subsol 21, p. 163.

²⁴ S. Politis, *NATO Establishment and Enlargement*.

²⁵ Această problemă a fost soluționată printr-un acord privind redemarcarea frontierelor turco-sovietice în decembrie 1973.

²⁶ Vezi articolul 28.

²⁷ La 18 iulie 1976, Rusia a violat Convenția prin trimiterea portavionului Kiev pentru a se alătura flotei sale din Mediterana. Deși acea navă avea puntea de zbor de 14 700 de metri pătrați, cabluri de ancorare și era dotat cu elicoptere și 30 de avioane cu decolare verticală, sovieticii au pretins că nu era un portavion ci un mare crucișător antisubmarin datorită avioanelor sale. Acest tip de nave nu a fost inclus între cele care erau restricționate de Convenție și, pentru acest motiv, era îndreptățit să treacă prin Strâmțori. Barry Buzan, *op. cit.* nota de subsol 21, pp. 159-60.

²⁸ Aceste nume au o origine greacă. Cuvântul Dardanele vine de la Dardania, orașul lui Dardanos, fiul lui Zeus și al Electrei, aflat la 8 km de Kephez Burnu, pe coasta Asiei Mici; Marmara vine de la cuvântul grecesc marmură, iar Bosfor de la trecerea boului, conform anticului mit grecesc al lui Io, amanta lui Zeus.

²⁹ Vezi Y. Inan, "A Turkish view on the Current Regime of the Turkish Straits", pp. 87-99.

³⁰ Celelalte state erau Estonia, Letonia, Lituania, Republica Slovacă și Slovenia. Vezi Politis, *op. cit.* nota de subsol 23.

PARTICIPAREA ROMÂNIEI ȘI A GRECIEI LA OCEMN TEORIA ȘI PRACTICA COOPERĂRII ÎN BALCANI

HERBAN FILIP CIOCULESCU

Cercetător științific la Institutul pentru Studii Politice
de Apărare și Istorie Militară

În era Războiului Rece, Marea Neagră a fost un lac sovietic cu o „închidere” strategică oferită de controlul turcesc asupra Strâmtoarelor. După încetarea rivalității bipolare, țările riverane și noile state independente au simțit nevoia de a forma un cadru instituțional pentru a depăși clasicul „neorealist” (folosind vocabularul teoriei relațiilor internaționale) joc cu sumă zero și a obține maximizarea puterii și securității.

Aceste state au dorit să re(inven)teze logica cooperării și încrederii reciproce și să realizeze o înțelegere comună a noului mediu de securitate caracterizat de globalizare și regionalizare. Mai exact, ele au dorit să ajungă la o înțelegere reciprocă și încredere mai bună, un climat politic și economic mai sigur și relații de bună vecinătate.

În acest scop, în iunie 1992, a fost creată Organizația Cooperării Economice la Marea Neagră (OCEMN), ca un cadru interguvernamental de promovare a schimbului și cooperării economice în această zonă, iar ulterior a fost transformată într-o organizație economică internațională, la 1 mai 1999, după intrarea în vigoare a Cartei sale, semnate în iunie 1998 la Yalta, când a primit legitimitate pe scena internațională. Organizația a devenit un instrument de cooperare multilaterală, a cunoscut o dezvoltare instituțională spectaculoasă și s-a specializat

rapid în probleme de „securitate ușoară” (soft security): economie, schimburi, mediu, cultură, știință, etc¹. Trebuie amintit că Declarația summit-ului de la Istanbul din 25 iunie 1992, un fel de certificat de naștere al noii organizații, a stipulat că scopul său principal „este de a se asigura că Marea Neagră devine o mare a păcii, stabilității și prosperității, străduindu-se să promoveze relații de prietenie și bună vecinătate” între statele din regiune².

OCEMN este importantă în special pentru că acoperă un teritoriu vast cuprinzând suprafețele statelor riverane Mării Negre, Balcanii și Caucazul, cu o suprafață de aproape 20 de milioane de kilometri pătrați. Regiunea acoperită de OCEMN se întinde pe două continente: Europa și Asia³. Demografic, OCEMN reprezintă o regiune cu aproximativ 350 de milioane de oameni și o capacitate de comerț extern de 300 miliarde USD anual. Analistii au arătat că după anul 2000, țările OCEMN au avut creșterea economică cea mai rapidă din lume, cu o mărire de 6% a PIB și un ritm de creștere de 3,5 ori mai mare decât al zonei euro⁴. În 2006, investițiile străine directe au totalizat 72 miliarde USD. După regiunea Golfului Persic, este a doua sursă de petrol și gaze naturale, ca mărime, alături de rezervele dovedite de minerale și metale. Zona va deveni coridorul major de transport și transfer de energie al Europei, deoarece

Regiunea Extinsă a Mării Negre este un spațiu de tranzit pentru petrolul și gazul venite din Asia Centrală și bazinul Caspic.

Desigur, Grecia și România se numără printre principalele țări beneficiare ale creșterii economice a regiunii. România exportă mai mult de 65% din produse în statele UE, însă cel puțin 20% din exporturile sale merg spre zona Mării Negre. În același timp, numărul tranzacțiilor comerciale între țările OCEMN și Grecia a crescut de aproape patru ori între anii 1992 și 2003 și continuă să crească rapid⁵. Statele au un interes comun în dezvoltarea unei piețe largi și a unei infrastructuri regionale puternice.

România a fost, încă de la început, un suporter entuziast al inițiativei Turciei de formare a OCEMN, iar primul grup de lucru care a pus bazele noii organizații și-a ținut consultările la București în 1991.

OCEMN își are cartierul general la Istanbul și este format din douăsprezece state membre: Albania, Armenia, Azerbaidjan, Bulgaria, Georgia, Grecia, Republica Moldova, Muntenegru, România, Federația Rusă, Serbia, Turcia și Ucraina. FYROM este așteptată să-și clarifice statutul, în primul rând prin ratificarea în Parlamentul său a Tratatului de accesie. Așadar, prin Albania, Serbia, și Muntenegru, OCEMN conectează Marea Neagră la zona Balcanilor. Țările cu statut de observator sunt: Austria, Belarus, Croația, Republica Cehă, Egipt, Franța, Germania, Israel, Italia, Polonia, Slovacia, Tunisia, SUA, precum și Clubul Internațional al Mării Negre și Secretariatul Cartei Energetice a Comisiei Mării Negre – cu un rol activ în OCEMN.

Între cele mai importante arii de cooperare din cadrul OCEMN trebuie amintită lupta împotriva crimei organizate. România are o tradiție în acest domeniu, deoarece la al doilea summit al OCEMN, din 30 iunie 1995, de la București, ea a susținut decizia de a fi acceptate ca noi domenii de activitate ale organizației lupta împotriva crimei orga-

nizate, a traficului de droguri, arme și materiale radioactive. Republica Elenă a fost de asemenea un suporter puternic al luptei contra crimei și terorismului, iar în octombrie 1998, în Corfu, membrii au semnat „Acordul dintre Guvernele OCEMN ale statelor participante asupra cooperării în combaterea crimei, în special în formele sale organizate”. La Summit-ul de la Kiev, în martie 2002, a fost semnat Protocolul adițional de stabilire a Rețelei de Ofițeri de legătură pentru combaterea crimei ai OCEMN, care a intrat în vigoare în aprilie 2003.

Un succes real a fost organizarea în România a „Conferinței Regionale asupra Întăririi Răspunsului Justiției Penale la Traficul de Persoane în Regiunea Mării Negre”, inclusă în OCEMN, – Proiectul UNDOC asupra „Întăririi Răspunsului Justiției Penale la Traficul de Persoane din Regiunea Mării Negre”, sub supravegherea Ministerului Internelor și Reformei Administrative din România, în iulie 2008.

România este țara coordonatoare a Grupului de lucru asupra combaterii crimei pe perioada mai 2007-aprilie 2009. Împreună cu Grecia, care a găzduit o întâlnire a acestui grup de lucru pe 3 decembrie 2004, statele membre au adoptat un Protocol adițional referitor la combaterea terorismului al Acordului dintre Guvernele statelor membre participante ale Organizației de Cooperare Economică a Mării Negre asupra Cooperării în Combaterea Crimei, în particular în formele sale organizate.

România a fost, de asemenea, țară coordonatoare pentru următoarele grupuri de lucru: „transporturi” și „știință și tehnologie”, ultimul grup fiind în prezent prezidat de Bulgaria, între mai 2008 și aprilie 2010⁶. Republica Elenă este țara coordonatoare pentru Grupul de lucru pe probleme bancare și financiare pe perioada noiembrie 2006-octombrie 2008, pentru Grupul de lucru pe probleme de cultură între noiembrie 2006

și octombrie 2008 și, de asemenea, pentru Grupul de lucru pe probleme de reformă instituțională și bună guvernare între mai 2007 și aprilie 2009.

România a contribuit la activitățile OCEMN, în special prin sprijinirea și întărirea cooperării dintre OCEMN și UE, constituind cadrul unui parteneriat, imediat după ce UE a lansat Politica Europeană de Vecinătate. A favorizat dimensiunea de securitate și stabilitate în Marea Neagră prin cooperarea la proiectul de concept pentru o mai mare implicare a organizației în acest domeniu. Totodată, ea a lansat un proces de reflexie asupra viitorului OCEMN, sprijinind schimburile economice din regiune și statele din sud-estul Europei și din Caucaz în tranziția lor spre democrație. De asemenea, România a lansat un proces de reformă și reconstrucție a OCEMN pentru mai multă eficiență și vizibilitate. Declarația de la București „Spre a 15-a aniversare a OCEMN”, adoptată prin consens, a exprimat voința comună pentru implementarea deciziilor cheie, reforma și restructurarea OCEMN, întărirea contribuției statelor observatoare. Trebuie menționat și protocolul adițional la convenția pentru lupta împotriva crimei organizate, cu un accent deosebit pe terorism, alături de un memorandum de acord între OCEMN și Centrul SECI din București, cu scopul ca centrul să-și împărtășească experiența cu organizația, și de asemenea faptul că România, în calitate de membră UE și NATO, s-a angajat să promoveze țelurile OCEMN pe agenda acestor organizații pentru mai multă vizibilitate.

Pe durata președinției României la OSCE, între noiembrie 2005 și aprilie 2006, scopurile principale au fost atinse: dezvoltarea unei relații de parteneriat între UE și OCEMN, sprijinirea statelor din Europa de Est și Caucaz, procesul de reflexie asupra viitorului organizației, mobilizarea statelor membre pentru implementarea proiectelor de dezvoltare regională, extinderea schimburilor

de mărfuri între țările OCEMN, precum și lărgirea cooperării cu alte organizații regionale și internaționale.

Așadar, România este deosebit de interesată de atragerea de noi investiții în Regiunea Extinsă a Mării Negre (prin facilitarea climatului de investiții), de dezvoltare a energiei și a comunicațiilor, de îmbunătățirea infrastructurii de transporturi și crearea unui climat propice schimburilor, precum și de protecția mediului, care este o cerință obligatorie impusă de UE.

Cu privire la coridoarele de energie, Bucureștiul sprijină puternic construirea conductei de gaz Nabucco, un mare proiect al UE, care conform analiștilor este „rivalul” geo-economic al Blue Stream II și South Stream (proiectele rusești paralele), nu pentru că ar considera construirea de coridoare energetice ca un joc cu sumă nulă între Rusia și statele UE, ci pentru că această conductă venind din Azerbaidjan și Turcia către Austria va asigura începutul unei reale independențe energetice pentru statele UE față de Rusia⁷. UE importă prea mult din gazul său natural dintr-o singură țară, Rusia, sau din surse care sunt controlate de Rusia – mai mult de 30% din importurile totale și importul este prevăzut să ajungă la 65-80% în 2020. De aceea, UE trebuie să-și diversifice furnizorii⁸. Din păcate, până acum, OCEMN nu a avut o putere reală de decizie referitor la coridoarele de tranzit și în negocierile dintre state, care de obicei sunt bilaterale nu multilaterale. Va fi extrem de util să existe un cadrul larg și profund de cooperare între UE, OCEMN și Rusia în domeniul furnizării și transportării energiei, dar o primă condiție ar fi semnarea și ratificarea Cartei Europene a Energiei de către Rusia și celelalte state interesate și adoptarea unor reguli comune de acces la piețele infrastructurilor de energie.

Pentru a avea o bună evaluare a situației de securitate în Regiunea Mării Negre, este

necesar un cumul de experiență academică și practică. Prin urmare, eforturile Greciei de a lega mediul academic cu cel de decizie politică în zona Mării Negre au fost încununate de formarea *Centrului Internațional de Studii ale Mării Negre* (CISMN), stabilit la Atena, un proiect sprijinit călduros de România. În anul 2008, Centrul Internațional de Studii ale Mării Negre și-a celebrat cel de-al zecelea an de existență și este probabil principalul *think-tank* academic dedicat studiilor de securitate, politice și economice din regiune, servind astfel ca un important furnizor de expertiză pentru guverne și pentru structurile executive ale OCEMN.

Banca pentru Comerț și Dezvoltare a Mării Negre (BCDMN), care este principalul mecanism de finanțare al organizației, este amplasată în Salonic și are un rol important în promovarea stabilității financiare și al investițiilor în această regiune. În ceea ce privește România, „BCDMN se va focaliza în următorii patru ani pe asigurarea suportului financiar, pentru întreprinderi mari și mijlocii, angajate în principal în generarea activităților de export, infrastructură și în sectorul financiar” (Strategia Națională a României 2007-2010)⁹. La rândul său, Grecia are o strategie care insistă pe beneficiile cooperării regionale în promovarea investițiilor și a schimburilor cu statele învecinate – „în schimb, pentru operațiuni desfășurate în Grecia, Banca trebuie să se focalizeze în special pe îndeplinirea mandatului său de cooperare regională. Promovarea cooperării regionale, este importantă pentru Grecia, care se învecinează cu țări cu care nivelul legăturilor de investiții și comerciale a rămas redus de decenii. Ca urmare, rămân multe de făcut pentru reconectarea cu țările învecinate și pentru ridicarea eficienței, pentru realizarea economiilor de scară, și atingerea unei mai bune complementarități (Strategia Națională a Greciei 2007-2010, Salonic, decembrie 2006¹⁰). În iunie 2008, la a zecea întâlnire anuală de la St. Petersburg a

Consiliului guvernatorilor, Banca Mării Negre a afișat rezultate impresionante pentru anul financiar 2007, „cu o creștere de 60% a portofoliului scadent și o mărire cu 15% a veniturilor curente. Totalul operațiilor aprobate excede 1,3 miliarde USD”¹¹. România a fost, de asemenea, profund implicată în proiectarea și adoptarea Agendei economice pentru viitor a OCEMN.

La 1 mai 2006, pentru prima oară, un reprezentant al Greciei, ambasadorul L. Chrysanthopoulos, și-a asumat funcția de Secretar general al Secretariatului General permanent al OCEMN, el fiind ales prin consens de Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe al statelor membre OCEMN.

Grecia a avut președinția anterior, în perioada mai-octombrie 1999, iar Atena a luat măsurile necesare pentru a se asigura OCEMN statutul de observator la Adunarea Generală ONU. Inițiativa de a întări relațiile dintre OCEMN și ONU a fost adoptată în 2000 de Adunarea Generală a ONU. În noiembrie 2006, OCEMN a semnat un acord cu Programul de Dezvoltare al Organizației Națiunilor Unite pentru implementarea comună a Programului de Promovare a Schimburilor și Investițiilor la Marea Neagră. Acest program de pionierat este finanțat în comun de Grecia și Turcia, cu o contribuție financiară simbolică din partea OCEMN. Organizația a încheiat negocierile cu Centrul de Dezvoltare al Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) asupra implementării unui program intitulat „Marea Neagră și Asia Centrală veghează alături de OCDE și OSCE”. Acest program propus de OCDE privește cadrul de cooperare cu Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), asupra căruia s-a convenit deja. Cooperarea OCEMN-OCDE în acest program a fost aprobată la Întrunirea Miniștrilor Afacerilor Externe de la Moscova, din ianuarie 2006. Contribuția financiară a Greciei la acest program se ridică la 200 000 de euro anual pe o perioadă de trei ani.

În cadrul primei Întâlniri a Miniștrilor Afacerilor Externe ai OCEMN (Salonic, 1999), a fost adoptată, la inițiativa Greciei, o decizie referitoare la contribuția organizației pentru atingerea obiectivelor Pactului de Stabilitate pentru sud-estul Europei și în special cu privire la activitățile celei de-a doua și a treia masă de lucru privind reconstrucția economică, dezvoltarea, justiția și afacerile interne. Grecia și România sunt acum implicate activ în Consiliul de Cooperare Regională, organismul care a înlocuit în februarie 2008 Pactul de Stabilitate.

Grecia a organizat pe timpul președinției sale șapte întruniri la nivel ministerial pe teme de transport, turism, energie, luptă împotriva crimei organizate, educație, cercetare, tehnologie și bună guvernare. Între noiembrie 2004-aprilie 2005 și noiembrie 2005-aprilie 2006, respectiv în perioadele lor de președinție, Bucureștiul și Atena au depus eforturi substanțiale pentru îmbunătățirea cadrului de cooperare și asigurarea unei participări regulate a UE în activitățile OCEMN, prin statutul de observator. Bucureștiul și Atena au ajuns la o poziție comună și în septembrie 2005, când miniștrii țărilor OCEMN au adoptat „Planul de Acțiune al OCEMN asupra cooperării științifice și tehnologice”, deoarece au recunoscut importanța deosebită a acestor activități pentru dezvoltarea viitoare a țărilor Mării Negre într-o lume globalizată.

Clădirea relațiilor între UE și OCEMN a fost, evident, scopul principal al președinției OCEMN, atât a României cât și a Republicii Elene. Astfel, ținta principală a președinției Greciei (2004-2005) a fost aducerea OCEMN mai aproape de UE¹², acesta fiind un punct comun foarte important cu România. Merită menționat că Declarația șefilor de state și guverne, participanți la Summit-ul OCEMN de la Moscova, din 25 octombrie 1996, a afirmat voința politică a acestora de a coopera cu UE în domenii de interes comun și a invitat ins-

tituțiile UE să colaboreze la elaborarea unei platforme comune pentru dezvoltarea unor contacte mai strânse și a cooperării¹³. În 1997, Comisia Europeană a prezentat Consiliului European un Comunicat asupra *Cooperării regionale în zona Mării Negre: starea de fapt, perspectivele de acțiune a UE pentru încurajarea dezvoltării ulterioare*, dar abia la 30 aprilie 1999, *Platforma de cooperare între OCEMN și UE* a fost adoptată de Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe al OCEMN, la Tbilisi.

Este caracteristic cadrului acestui obiectiv faptul că toate întrunirile ministeriale și ale grupurilor de lucru au fost ținute; că Întâlnirea Extraordinară a Comitetului Înălților Funcționari a avut loc la Bruxelles în aprilie 2005, iar cea de a 15-a Întâlnire a Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe ai statelor membre OCEMN a adoptat Declarația Komotini. Centrul Internațional de Studii ale Mării Negre (CISMN) a sprijinit cu o perspectivă teoretică proiectul Komotini¹⁴. Ulterior acestei întruniri și declarației ministeriale Komotini, un mandat special a fost acordat președinției Greciei de către miniștrii Afacerilor Externe ai OCEMN, în 2005, pentru a începe consultările necesare cu organismele UE și a examina potențialul pentru crearea unei noi dimensiuni regionale a UE în Regiunea Extinsă a Mării Negre, aliniată cu dimensiunea nordică a UE. Logic, România și Grecia au sprijinit deschis Declarația Consiliului Ministerial al OCEMN de la Chișinău, din octombrie 2005, care cerea un parteneriat largit între UE și OCEMN în domenii precum schimburile, dezvoltarea, energia, infrastructurile de transport, combaterea terorismului și a crimei organizate, protecția mediului și buna guvernare.

În septembrie 2006, Comisia Europeană a făcut o recomandare pozitivă pentru întărirea relațiilor UE-OCEMN și a anunțat elaborarea unui nou Comunicat cu privire la politica regională a UE pentru Marea

Neagră și rolul viitor al OCEMN în implementarea acesteia. Pe baza sus-menționatului mandat special, țara noastră a jucat un rol important în schimbarea climatului relațiilor dintre UE și OCEMN.

În anii 2006-2007, s-a născut această dimensiune regională a Mării Negre, în special pe timpul președinției Germaniei la UE, cu sprijinul substanțial al eforturilor depuse de Grecia și România în cadrul UE și OCEMN¹⁵. Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Elene a pregătit un document de lucru intitulat „*Către o dimensiune regională a UE în zona lărgită a Mării Negre*”, care a fost prezentat la întrunirea Comitetului de lucru pe problemele Europei de Est și Asiei Centrale, de la Bruxelles, din ianuarie 2006. O a doua întrunire a Comitetului Înălților Funcționari ai OCEMN cu reprezentanți ai instituțiilor UE și ai statelor membre a avut loc la Bruxelles, pe 11 aprilie 2006¹⁶. Comitetul Înălților Funcționari a aprobat în ianuarie 2007, la Istanbul, documentul de lucru privind interacțiunile UE-OCEMN, iar acesta a devenit un document oficial numit *Interacțiunea UE-OCEMN: Abordarea OCEMN*¹⁷. Documentul a fost elaborat de CISMN și el a subliniat scopurile comune ale ambelor organizații, domeniile de cooperare și obiectivele de atins pentru OCEMN utilizând sinergia cu UE¹⁸.

România, prin persoana fostului ministru al Afacerilor Externe, Mihai Răzvan Ungureanu, a luat parte, la 22 ianuarie 2007, la întâlnirea CAGRE de la Bruxelles și a cerut o dimensiune regională a Mării Negre pentru Politica Externă și de Securitate Comună (PESC). El a menționat necesitatea unei relații echilibrate între dimensiunea estică și cea sudică a Politicii Europene de Vecinătate (PEV)¹⁹ și a propus să fie incluse în aceasta o extindere a procesului Barcelona și formarea unui „proces București”.

Finalmente, comunicatul Comisiei Europene intitulat *Sinergia Mării Negre. O nouă*

inițiativă de cooperare regională, a fost emis la 11 aprilie 2007 și formează baza pentru viitoarea cooperare OCEMN, deoarece este clădit pe idei din documentul „Interacțiunea OCEMN-UE”. Sinergia UE pentru Marea Neagră afirmă că „UE, oricum, trebuie să fie gata să întărească contactele cu organizațiile regionale. Inițiativa regională a UE pentru Marea Neagră urmărește o abordare comprehensivă care include toate țările din regiune; de aceea, larga apartenență la OCEMN și faptul că Rusia și Turcia sunt membrii săi fondatori reprezintă un avantaj decisiv și poate contribui substanțial la succesul Sinergiei Mării Negre. Legăturile UE-OCEMN vor servi în primul rând unui dialog la nivel regional. Acestea pot include întruniri între înalții funcționari în vederea unei mai bune coordonări a unor proiecte concrete”²⁰. OCEMN a întâmpinat cu satisfacție acest document și a pregătit primirea sa folosind mecanismele proprii. Abordarea OCEMN și Sinergia Mării Negre sunt cele două documente principale care asigură un teren instituțional comun în această regiune.

România și Grecia, împreună cu Bulgaria, sunt singurele membre UE care sunt și membre OCEMN, de aceea ele au un interes comun în legătura cât mai puternică dintre aceste organizații. Dacă Turcia va adera și ea, atunci UE va avea o prezență mai solidă în OCEMN. Republica Cehă, Germania, Franța, Italia, Austria, Polonia, și Slovacia, au statut de observatori în cadrul OCEMN. Deoarece unele din țările OCEMN participă la PEV (Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Republica Moldova, Ucraina), cadrul de cooperare devine tot mai important și este absolut necesar ca UE, pentru a construi o dimensiune regională a Mării Negre, să aibă relații profunde și pozitive cu OCEMN. În cele din urmă, Comisia Europeană a aplicat pentru și i-a fost acordat statutul de observator al OCEMN, la 25 iunie 2007, la Summit-ul celei de a 15-a aniversări, care a avut loc la Istanbul.

Propunerile Greciei incluse în declarația Komotini au fost parțial implementate pe durata președinției Serbiei la OCEMN. Aceste propuneri au inclus crearea unui traseu în jurul Mării Negre numit „Drumul Argonauților”, începând de la Alexandropolis, traversând Turcia pe noul pod peste râul Evros, acostând la Marea Neagră și întorcându-se la Alexandropolis, construcția unor părți ale coridorului Pan-European X (86 km în Serbia, 33 km în FYROM și șosele în Albania), precum și propunerea pentru un coridor maritim cu conexiuni între porturile Mării Negre și cele ale Mării Egee. Astfel, Grecia sprijinită de România și alte state OCEMN a reușit să creeze legături între piețele Mării Negre și țările balcanice.

Se pare că elementul cheie pentru un parteneriat UE-OCEMN intensificat ar fi o relație mai apropiată între Bruxelles și Moscova, aceasta presupunând și ca Rusia să renunțe la tendința sa de a divide UE prin stabilirea de relații preferențiale doar cu unele țări membre.

România a jucat un rol important în alte două inițiative ale Regiunii Mării Negre: fondarea Rețelei de Universități ale Mării Negre și înființarea, în 2007, a Euro-regiunii Mării Negre sub egida Consiliului Europei. Toate statele membre OCEMN sunt membre în Consiliul Europei, acesta fiind un factor important pentru îmbunătățirea stabilității prin cooperare. În iunie 2006, România a lansat Forumul Mării Negre pentru Dialog și Parteneriat, o inițiativă de cooperare menită să întărească dialogul și încrederea reciprocă între țările din regiune. Alături de Comunitatea Alegerii Democratice și alte inițiative regionale cum ar fi GUAM, toate acestea contribuie la întărirea cooperării regionale și a schimburilor, favorizând un mediu de securitate sporită.

România și Grecia sunt satisfăcute în general de semnificativele realizări obținute sub umbrela OCEMN, însă ambele recunosc existența unor probleme care necesită

soluționare, cum ar fi lipsa de eficiență în domenii sensibile ca infrastructura energetică, proliferarea armelor, conflictele înghețate, precum și mecanismul lent de implementare a deciziilor și lipsa fondurilor financiare suficiente. Alături de ceilalți membri, ele vor încerca să-și îmbunătățească activitatea și să extindă ariile de cooperare pentru bunăstarea popoarelor din regiune.

Ne aflăm la începutul unui nou secol, care sperăm că va aduce mai multă cooperare și un mediu mai stabil decât cel precedent. Există nevoia de mai multă cooperare în aria Mării Negre și chiar în Balcani, de identificare a intereselor și perspectivelor comune. După încheierea Războiului Rece, comunitatea internațională a identificat noi viziuni și noi mecanisme de asigurare a cooperării și stabilității regionale.

După cum știm cu toții, Balcanii de Vest au fost o zonă de confruntare, frământare și instabilitate pentru un timp îndelungat. Acum, situația pare mai stabilă și mai predictibilă, deoarece cele mai multe țări din Balcanii de Vest se află pe calea integrării în UE și NATO. Ceea ce comunitatea experților și decidenții politici au avut ocazia să vadă, în acești lungi ani, este că logica cooperării se dovedește mult mai profitabilă și mai utilă decât logica confruntării. Acele state și comunități etnico-religioase care au încercat să joace un „joc cu sumă nulă” împotriva vecinilor și „rivalilor” lor, au eșuat de obicei în strategiile lor, au avut o tranziție dificilă și incompletă la democrație, iar economia lor a mers rău. Toate au înțeles, în final, că securitatea prin cooperare este cel mai bun răspuns într-un mediu internațional afectat de globalizare și de noi riscuri și provocări. O strategie din care câștigă toate părțile implicate este singura soluție rezonabilă pentru o coexistență pașnică a statelor democratice. Bineînțeles, statele puternice, care au o coeziune socio-politică și o economie funcțională, se află într-o situație mult mai bună de a realiza forme

efective de cooperare decât statele slabe sau eșuate. Cele puternice se pot baza pe consimțământul populațiilor lor când decid să coopereze. Consimțământul democratic este cea mai bună garanție a suportului popular pentru cooperarea între state.

Așadar, statele balcanice au avut succes, în general vorbind, în eforturile lor de modernizare, transformare și îmbunătățire și au reușit acceptând să joace un joc al cooperării, fie într-o formă instituționalizată, fie într-una informală. Dar, trebuie să ne reamintim că cele mai eficiente organizații de cooperare au fost promovate din exterior. Pactul de Stabilitate pentru sud-estul Europei, inițiativele SECI și Royaumont au fost toate propuse de UE, SUA și alte state și organizații.

Astăzi, Regiunea Extinsă a Mării Negre este într-o poziție care sugerează oarecare asemănare cu Balcanii de acum zece ani. Sunt țări foarte diferite, cu viziuni și interese specifice, fiecare își are propria istorie și politică externă și de aceea nu putem vorbi despre o identitate comună a Mării Negre.

În contrast cu spațiul euro-atlantic, securitatea nu este concepută ca indivizibilă și unică. De obicei, fiecare țară a dorit să-și asigure propria securitate de una singură, sau printr-o formă limitată de cooperare. Asemănător Balcanilor de Vest, Regiunea Extinsă a Mării Negre este un complex de securitate regională. Există tipare de interacțiune care se întind de la ostilitate și neîncredere până la parteneriat și chiar prietenie. Acestea reflectă preferințele istorice, evenimentele fericite sau nefericite ale fiecărei națiuni. Dar, istoria nu ar trebui să devină un obstacol insurmontabil dacă statele doresc cu adevărat să promoveze legături de cooperare. Nimeni nu este atât de radical încât să susțină că statele ar trebui să-și rescrie istoria doar pentru a-și îmbunătăți relațiile cu alte state prin uitarea problemelor sensibile, amintiri ale discordiei și ostilității. Istoria nu trebuie să fie neglijată

deoarece este un punct de referință, un element vital pentru identitatea unui popor. Însă, ea trebuie interpretată într-o manieră constructivă.

Pentru acele state care au o istorie glorioasă de hegemonie regională în zone precum Marea Neagră și Balcani, trebuie să fie clar că spiritul de *animus dominandi* (citând pe faimosul teoretician al relațiilor internaționale Hans Morgenthau²¹), nu este potrivit lumii contemporane. Hegemonia, fie ea dură, militară sau mai flexibilă, de obicei creează neîncredere, rivalitate și chiar ură. Într-o lume globalizată în care toată lumea poate urmări îndeaproape ce fac ceilalți, când riscurile de război convențional scad, în timp ce amenințările transnaționale asimetrice devin tot mai importante, comunitatea statelor democratice ar trebui întotdeauna să se orienteze către o soluție multilaterală a tuturor problemelor regionale și globale de securitate. Chiar dacă nu există o identitate a Mării Negre și a celei Caspice și chiar dacă Balcanii cuprind state membre UE și NATO și state nemembre, trebuie să existe o voință comună de afirmare a principiului „ownership” (proprietate) într-un cadru multilateral, care nu exclude alte state din afara regiunilor respective.

După cum cunosc toți teoreticienii relațiilor internaționale, cooperarea între state în domeniul securității „grele”, anume cea militară, este mult mai dificil de realizat decât cooperarea economică, de mediu și culturală.

Securitatea militară este încă un subiect foarte sensibil în zona lărgită a Mării Negre. Dar, nici în Balcani situația nu este perfectă, atâta timp cât nu toate țările din regiune aparțin NATO și UE. Totuși, avem Bosnia-Herțegovina, Serbia și Muntenegru care în final au devenit țări PFP și se află pe calea unei posibile viitoare extinderi. În plus, Albania și Croația au fost deja incluse într-un nou val de extindere a NATO, Carta Adriatică

dovedindu-se a fi un cadru de cooperare eficient și credibil, demn de a fi reprodus și de alte state care doresc să se integreze în spațiul de securitate euro-atlantic. De asemenea, FYROM are șanse de a deveni membru NATO, iar România încurajează ferm Grecia și FYROM să găsească o soluție amiabilă pentru disputa lor culturală și politică.

În opinia mea, lecțiile de stabilizare a Balcanilor prin cooperare instituționalizată sunt utile și pentru aria Mării Negre. Existența BLACKSEAFOR și SEEBRIG poate fi un prim pas pe drumul lung al construirii unui cadru inclusiv, multilateral de securitate cooperantă, focalizat pe domeniul militar. Este timpul pentru instituționalizarea unui mecanism de cooperare multilaterală mult mai eficient și cu un potențial de clădire a încrederii.

De aceea, cooperarea economică a fost calea cea mai ușoară de realizare a unor legături mai apropiate între aceste state, care aveau interesul rațional de a crea bunăstare domestică și de a fi recunoscute drept parteneri valoroși de dialog de către statele vestice și organizații. Mai presus de orice, marea lor majoritate, mai ales cele noi, au realizat că era vital pentru independența și suveranitatea lor recâștigată să evite dominația unei singure puteri în regiunea Mării Negre. Multilateralismul a fost o strategie eficientă pentru Balcani în a doua jumătate a deceniului al noulea, după Acordul de la Dayton. Pentru statele Regiunii Mării Negre este o alegere între multilateralismul extins și cooperarea bilaterală cu vecini preferați sau cu o putere regională dominantă. În opinia mea, multilateralismul este mai adecvat deoarece aduce un sens al viziunii și intereselor comune și, totodată, evită percepția jocului cu sumă nulă a statelor excluse.

Logica liberală a relațiilor internaționale stipulează că, de regulă, cooperarea este un comportament rațional al acelor state care nu se consideră inamice. Este vorba

de câștiguri absolute, nu relative. Uneori e mai bine să se lucreze colectiv dacă produsul final este mai mare decât cel obținut individual. Dar, organizarea unei cooperări eficiente pe termen lung nu este ușoară, deoarece statele adesea nu au încredere unul în altul. Într-o ordine internațională anarhică și periculoasă, bazată pe lupta pentru putere și securitate, se credea că uneori cooperarea poate fi un joc periculos deoarece statele erau în esență rivale și doar ocazional aliate. A fi un decident „realist”, pragmatic, de politică externă însemna a se comporta ca un actor „egoist”, care evită să pună prea multă încredere într-o relație cu alții, înseamnă evitarea cooperării sau menținerea ei la un nivel redus.

Evident, noul mediu de securitate creat după încetarea Războiului Rece a dovedit că asemenea strategii au o utilitate limitată. Cum tot mai multe state din lume devin democratice și cu o economie de piață, ele au înțeles că doar prin cooperare își pot spori securitatea și pot asigura bunăstarea cetățenilor lor. Așadar, este importantă identificarea ariilor comune de interes și a câștigurilor comune așteptate.

Unul din cele mai puternice stimulente de cooperare în Regiunea Mării Negre a fost constituit de marile rezerve de petrol și gaze naturale din bazinul Mării Caspice și din Asia Centrală. Pentru a transporta aceste cantități uriașe de hidrocarburi către statele UE, este nevoie de securitate și cooperare în aria Mării Negre și de evitarea monopolurilor *de facto* instituite de o țară.

Dacă regiunile Caspica și Asia Centrală sunt principalele zone de unde este extrasă energia naturală, Marea Neagră și Balcanii sunt zone esențiale pentru transportul gazului și petrolului. De aceea, există o nevoie rațională de cooperare între statele de la Marea Neagră, Caucaz și țările din Balcani.

Grecia și România au o poziție privilegiată față de țările non-UE din Balcani și Marea Neagră, iar tradiția lor de cooperare și

sprijinire a modernizării și democratizării țărilor învecinate le va ajuta să îmbunătățească stabilitatea regională și să sprijine viitoarele extinderi ale UE și NATO, dacă va fi cazul. Ambele țări văd Balcanii și Marea Neagră ca zone de mare importanță strategică și cunosc moștenirea lor istorică și culturală. Așadar, împreună pot modela dimensiunea regională a UE în aceste zone și pot mări șansele de succes ale Politicii Europene de Vecinătate.

¹ Nicolae Ecobescu, Nicolae Micu, *Black Sea Multilateral Cooperation: New Stage, Wider Opportunities*, în „Romanian Journal of International Affairs”, vol. IX, 2-3, 2003, pp. 246-256.

² *Ibidem*, p. 248.

³ http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID>About_BSEC

⁴ Vasile Popa, *Noi inițiative ale Organizației de Cooperare Economică la Marea Neagră*, în „Impact Strategic”, nr. 3 (24)/ 2007, UNAP-CSSAS, p. 79.

⁵ http://www.acci.gr/trade/No33/TRADE_52_53.pdf

⁶ BSEC, www.mae.ro

⁷ Nick Butler, *Energy Security. A New Agenda For Europe, oct-nov 2004*, „CER Bulletin”, Issue 38, www.cer.org.uk.

⁸ Olexander Pavliuk, Ivanna Klimpush-Tsintadze (ed.), *The Black Sea Region. Cooperation and Security Building*, East West Institute, 2004, pp. 139-141.

⁹ http://www.bstadb.org/pdf/Country_Strategy_20072010_Romania.pdf, accesat în 4 iulie, 2008.

¹⁰ http://www.bstadb.org/pdf/Country_Strategy_20072010_Greece.pdf, accesat în 4 iulie, 2008. „În plus, este aplicată tuturor vecinilor, fie că sunt potențiali candidați UE (Albania), candidați la accesie (Turcia), sau noi membri UE (Bulgaria de la 1 ianuarie 2007). A existat o creștere impresionantă a legăturilor

comerciale și de investiții între Grecia și noile membre UE, Bulgaria și România, stimulată de perspectiva accesiei la UE a acestora și cu toate acestea există încă multe posibilități viitoare, în special dacă nivelurile de integrare dintre statele membre UE din vest sunt folosite ca standarde de comparație”.

¹¹ http://www.bstadb.org/press_releases/2008/20080608_16am.htm

¹² Panagiota Manoli, *Greece's Engagement With the Black Sea Economic Cooperation*, în „Xenophon Paper”, nr. 2, iulie 2007, ICBSS, Atena, p. 79, <http://icbss.org>. Acest autor consideră că Grecia, România și posibil Bulgaria, vor încerca să formeze un Grup de Lucru pentru Sinergia Mării Negre în cadrul OCEMN.

¹³ Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră (OCEMN), 25 iunie 2007, <http://www.greekembassy.org/embassy/content/en/Article.aspx?office=1&folder=904&article=21032>.

¹⁴ Ar trebui, de asemenea, să menționăm că la Consiliul Komotini, în 2005, Grecia a reușit să includă o nouă problemă, buna guvernare, pe agenda OCEMN și a fost creat un nou *Grup de Lucru pentru Reformă Instituțională și Bună Guvernare*. Vezi mai ales Panagiota Manoli, *Greece's Engagement With the Black Sea Economic Cooperation*, în „Xenophon Paper”, nr. 2, iulie 2007, ICBSS, Atena, p. 77, <http://icbss.org>.

¹⁵ Nicolae Micu, *The Policy of Romania Towards The BSEC And The Black Sea Region*, în „Xenophon Paper”, nr. 2, iulie 2007, ICBSS, Atena, p. 105, <http://icbss.org>.

¹⁶ <http://icbss.org/index.php?option=content&task=view&id=189>, accesat în iulie 2008.

¹⁷ Centrul Internațional de Studii la Marea Neagră, <http://icbss.org/index.php?option=content&task=view&id=189>

¹⁸ Nicolae Micu, *op. cit.*, p. 105.

¹⁹ „România cere oficial o politică a UE pentru Marea Neagră”, 24 ianuarie, 2007, <http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana>

²⁰ „Black Sea Synergy A New Regional Cooperation Initiative”, (COM [2007]160 final, 11 aprilie, 2007, <http://europa.eu.int>.

²¹ <http://www.kentuckypress.com/0813123216excerpt.cfm>, accesat la 6 iulie, 2008.

